

TINÓDI JÁSON KIRÁLY SZÉPHISTORIÁJA.

I.

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Csereyné-codexében fentmaradt Jason király históriájának Tinódi a szerzője. Ezt a versfőkből tudjuk meg, a hol így nevezi meg magát: SEBASTIANWS LITERATWS DE THINOD CWM SINISSTRA MANWS GRIOI [így] WWLNERE IN DOMBOWAAR CRWCIARETWR FECIT E. Mitől kapta balkezén a nehéz sebet, mely talán életpályájára is elhatározó hatással volt, harczban-e, mint Szilády hiszi, vagy békében betegségtől, nem tudjuk. A czímerében levő kard arra czéloz-e, hogy a karddal is tudott bánni, vagy csak arra, hogy kardforgató vitézek hősi tetteit énekelte meg? A legrégibb ismert életrajzi adatunk ez, noha valószínű, hogy előbb is verselt, de ilyenféle kísérletei elvesztek; azért a dombovári betegszobát kell lantosi pályája első állomásának tekintenünk.

Hányatott élete folyásáról nemcsak az első, hanem a legtöbb adatot énekeinek versfői s végső strófái tartották fenn. Szilády szedte össze azokat (1881) nagy gondnal s rajzolta meg belőlük az ember, a hazafi, a lantos és krónikás képét.¹ Az azóta előkerült újabb adatok sem változtatnak sokat e képen.² Legnevezetesebb ezek között az 1901-ben felfedezett nemeslevele s czímer- s nemességkérő folyamodványa, melyből bizonyossá válik, hogy nem született a fehérmegyei nemes Tinódi-családból, hanem becsületes polgári rendű szülőktől. 1510 körül született valamelyik (baranya- vagy fehérmegyei) Tinód nevű községben; szülei vagy valamelyik főúr költségén tanult ki; jól megtanult latinul, mert máskülönben nem tudott volna még énekei versejeibe is latin mondatokat foglalni s nem olvashatta volna Vergiliust,³ Jason király históriáját, a Gestákat, Turóczit, pedig ezeket énekeihez felhasználta.

»A lelki tanufággal telyes énekek[által] is, — írja Szcenci Molnár »Postilla Sculteticá«-ja végén — az mellyeket az Euan-geliomnac tanítói fzerzettenec, és az fzegény Deakoc, és aytóc előtt, hazanként éneklettenec, fokfzantalan emberek vezérelttenec

¹ Régi M. Költők Tára. III. kötet. Bevez.

² L. Mészöly: Tinódi S. Nagykőrös, 1906.

³ A Ferdinándhoz intézett ajánlásban írja: »Tanúbizonság erről az tengör vizébe Éneás társait mint biztatja volt, hogy az ott való nyomorúságok végre emléközetre öröm leszön«. (Forsan et haec olim meminisse juvabit. Aen. I. 202. v. s.)

az igaffágnac efmeretire Nemet orfzágban, Belgiumban, Franciaországban, kiváltképpen pedig Magyar országban, holott az könyv nyomtatáfnac fűc volta fogyatkozása miat ez efzkőzzel kellett gyakran elniec az tanitoknak, az kic az Diakoknak szép lelki tanúsággal tellyes énekeket irtanac eleikben, mellyeket, nem czac házankint, hanem lakodalmakbanis megénekeltenec.¹ Így volt ez már a reformatio befogadása előtt is, nemcsak külföldön, hanem nálunk is. Tinódi még deákkorában kaphatott kedvet az énekmondásra, melyet később életpályául választott és életcélul tűzött maga elé.

Mint már említettük, először a tolnamegyei Dombováron ad életjelt magáról 1537—8 körül, vagy talán még előbb.² 1541-ben a somogymegyei Szigeten vagy Szigetváron van, Enyingi Török Bálintnak, vitéz urának házánál, mint lantos, vagy kobzos,³ megénekli fogságba vitelét, melyből sohasem lett szabadulása és olyan bensőséggel rajzolja a család mély bánatát, a hogyan az szokott írni, a ki maga is a családhoz tartozónak tekintetett, a hogyan az az udvari lantos vagy énekes apród keseregheti urát, a ki benne mindenét elvesztette. Már ekkor feleséges embernek kellett lennie, sőt valószínűen már több gyermeke, legalább egy fia és leánya volt Katalin asszonytól.⁴ Az udvari lantosból ettől kezdve vándorénekes lesz, a ki egyik vitéz embertől a másikhoz vándorol, a kinek van megénekelni való tette, harci kalandja és bátorsága, a kiket a hír már is szárnyaira vett fel, melynek a vándor lantos a legbuzgóbb szolgája. A »búdosásban« első állomás Baranya (Baranyavár)⁵ volt, itt szerzi énekbe, itt énekli meg 1542. Szent György innepében (ápr. 24.) három magyar főúr (Perényi, Majláth, Török) török fogságba jutását, a következő évben Daruváron⁶ Verbőczy Imrének, István vitéz fiának, Kozári viadalát. 1544-ben Nagyszombatban ad életjelt magáról, »A szalkai mezőn való viadal«-al. Ide, Szilády szerint, az országgyűlés vonzotta, itt ismerkedhetett meg Nádasdy Tamással, a ki holtáig s családjának holta után is pártfogója maradt.⁷ Hova utazgatott 1545-től 1548 nyaráig, nem tudjuk,⁸ ez időközéből

¹ Postilla Scult. (Oppenh. 1617.) 1073—4. l. (Uy eszt. pred.)

² Lásd alább e bevezetés III. részét.

³ »Dávid király« versfejeiben: »lutinista condam magnifici domini Valentins (!) Terek de Enning«. Tinódi a »Lantos« nevet szereti használni, ennek felel meg a »lutinista« név is. Tört. Tár 1889. 598. lapon 1544-ből említetik egy Sebastianus citharida [citharista], de nem bizonyos, hogy T-ra vonatkozik-e, vagy a másik Lantos Sebestyénre, ki szinte ekkor élt?

⁴ 1554-ben olyan nagy fia van, a kit borért küldhet a Kassától jó messze eső Nagyidára [Perényi Ferencz birtokára] a kulcsárhoz (Udvarbírák« végén RMKT. III. 318. l.), s 1563-ban két leánya volt férjnél. Irod. Közl. 1905. 367. l. Mészöly i. m. 16. l.

⁵ Ezt Mészöly állapította meg i. m. 23. l.

⁶ Németh B. (Szigetvár tört. 97. l.) szerint a. m. a Kapos jobb partján feküdt Dárovár.

⁷ RMKT. III. k. XIV. l.

⁸ Ha a Tört. Tár 1889. 598. lapján közölt adat reá vonatkozik, akkor 1544-ben (nov. 28.) Kassán polgárjogot nyert, tehát akkor ettől kezdve Kassa állandó tartózkodási helye.

(1546) éneke is csak egy maradt fent (Szulimán cs.), de erről sem mondja meg, hol írta. 1548-ban Bátori András vendége Nyirbátorban. E látogatás emlékét nem históriás ének, hanem a »Sokféle részegős« leírása hirdeti. Ettől kezdve nyugalmasabb élet vár a sokat bujdosó lantosra. A telet már a »kincses« Kassán tölti, itt fű »hideg télben körmében házába«. Valószínűen Nádasdy pártfogásával és anyagi segédelmével itt saját házat szerez magának s ebben lakik népes családjával, szegényesen, »füstös szobában«, de megelégedetten s olykor »víg voltában, vígan iszik szikszai jó borában«. Nádasdy mellett Czecei [Cecei] Lénárt kassai kapitány volt pártfogója, a ki bölcs, de a mellett »nagy víg embör vala, minden szereti vala« tehát a lantos is, ki az ilyen emberek kegyéből tartotta fenn magát.¹ Időről-időre, mikor egy-egy munkájával elkészült, vagy újabb énektárgyat keresett, fölkerelkedett s nagyobb kirándulásokat tett az országba. Így ment 1553-ban az »aranylábú« Debreczenbe Enyingi Török Jánoshoz, egykori kisgazdájához, egyik gyermekének keresztapjához, kinek udvari lantos korában tizenkét éves koráig valószínűen tanítója is volt, hogy a huszonnégy éves ifjú hősnak saját szájából hallja harci kalandjait és azokat mentül hamarabb országszerte hirdethesse; majd onnan a »Kis Kököllő mellett« fekvő Bonyhára [Bohny] Bethlen Farkashoz, kinek udvarbírái és kulcsárai semmivel sem voltak különbek Bátori megátkozott vénszakállú hopmestereinél. A főúri ház hatalmas tisztjeire írt feddő költemény, egyszersmind Tinódinak önnönmagáról festett képe.² Ezt olvasva, szinte látjuk a már öregedő vándor lantost, a mint fáradtan, lóháton³ szolgája kíséretében⁴ kopogtat a főúri kastély kapuján. A házigazda vendégszeretetről nem lehet kétsége: az udvarbíró megkapja az utasítást,⁵ hogy a vendég hiányt ne

¹ Hálából megemlékszik róla Erd. Hist. 1623—1662. v. s. Kemény L. Tört. Tár 1889. 199. lapján a Kassa város tegyverfoghatónak 1557. évi összeírásában köv. adatot talált: »Lantos Sebestyén dy hat hausgesyndt sabach (?) ist vam des Ceceys diner«. (Tinódi?). Czecei 1552. jan. halt meg. Róla Bornemisza Péter (Post. IV. 880.) ezt hagyta emlékezetben: »Kassan Ceczei Lenart egy Deaknac feiet vetete, hogy maga oltalmaba egy fő hadnagyot által löt nyíllal: Kiről Ceczei azt monta: En à tanacz è mentfequel fenki maft meg ne ölyön: hogy maga oltalmaba mielte, midön meg ohattya magát maskeppen, es el baladhat az elöt az ki kergeti. De azert nagy dög halat tamada az Deac halala vián«. Lapszálen: 1548. Czeceiről l. Budapesti Hírlap 1908. 312. sz. (Takács S.)

² V. ö. Erd. hist. 1145—1152. v. s. azzal a mit ott Kármán Demeter rácz hegedősről mond. A hegedőről és lantról l. Mátray: Tört. én. dall. 68—69. l. Szilády RMKT. III. 408—10. l., főképen »Három hegedős ének« cz. közleményét Századok 1882. 29. k. l., a hol bevezetésül az igriczekre, hegedősökre vonatkozó adatokat ismerteti s három hegedős éneket közül Moldovai Mihálytól, Hegedős Mártontól és egy névtelentől. Kiegészíti ezt Sebestyén értekezése: Adalékok. Budapest, 1891. Petz G. Magyar és német hegedősök. Ir. Közl. 1891. 22—31. l. stb.

³ Udvar. 17—18. v. s.

⁴ V. ö. az egri számadást Szilády III. k. XXIII. l. 2. jegyz.

⁵ Udvar. 17., 20—22. v. s.

szenvedjen semmiben.¹ Most ez veszi gondjaiba s mint rendesen barátságtalanul, lanyhán teljesíti tisztét.² Sajnálja tőle a bort, lovától az abrakot.³ A lantos ebéd vagy vacsora után éneklí el krónikáját koboz kíséretében,⁴ közbe pihenőt tartva, poharát kiürítve.⁵ Előadás után a lantos éneke körül forog a beszéd, de viszont hall ő is ismeretlen csatarészleteket, harci kalandokat: új tárgyat új énekhez. Öt-hat napi mulatás után⁶ búcsúzik és tovább megy, meg ajándékozva a házigazdától és a hallgatóságtól: egyedüli keserű emléke az udvarbírák fukarsága és mogorvasága.⁷

Tinódit még ebben az évben nagy öröm érte, Ferdinánd 1553 aug. 25-én családjával együtt (három fia: Farkas, Sándor, Károly, két leánya: Margit, Judit) megneemesítette,⁸ azért az érdemeért, hogy éneklésével és a históriának magyar rhythmusokba foglalásával kiválik kortársai közül;⁹ címerébe, úgy a mint kérte, a kardot és a kobozt, a lantos legméltóbb jelvényét, foglalván be.¹⁰ A megneemesített Tinódi most még többre vágyik, nemcsak mint lantos, hanem mint kinyomtatott énekek szerzője is általánosan ismeretes akar lenni az országban, hogy azok is olvashassák, a kik nem hallgathatják, s kartársai is használhassák és terjeszthessék műveit annak, kit a királyi levél kiemelt közölők, hogy úgy szóljunk, főlantosnak¹¹ tett meg. Ezért még azon évben Kolozsvárra utazik és karácsonykor már ott is van, hogy Hoffgreff Györggyel kinyomassa. Itt fejezte be egy »iratos házban«, azaz kifestett szobában Nagy- és Kiskarácsony között »Erdéli históriá«-ját, melynek nagyobb része még Kassán elkészült¹² s itt írta meg »Budai

¹ U. o. 49—52. v. s.

² 41—44. v. s.

³ U. o. 18., 45—48., 66. v. s.

⁴ Sokféle rész. 153. v. s.

⁵ Udv. 59., 61. v. s.

⁶ Egri számad. 1555. Szil. III. k. XXIII. 1. 2. jegyz.

⁷ Udv. 25—26., 44., 69—72., 90. v. s.

⁸ Erd. Múz. 1901. 394. l. Turul 1901. IV. f. és 1902. 91—93. l.

⁹ »Te vero Sebastiane, arte canendi, historiarumque lingua Hungarica in Rhythmos eleganti compositione, author naturae Deus, reliquis tuæ ætatis et conditionis hominibus præstare concesserit.« V. ö. a Krónika Ferdinándhoz intézett ajánlásával, melynek eleje tulajdonképpen a nemeslevél fordítása.

¹⁰ A címer leírása: »In Scuto dextra parte rubeo, sinistra uero ceruleo coloribus distincto, parte rubeo manum ceruleam hominis frameam nudam supra manubrium comprehensam. In cerulea vero parte scuti, Lutinam, siue testudinem crocei coloris, Scuto galea militaris diffusis lacinijis ac variegatis imposita est, Vnde manus nudum gladium supra manubrium comprehensa eminet.« A címerkép alapján megegyez azzal, a mit a Krónika végén közölt, »S. T.« betűkkel, de az élelmes Heltai elhomályosította értelmét azzal, hogy a »Cancionalé«-ban Temesvári István históriás énekéhez is felhasználta, bizonyára csupán az S. T. (Stephanus Temesvári) miatt.

¹¹ Præstare.

¹² Az első rész versfejeiben mondja, hogy a »Cassovie compillavit (!)«, az 1552 aug. 15-én befejezett »Vég Temesvár«-ban (85. v. s.) írja: »Erről bővebben Crónikámban írtam«, tehát ekkor a Krónika III. része, hol Losoncziról beszél, már készen volt. V. ö. »Terek János« 257. és Erdéli hist. 632. kk.

Ali basa históriá«-ját. Honnan szerezte a Krónika kinyomtatására a költséget? Az ismerős főuraktól: Nádasdy Tamástól, Bethlen Farkastól, Perényi Ferencztől, Török Jánostól stb. szedte-é össze, vagy maga árulgatta műveit s utólagosan fizetett a könyvnyomtatónak az eladott példányok árából? nem tudjuk. Hogy háláját a király iránt kimutassa s némi segítséget nyerjen, 1554 márcz. 14-éről keltezve, neki ajánlotta a Krónikát, mert jól tudja »az bölcs fejedelmeknek erkölcsöket, hogy minden újságnak írását örömmest látják és olvassák«. Ferdinánd, úgy a mint a derék lantos »könyörgés- és alázatosképen« kérte, kegyesen fogadta s a pozsonyi kamara javaslatára 50 forintot utalt ki számára.¹ Hogy máskülönben is érdeklődött az iránt, mit ír a magyar énekes róla és az ő vitézről, bizonyítja az, hogy már előbb (1553) megbizta az ifjú Zsámboki Jánost, fordítsa le neki latinra Tinódi Egri históriáját. Zsámboki ezt maga beszéli el fordítása Dobó Istvánhoz intézett ajánlásában s azt is mondja, hogy változtatott rajta, kihagyott belőle s a munkát néhány nap alatt végezte.² A főlantos azon az úton volt, hogy magyar királyi lantos legyen belőle. De ezt nem érte meg. Életéből már ekkor csak kevés esztendő volt hátra. Énekei végén már előbb is kezdi emlegetni »fél kedvét«, »betegségét«, de 1553-ban már »nagy betegös voltáról« panaszkodik. 1555-ben még újra megfordul szolgájával Egerben, márczius 22—27. napjain az egri vár praefectusa asztalára bort, lova számára árpát rendelt; ezután semmi hír sincs róla haláláig, mely 1556-ban január végén következett be s a vasvármegyei Sár községben temettetett el.³ Özvegye csakhamar újra férjhez ment Pozsgay Györgyhez, de a város népe az új névhez már nem akart hozzá szokni, ezután is mindig csak Lantos Sebestyén néven emlegette.⁴

Tinódi politikai állásfoglalás dolgában nagyon óvatos volt. Mind a német, mind a magyar királyi vagy erdélyi pártot egyaránt törvényesnek és jogosultnak tartotta. Csak a török ellen foglalt határozottan állást, ezt gyűlölte, ez ellen izgatott, ezt tartotta az ország romlása okának. Hazafias gondolkodása legfontosabbnak azt tartotta, ha a magyar a magyart nem bántja, azért folyvást egyetértésre intett. Ő maga Ferdinánd-párti,⁵ mint pártfogói

¹ Szilády III. k. XXIII. l. *) jegyz.

² Zsámboki ajánlása 1553. szept. idusán kelt. Szabó-Hellebrant: Régi M. K. III/l. 448. sz. és Gr. Apponyi S. Hungarica I. 240. l. (349. sz.) V. ö. Szilády III. köt. XXXIII. l. Bodola Gy. Dobó J. 1908. 16. l.

³ Pernezythnek Nádasdy Tamáshoz intézett levele szerint: »Sebastianus Tinodi spreta iam hac mortali musica, concessit ad superos, ut illic inter angelos longe meliorem disceret; quem penultima huius mensis apposui ad cineres patrum Sariansium«. Századok 1908. 275. l.

⁴ Irod. Közlemények 1905. 366—7. l. (Kemény L.)

⁵ Ennek ellenmondani látszik a János király históriájának köv. helye: »Vajh magyarok, mely igen ti lám bolondok vagytok«. (121—4. sor), csak hogy ez nem Tinódi saját véleménye, hanem János Zsigmond szájába van adva, mint az ő panaszos kifakadása (l. 131—2. sor). E sorokat Acsády, Mészöly interpoláltak tartják.

legnagyobb része, de erdélyi párthoz tartozó patronusai is vannak (Czeczei), azért nem kárhoztatja a másik pártot sem; mindig tisztelettel ír János Zsigmondról és Izabelláról. Hogyan is tehetett volna másképp, mikor énekeit Ferdinánd- és János Zsigmond-párti urak előtt egyaránt előadta, hogyan adhatta volna másképpen ki Kolozsváron azt a munkáját, a melyet Ferdinándnak ajánlott. Épen ilyen óvatos az egyes főurak jellemzésében. Nem ferdít, a mit róluk mond, az igaz, bár valószínűen nem mond el mindent, a mit tud róluk. Hogyan is festhette volna pl. Balassi Menyhártot olyan feketére, a milyennek Forgách Ferencz, vagy a »Comœdia« szerzője, még ha olyan lett volna, vagy olyannak tartotta volna is, mikor akárhányszor megfordult birtokain s az rövidesen becsukathatta volna.¹ Nem is festi. »Nagy haragja — úgymond² — Balassira királynak | Csábrág várát hogy nem adá királynak, | Semmi lón szolgálatja ez úrfinak, | *Tudjátok, jól szolgált ő ez szegén országnak.*« Fráter Györgyről is elismeri,³ noha »szernyő« halálát elrettentő például állítja a kegyetlenek és hűtlen szolgák elé, hogy »Igen nagyot használt bizon ez országnak, | Benne való népnek megmaradásának«. Nem mondjuk, hogy e nyilatkozatokban csupán a politikai óvatosság nyilvánul, bizonyára ez volt meggyőződése is. Vallási tekintetben is ilyen óvatos. Nehány helyen (pl. »Károly császár hadá«-nak elején és a Zsigmond-krónikában, midőn a »kövér nyakú barátok«-ról beszél) elárulja protestánságát, de más-különbön gondosan kerüli a felekezeti kérdések feszegetését.

II.

Tinódi művei irodalmi műfaj szerint osztályozva négy csoportba sorozhatók. I. SZÉPHISTÓRIA: *Jason király története*. Tinódi legelső műve, klasszikus ókori monda középkori átdolgozás után ültetve át magyar talajba. Szereztetési éve mint alább kifejtjük, c. 1537—8. II. BIBLIAI VAGY SZENT HISTÓRIÁK. Ide tartoznak: 1. *Judit asszon históriája*, melyet talán Judit nevű leánya születésekor írt a bibliai apokryphus Judit könyve alapján Szigeten, »egy kedvében«, »Terek Bálint házánál éltében«,⁴ tehát még 1541. augusztus vége előtt, a mikor gazdája fogságba jutott; 2. *Dávid királ mint a nagy Góliáttal megviutt*. Az I. Kir. XVII. r.-ben elbeszélte bibliai história alapján (1549. ápr. 14—20: »Bőjtben nagy hétben«); 3. *Jónás próféta históriája* (1553)⁵ a bibliai Jónás pr. könyve alap-

¹ V. ö. a Tinódival egy időben Kassán élő Lantos Sebestyén perét E. Phil. Közl. 1887. 739. l.

² Szilády i. m. 210. l.

³ U. o. 14. l. (Erd. hist. 241—2. v. s.)

⁴ »Jason király«-t kivéve Tinódi műveiből mindig a Szilády kiadása szerint idézünk.

⁵ Acsády és T. több életrajzírója csak két bibliai tárgyú éneket ismer,

ján. Mind a három a bibliai epikusok módja szerint írt história: a bennük elmondott történet a kortársaknak tükörül, például van eléjük állítva, hogy bátorságra, vitézségre és az isteni gondviselésben bizásra buzdítsa. III. OKTATÓ ÉS FEDDŐ KÖLTEMÉNYEK. 1. *Sokféle részö-gösről*: A »Gesta Romanorum« 159. számú (de inventione vinea-rum), de módosított vagy más forrásból ismert elbeszéléséből indul ki¹ s azután a részegesek több mint huszféle fajtáját rajzolja le, kikkel vándorhegedős pályáján elég alkalmá volt személyesen meg- ismerkedni² (1548). 2. *A Hadnagyoknak tanúság, mikor terekkel szömbbe akarnak öklelni* a hadba induláskor vitézekhez intézendő bátorító beszéd. 3. *Az udvarbírákról és kulcsárokról* írt dorgáló vers ennek a vándorhegedős előtt igen fontos két személyiségnek barátságtalan vendéglátását örökítette meg (1553). IV. HISTÓRIÁS ÉNEKEK. Ezek közül kettő idegen tárgyú. Az egyik *Szulimán császár Kazul basával viadaljáról* szól, melyet egy úrfiú beszélt el neki (török) császártól megjöttében (1546); a másik *Károl császár hada Saxoniába, ott Kúrfirstnek megfogása* (1550), címmel a schmal-kaldi háborút s egy nevezetes jelenetét: János Frigyes választófejede- lemnek a mühlbergi csatatéren való elfogatását (1547. ápr. 24.) adja elő. A magyar históriás énekek közé is lehetne sorozni, mivel főhelyet foglal el benne a Nyári Ferencz és Bakit Péter vezetése alatt a császár segítségére ment vitéz huszárcsapat; a választót is egy vitéz huszár, Luka Józsa, fogja el. Legszebb részlete az, melyben a vitéz huszárok hadi szolgálatuk jutalmául azt kéri a császár- tól, szabadítsa meg Magyarországot a pogány török uralmától. Ide volna sorozandó a *Török császárok krónikája* című elve- szett műve, melyről a Zsigmond császár krónikájában emlékezik. Abból, hogy a nikápolyi csatánál hivatkozik rá, azt következtet- jük, hogy a török történetet Magyarországon való első megjele- nésüktől vagy még előbb kezdve egész a maga koráig írta meg benne, valamely »Annales Sultanorum« nyomán. 1546-ban »Szu- limán császár...«-ban azt írja, hogy »Sok királról, császárról emlé- köztem, ... De terek nemzetről nem elmélködtem«, 1552-ben pedig már hivatkozik reá, ebből világos, hogy 1546—1552 között szerzette. A *Török császárok krónikájának* az itt említett »Szu- limán császár...« is része lehetett.³ Egy másik elveszettnek tartott művét Sziget ostromáról, melyről Jankovich és Toldy⁴ emlékeznek, Szilády sz. összezavarják a Töke Ferencz hasonló tárgyú művével.⁵

A magyar históriás énekek tárgyát a közel vagy egykorú hazai történetből vette s a szerzettetési idő rendje szerint így követ- keznek:

¹ L. Katona Gesta-kiadásában 435, 500, 505. l.

² E. Phil. Közl. 1894. 641. l.

³ Mészöly: Tinódi 122. l.

⁴ M. Költ. kézik. I.^o 30. l.

⁵ RMKT. III. 23. l.

1. *Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról* (1541).¹ Buda 1541. aug. 29-ikén történt elfoglalását, ugyanakkor Enyingi Török Bálint török fogságba jutását írja le benne. Szép részlete az, melyben az özvegy (Pempflinger Kata) és két fia (Ferencz és János) nagy bánatát rajzolja. 2. *Prini Péternek, Majlát István-nak és Terek Bálintnak fogságokról* (1542. ápr. 24.). Csak röviden ismerteti a három főúr török fogságát s arra használja fel, hogy egyetértésre intsen s a török ellen támadásra bátorítson. 3. *Verbőci Imrénnek Kaszon hadával, kozári mezőn viadalja* (1543). A végbeli vitézek dicsérete után elbeszéli, hogyan támadott meg Verbőczy 1542. márcz. 25-én egy rablásra indult török csapatot s szabadított ki saját élete kockáztatásával kétszázhusz magyar rabot. 4. *A szalkai mezőn való viadalról* (1544. decz. végén). Balassi Menyhárt Nyári Ferencz és Zoltai Lőrincz segélyével megtámadja és megveri a Lévát kirabló s a zsákmánynyal elvonuló török sereget. 5. *Varkucs Tamás idejébe lött csaták Egörből* (1548 telén). Varkucs a Prini Pétertől rábízott Eger várat mindaddig megvédi a török ellen, míg át nem adhatja azt Prini Gábielnek, »ura fiának«. 6. *Sziinya, Léva, Csábrág és Muran váraknak megvétele* (1549). Az 1548. évi országgyűlés elhatározta (46, 48, 49. t.-cz.) több felvidéki vár elfoglalását és lerombolását, »kikből tolvajok állnak az útakra« s gróf Salm Miklóst bízta meg az országgyűlési végzés foganatosításával. Erősebb ellenállást Daczó Tamás lévai főhadnagy és Murányban Basó Mátyás fejtett ki. E vár elfoglalása s Basó halála elbeszélésének Tinódi külön részt szentel. 7. *Kapitán György bajviadalja* (1550). Egy magyar vitéz Dávid és Góliát példájára bajt vív a bujáki réten Hubiár agával. 8. *Szegedi veszedelem* (1552, nagybőjt közepiben). Vitéz Tót Mihály, Szeged város egykori főbírája meghallja, hogy gyenge török őrség van Szeged várában s ötezer hajduval és hétszáz tiszai halálesszal éj idején elfoglalja azt. A győzők örömlükben dőzsöltek, mulattak, a »jámbor prédikátort a várasból kiktüldék«, a vár őrizetével nem sokat törődtek s Ali basa könnyű szerrel visszafoglalta azt. A históriás ének érdekes epizódja a Nagy Bálint hadnagysága alatt harci kalandra indult négyszáz hajdú veszedelme. 9. *Az vég Temesvárbán Losonczi Istvánnak haláláról* (1552. aug. 15.). A hős Losonczi parancsolatot kap Ferdinándtól, hogy szálljon be vég Temesvárbá, melynek elfoglalását Szulimán elhatározta. Csejte várában végbucsúrt vesz feleségétől és »szép gyermekitől«, »Többé nem látja, gondolja magában«. Negyedmagával belopózik a várba, melyet Amhat [Ahmed] és Beglerbék [Szokolovics Mohammed] roppant sereggel már bekerítették. Hősien ver vissza minden ostromot, mindaddig, míg harminczkettő nap a »vízvár« is elesett. Losonczi ekkor szabad elvonulás feltétele alatt feladta a várat, de mikor látta, hogy az adott hitet nem tartják meg s Tomori nevű apród-

¹ A cím után lévő szám az írás idejét jelöli.

ját is elragadják mellőle, »Az török hiti látjuk itt elveszte, De vitéz módra legyen fejünk veszte« felkiáltással a törökre veti magát, megsebesül s a törökök fejét veszik. Losoncziné, Pekry Anna és öt árvájának gyászával végződik az ének. 10. *Zsigmond király és császárnak krónikája* ... (1552). A »jó Lajos király« halálától Zsigmond haláláig történt dolgokat mondja el. A mű végén T. említi, hogy »ezt magyar nyelvre ... fordítá«: az a mű, melyből fordított, mint Szilády kimutatta, Turóczi krónikája. Végére függesztette a *Tar Lőrincz pokolba bemenését*, melyről azt mondja: »énekbe hallottam vagy volt, vagy nem volt«. 11. *Historia Zsigmond császárnak fogságáról és szabadulásáról* ... (1552?). Három részben. A nikápolyi veszített csata után a »nagy urak« Zsigmondra rátámadának s »Soklyós [Siklós] várában« a Garaiak őrizetére bízták, melyből özvegy Garai Miklósné, a két Garai anyja szabadította ki. 12. Az »Eger vár viadaljáról való ének« (1553) az »Erdéli historiá«-val együtt Tinódi legterjedelmesebb műve. Négy részből áll s annyira részletes, hogy a vár leírásán kívül a védőserег vártáinak elosztását, sőt a hadnagyok névsorát is megtaláljuk benne. A vár védőinek Dobó és Meckskei István a kapitánya s el vannak szánva, hogy azt mind halálig védelmezik. A megadásra felszólító levél hozóját tömlőczre vetik s a levél felét vele megétegetik, felét tűzre vetik; az áruló Hegedős Istvánt a vár piacznál felakasztják. Mert »im mely nagy kár, vesződelőm lesz vala, | Egy hegedős miá Egör vész vala«. Háromszor intézett a török derék ostromot a vár ellen, mind a hármat hősién visszaverték. A védelem munkájából a férfiak mellett a nők is kivették részüket: köveket hordottak a bástyára; a hősöknek »szép aszszon-feleségők« »Egy szép leán, hitvőse Zoltainak ... éjjel-nappal istenhöz fohászkodnak« és az »Úr Istentől meghallgattatának«, a török felhagyott az ostrommal s megszegyenülve elvonult a vár alól. 13. Ugyanennek kivonatát is megcsinálta Tinódi »*Egri historiának summája*« (1553) címmel. 14. *Enyingi Terek János vitézsége* (1553) Török Bálint ifjú hős fiának, ki apja haláláért holtig való gyűlöletet fogadott a török ellen s e miatt hagyta ott Izabella udvarát is, dévai hősi kalandját Feru ágával beszéli el, mely az aga és emberei felkonczolásával végződött. 15. Az *Erdéli historia* (1553) öt részben az 1540—1552. év eseményeit mondja el Buda elfoglalásától Izabellának és János Zsigmondnak Lengyelországba bujdosásáig, tehát részben Tinódi históriás énekeinek összefoglalása. Kiemelkedő rész benne Fráter György halálának leírása. 16. A *János király fiáról való szép krónika* (1553). Három részben rövid kivonata vagy utóhangja az »Erdéli históriá«-nak: Buda elvészését, Fráter György politikáját s e miatt János király fia kibújdosását és bucsúját mondja el benne röviden a

szerző.¹ 17. *Budai Ali basa históriája* (1554) elbeszéli, hogyan foglalt el Khadum Ali basa 1552-ben több várat: Veszprémet, Drégelt, melyben Szondi György hősi halált halt; Szécsent, melynek porkolábjá Árokháti Lőrincz volt, Busatornyát, Hollókört, Bujákot; második részében: hogyan tette tönkre Ferdinánd seregének vezérét *Ördög Mátyást* vagyis Teufel Erasmust.

Tinódi a maga históriáit így jellemzi Krónikája előszavában: »Igaz mondó jámbor vitézőktől, kik ez dolgokba jelön voltak, értéköztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem írtam, — az mi keveset írtam, igazat írtam.« Ezt az önjellemzést nemcsak kortársai, hanem az utókor is igaznak ismerte el s énekeit forrásművek gyanánt használta Forgách, Schemsaeus, Istvánfi, Katona István, Budai Ferencz,² Szalay, Horváth, Salamon stb.³ Észrevették, hogy Tinódi nemcsak egy lelkiismeretes reporter pontosságával járt utána az eseményeknek, kikérdezve a szereplőket pl. valamely ütközet lefolyásáról, a katonák számáról, nevéről, az elesettekről stb., hanem fontos történeti okmányokat is használt, melyeknek tartalmáról hallomás útján alig értesülhetett. Szilády szerint Nádasdy Tamás, a nádor juttathatta ily adatokhoz,⁴ a várakban, pl. Egerben a várkapitány jóvoltából tekinthetett be a számadáskönyvekbe.⁵

III.

Tinódi széphistóriájának Szilády »Jázonról és Médeáról« címet adott. A Csereyné-codexben latin címe van: »*Cantio optima de regis Jason pulcra*« [id est historia]. Nem valószínű, hogy eredetileg ez volt a címe, azaz hogy magától a szerzőtől származik, mert Tinódi nem adott műveinek latin címet, de feltehetjük, hogy Balázs deák úgy fordította le azt latinra, a mint akár kéziratban, akár nyomtatványban találta. Mert címének kellett lenni. Az egyetlen kézirat latin címének ez felel meg magyarul: »*Igen szép ének Jason király szép históriájáról*«, ezt tehát vissza kellene állítani. Ezen cím mellett szól az is, hogy a kik nótául választották, szintén így idézik: »Az Jafon éneke nótájára« Tar

¹ Mészöly szerint Tinódi (i. m. 47—51. l.) 1553. júl. 25. körülírta e művét. Az ő meghatározása nekünk meggyőzőnek tetszik, de azért e helyre tesszük, mivel az Erdéli história summájának tartjuk, melynek java része nem Kolozsvárt, hanem már előbb, Kassán elkészült.

² Mennyire felhasználta Budai Tinódit, például csak Losonczi István életrajzára utalunk (II. [1805] 591—607), a hol 325 sort idéz Tinódi művéből. Ugyancsak ő figyelmeztet arra, hogy Istvánfi Tinódi »verseiből fordított« s alább azt írja, hogy Tinódi »Istvánfinál szavahitetőbb«.

³ Szilády id. bev. XXXIII., Acsády Bp. Szemle 1899. XCVII. köt. 207—211.

⁴ Id. m. XXXIII., XXII.

⁵ Acsády i. h. 198. l.

(Thaarare) Benedeknél,¹ »Ad notam Iafonis« Szegedi Gergelynél:² tehát elhagyják a Medea nevét.

A széphistória tartalma:

Egykor Tessaliában Peleus [Pelias]³ király uralkodott, noha az ország kormányja igazság szerint Jasont illette volna. Jasont a nép szerette s Peleus irigységgel eltelve okot keresett, hogy elveszthesse. Az alkalom nemsokára kínálkozott. A hír ugyanis azt rebesgette mindenfelé, hogy Kolkos [Kolkis] szigeten van egy aranygyapjas kos, melyet lángbocsátó ökrök és egy sárkány őriznek. A ki a kos gyapjához akar jutni, annak a sárkányt meg kell előbb ölni s fogait az ökrökkel felszántott földbe vetni; ekkor a földből fegyveres emberek kelnek ki s egymást öldöklük. Mikor ezt elvégezték, az arany gyapjúhoz az út szabadon áll. Peleus király mindezt hallva, új udvart tétet s ott a vitézek előtt Jasont felszólítja az arany gyapjú megszerzésére és jutalmul királyságát igéri oda neki. Jason azonnal vállalkozik, hajót faragtat s Herkules és több vitéz kíséretében tengerre száll. Útközben Trója határán pihenőt tartottak, de Lamedon [Laomedon], az ország királya elűzte őket. A vitézek megfenyegetik, újra útra kelnek és elérik utazásuk célját, Kolkost. Kolkos [Kolchis] királya Ohetes [Aetes] vendégszeretően fogadta őket s a tiszteletükre rendezett lakomán Jasont leánya, Media, [Medea] mellé ültette, a ki igen szép leány, de azonkívül ördöngös, azaz varázsló volt. Jason és Media mindjárt megszerették egymást s Media már a lakoma alatt elárulta ezt azzal, hogy mindenképen le akarta beszélni Jasont veszedelmes vállalkozásáról. De sikertelenül. Ekkor a kos őreinek legyőzésére felajánlotta neki varázsszereit, ha megígéri, hogy feleségül veszi és hazájába magával elviszi. Jason az ajánlatot örömmel fogadta s az ígéretnek esküvel való megerősítésére kitűzött éjjeli szerelmi találkozón átvette a varázsszereket, kenetet s a látatlanná tevő akátes követ. Ezekkel felszerelve, szembeszállt a lángos ökrökkel: járomba fogta s szántott velük, azután megölte a sárkányt s így a koshoz férközvé, lefosztotta az aranygyapjút róla. A hősi tett végrehajtása után, melyet Media egy toronyból nézett, Ohetes királyhoz ment. A vitézeknek Ohetes ismét »nagy vigasságot«; ezek csakhamar ezután a királytól el sem búcsúzva, Mediával együtt hajóra szálltak s visszatértek hazájukba, Peleus királynak nagy boszúságára. Jason később megfélemedezett Mediának tett fogadásáról, de nem feledte el a trójaiaktól szenvedett sérelmet, hadat indított ellenük s feldúlta Tróját.

Mikor szerezte versbe Tinódi e széphistóriát, nem tudjuk. Szokása, hogy a versfőkön kívül az utolsó strófában is magával vagy művével foglalkozik: rendszeren itt szokta megmondani az írás évét is. Ez az utolsó strófa, ha csakugyan megvolt, elveszett és

¹ Szilády RMKT. II. 153. l.

² XXIX. Psalmus. Énekes könyv. Debr. 1569. 19. l. RMKT. VI. 222. l.
A hibásan írt nevekről lásd a széphistória szövege alatt a jegyzeteket.

így a szerzés idejéről csak találgatásra vagyunk utalva. Irodalomtörténetíróink megegyeznek abban, hogy a Tinódi első művei közül való.¹ Acsády ugyan Tinódi műveinek időrend szerint való összeállításában a negyedik helyet juttatja neki s elibe teszi Judit asszony históriáját, Buda veszését, Perényi [Príni] Pétert s az írás évét 1542—3-ban² határozza meg, de értekezése más helyén 1540 körülre teszi. Nézetünk szerint még előbbre tehető. Tar Benedek 1541. Szent Mihály [Szeptember] havának első hetiben szerzett »Házasságról való dicsíret«-éhez már nótául választja, jóval előbb kellett tehát Tinódinak azt megírni. Csak jó darab idő, legalább két-három, ha nem több év múlva terjedhetett az el annyira, hogy a szegedi énekszerzőhöz eljusson. Tinódi legelső fennmaradt művét tehát 1537—8 körül, vagy még korábban szerezhette.

IV.

Eredeti-e Tinódi Jáson históriája, vagy csak fordítás? Ez a kérdés a mű felfedezése óta foglalkoztatta irodalomtörténetíróinkat. Első kiadója, Szilády nem tartotta fordításnak. »A görög mythologiából — úgymond — eléggé ismeretes tárgy feldolgozási módja azt sejteti, hogy Tinódi nem kész művet fordított, hanem olvasmányai után saját felfogása szerint alkotta meg énekét«.³ Ugyanezt fejezi ki az életrajzban egy szép költői képben: »Természetesebb azon feltevés, hogy ez az ének a lantos első művei közül való, midőn még határozott irány nélkül, iskolai visszaemlékezéseinek tarlóján szedett virágokból kötött egy bokrétát nemzeti öntudatra csak később ébredt műzsájának keblére...«⁴ Jobbára ez a feltevés ment át irodalomtörténeteinkbe. »Gyógyulása idején Dombóvárrott írja legrégibbnek tartott énekét, a Jason és Medea címűt, melyet iskolai emlékek nyomán készített« írja Badics a Beöthy-féle képes Magyar irodalomtörténetben.⁵ Acsády szerint pedig »Jáson és Medea történetét mondja el (a legkisebb elbeszélésben), szárazon, színtelenül úgy adva elő az eseményeket, a mint azt az író valamelyik könyvben olvasta«.⁶ Bodnárnál: »Honnét vette kis elbeszélését; állott-e előtte valamely minta vagy pedig tanuló visszaemlékezéséből írta le, nem tudom megmondani.«⁷ Legújabbban Mészöly Tinódi életrajzában⁸ ezeket mondja róla: »Eggy epi-

¹ Szilády RMKT. III. k. XXII. (»alighanem legelső műve«) IX. 1. Mészöly: Tinódi S. 132. 1.

² Azt hisszük, így javítandó ki a sajtóhiba: 1542—42.

³ Régi m. k. t. III. k. 472. 1.

⁴ U. o. IX. 1.

⁵ I.ª köt. 289. 1.

⁶ B. Szemle 1899. XCVII. köt. 182. 1.

⁷ Ir. tört. I. 350. 1.

⁸ 1908. 132—3. 1.

kai költői tárgyat is dolgozott föl Tinódi, Jáson és Médea históriáját, melyről legrégibbnek ösmert műve szól. Így kezdi: (itt idézi a négy első sort). Ő tehát a mitológiaiabeli meséről történeti krónikát ír. De néhol a tárgyról ragad az előadásra is némi költői elem. A népköltemények módjára emlékeztetnek a több helyen előforduló ismétlődő kifejezések és sorok. A népmesékre emlékeztet az, hogy Médea: »Jázont egy hétiglen sítatá magában«. A virágénekek hangja csöndül meg Médea szerelmi vallomásában a következő strófa végén: »Sok vitézeket én szépeket láttam, | De náladnál szebbet soha én nem láttam; | Kérlek, megbocsássad, szerelmed óhajtom, | Kit az én szívembe arannyal beírtam«.

Lássuk mennyire találták el az igazságot. A forrásra Tinódi maga szolgált útbaigazítással. Műve első versszaka:

Sok bölchiek Irttanak az meg lött dolgokrol,
lelelben Troianak w nag' Romlalarol
ennis bölök Romlalanak fundamenttomarol
hog' kettleg ne legien enny fok Irafrol

valamint az utolsó:

Ez lwn eredetty mind az kett Troyanak;
fundamentomabol el ky romlallanak;
az kortt az görögök nag' bozzutt [allanak]
kyral'ok wittezzek fokan megh halannak:

világosan utal arra, hogy azt a trójai monda feldolgozásai közt kell keresnünk.

A Jason-monda a görög költészet legrégibb koráig nyúlik vissza.¹ Már Homeros emlegeti az »Odysseia«-ban,² Hesiodos a »Theogeneia«-ban;³ bőven tárgyalják a Ναυπάρκεια ἐρη, Eumelos »Korinthiaká«-ja, Kinaithon stb.⁴ Epost irtak róla: Rhodosi Apollonios (Argonautika),⁵ Epimenides stb.;⁶ Orpheus neve alatt is maradt ránk egy Argonautika.⁷ Drámát írt róla Euripides (Medeia). A latin feldolgozások közül nevezetes a Valerius Flaccus eposa (Argonauticon)⁸ és Seneca drámája (Medea). Ovidius a »Metamorphoses«-ben s a »Heroides«-ben dolgozta föl.⁹ Mindezekben azonban hiában

¹ F. Vater: Der Argonautenzug. Kasan 1845. I. 66—168. I. Gruppe: Gr. Myth. I. 540—81. I.

² X. 135. kk. XII. 66. kk.

³ 956. kk. 992. kk. v.

⁴ Christ: Gesch. d. griech. Litt.⁴ 107, 108. I.

⁵ Magyarra Szabó István ford. »Aranygyapjas vitézek« cz. a. 1877.

⁶ Diogenes Laërtios szerint 6500 verssorból állott. Christ⁴ 553. I.

⁷ Christ⁴ 820 I.

⁸ Magyarra ford. Fábián G. Arad, 1873.

⁹ A későbbi feldolgozások közül felemlítjük Dracontius latin elbeszélő költeményét s Raoul Lefevre († c. 1467) »Roman de Jason et Medee« cz. regényét. (V. ö. Dunlop-Liebrecht 181—2. I.) Corneille (Medea), Marbach (Medea), Grillparzer (Das goldene Vliesz) színműveit. Nálunk Dugonics regénynek dol-

keressük Tinódi forrását, mivel nem a Trója-mondával szoros kapcsolatban tárgyalják a Jason-mondát. A Trója-monda feldolgozásai közül először a Dares Phrygiusnak tulajdonított »De excidio Troiae historia« veszi Jason és társai vállalkozását kiindulási pontul Trója veszedelméhez. A későbbi feldolgozók aztán ebben is követik s ezt a részt is mind jobban kibővítik. Így az Albertus Stadensis »Troilus«-a,¹ Benoît de Sainte-More »Le roman de Troie«-ja stb., főképp pedig *Guido de Columna* »Historia Troiana«-ja.²

Guido de Columna (vagy olaszosan delle Collonne)³ messinai városbíró volt, a XIII. században élt.⁴ Matthaeus de Porta salernói püspök kérésére fogott latin prózában írt munkájához, melyet 1287-ben⁵ fejezett be Benoît verses művének felhasználásával⁶ saját phantasiájának is szabad folyást engedve, saját tudását is fitogtatva. Jason és Medea romantikus történetével kezdődik, azután Trója első pusztulását mondja el s a tulajdonképeni Trója-monda kiszínezett előadása után a háború hőseinek Trója pusztulása után való dolgaival (Posthomerica) is foglalkozik. Guido hősei középkori lovagok: Achilles Polixena szerelméért eped, kit Hektor temetésén pillant meg és szerelméért kész volna rögtön abba hagyni a harczot; Trója tündérvárhoz hasonló, a milyent csak a képzelem alkothat; Paris és Helena nyolcz napig tartó lakodalmat ülnek, muzsikaszóval és komédiákkal; Helenának két szemöldöke közt kis sebhely van, mely nem hogy ártott volna szépségének, de emelte azt; a tudós Cassandra igen fehér arcú, de szeplős volt; Parisnak sárga haja úgy fénylett, mint a tiszta arany stb.

Ez a regényes história még a könyvnyomtatás előtt kéziratban⁷ nagyon elterjedt és népszerű munka volt,⁸ a könyvnyomtatás felfedezése után nem került ugyan mindjárt kiadására a sor

gozta fel latin (Argonauticorum... libri XXIV. Pos. Cass. 1788.) és magyar nyelven (A gyapjas vitézek, Pozs. 1794. 2 köt.). L. Szamosi I. »Medea a világ-irodalomban.« Erd. Muz. kiadv. VI. k. 1889.

¹ Megj. Lipsiae, 1875.

² »Historia destructionis Troie«, »Historia de Bello Troiano« címet is visel.

³ »G. de Columnis«-nak, »della Colonná«-nak és »delle Colone«-nek is írják. L. Gröber i. m.

⁴ Tiraboschi: Historia della litt. ital. vol. VIII. (1833) 136—140. I. Bartoli: Storia della lett. Ital. I.^a Firenze 1878. 154—162. I. Dunlop-Liebrecht 179. I. Gröber: Lat. Litteratur. Grundriss d. rom. Phil. II/1. 321. I. — Casini: Ital. Litt. u. o. II/3. 18. (itt az újabb irodalom is fel van sorolva.) Böven foglalkozott vele Toldy F. »Anonymus és Colonnai Gvidio« cz. értekezésében (Összegy. m. VII. 249—261. I.), megtéve őt Anonymus plagisatorának.

⁵ Más adatok szerint 1273 v. 1288—9. Toldy i. h. 253. I.

⁶ Lásd: H. Dinger: Die Sage vom trojanischen Kriege in d. Bearb. d. Mittelalters. Leipzig, 1869. — W. Greif: Die mittelalterl. Bearbeitungen d. Trojanersage. Marburg, 1886. (Ausgaben u. Abh. aus d. Geb. d. rom. Phil. 61.)

⁷ A budapesti egyetemi könyvtárban is van egy kézirati másolata 1475-ből, melyet Sztárai Máté (Matheus de Stara) Egervári Lászlónak (Ladislau de Egerwara) a váradi püspökség gubernatorának megbízásából készített. Cod. lat. saec. XV. No 71. — A csemeteki evang. egyházker. könyvtárban egy 1456. évi kéziratban van meg.

⁸ Népszerűségéről l. Taine: Philosophie de l'art. II.^a 15. I.

(első kiadása megj. Strassburg 1477), de attól fogva, hogy közzé tették, egyik kiadás a másikat követte. Magyarra tudvalevően Haller János fordította le 1681-ben a fogarasi fogházban s 1695-ben adta ki Kolozsváron, mint a »Hármas Istoria« harmadik részét.

Tinódi ezen »Historia Troianá«-nak valamelyik kiadásához jutott hozzá Dombováron s ennek bevezető részét szedte magyar versekbe. Sőt valószínű, hogy később lefordította az egész Trójai históriát. Ha csak Jason kalandját akarta volna lefordítani, minek hivatkozik benne annyiszor Trója pusztulására? És csakhamar Jason fordítása után, mely mint befejezett széphistória, önállóan is forgalomba került, az énekszerzők emlegetik s nótául választják »Trója«-t. Szkhárosi Horvát András 1544-ben Váradon szerzett »Kettefe hitről: à Cristvsbeli; es à Papai foltos Hitről« cz. verses művének felírata: »Az Troia Notaiara. Auagy: Nagy fok szent Irafokrol emlek:«. Ezt Bornemisza Énekeskönyve tartotta fenn számunkra (1582). De hátha a kiadó és nem a szerző látta el evvel a felirattal? Arra is van ugyan példa, hogy a kiadó ír felébe »nótát«, de Bornemisza bizonyára inkább vallásos éneket, bibliai históriát választott volna — Énekeskönyvében úgy is eleget talált volna olyat, a mely erre a nótára megy — nem pedig egy általa többször megrótt széphistóriát. De ha már az ének fölött ezt a nótát ott találta, megtartotta. Még akkor is, ha a Bornemisza-féle Énekeskönyv adatát nem fogadnók el, ott van Fekete Imre »Az erős es istenfelő vitez Samsonrol historia«¹ cz. munkája, e fölött is ez áll: »Meg emlekezhettunc, auagy Troya Notaiara.« Ezt az elbeszélést Fekete 1546-ban írta s a Hoffgreff-féle Énekeskönyv tette közzé, melyről Szabó K. (RMK. I. 348. sz. a.) és Szilády Áron kimutatják, hogy 1552-ben kellett megjelennie, mert »54 ívnyi tartalmában egyetlen újabb keletű ének sem fordul elő«. Igaz, hogy Mátray későbbinek állítja, de nekünk Szabó következtetése meggyőzőnek látszik. Nem állítjuk, hogy Tinódin kívül más nem adhatott ki egy Trójai históriát, arra se helyezünk súlyt, hogy a »Trója nótájá«-val ellátott énekek mind 12 szótagú verssorok, mint a Tinódi »Jason históriája«, de első sorban mégis arra kell gondolni, a ki a Guido-féle Trójai história első részét átültette. Annyi bizonyos, hogy már 1544-ben volt egy Trójai históriánk. Hunyadi, Lévai névtelen, Huszti Péter históriái tudvalevően sokkal későbbi keletűek (szereztetési évük: 1569, 1570 —, a kiadás évei: 1577, 1576, 1582), reájuk tehát nem gondolhatunk.

E kitérés után álljon itt összehasonlítás végett a latin szöveg azon része, a melyet Tinódi fordított:²

¹ RMKT. II. 334. I.

² A szöveget az 1494-iki strassburgi kiadás szerint adjuk. Közlésünkre megjegyezzük, hogy a rövidítéseket feloldottuk, a hely- és személyneveket nagy betűvel írtuk, a szókezdő és szóközépi f-t rendes s-szel szedettük; az interpunctión is változtattunk. Egy pár helyen az 1494-iki kiadás szövegébe sajtóhibák csúsztak be, itt jegyzetben közöljük a Sztáray-féle másolat megfelelő helyét is, de a két szöveg számos eltéréseinek felsorolása természetesen nem volt szándékunk.

[--2b] Incipit liber primus de Peleo rege Thesalie inducente Iasonem, vt se conferat ad aureum vellus habendum.

In regno Thesalie de predictis¹ pertinentiis Romanie, cuius incole Mirmidones dicti sunt, quod nos hodie vulgari denominatione Saloncium² appellamus, regnabat tunc temporis rex quidam iustus et nobilis, nomine Peleus, cum eius consorte cum Thetide nuncupata, ex quorum matrimonio processit vir ille tam fortis tam animosus tam strenuus denominatus Achilles. — — Hunc autem regem, Peleum, describit historia quendam habuisse fratrem Esonem nomine, sibi ex vtroque parente coniunctum et eo in etate maiorem. — — || [--3a--] Ex hoc igitur Esone supererat quidam natus Iason nomine, vir fortis et strenuus et iuuenis nimium speciosus, modestus, largus, affabilis, tractabilis, pius et omni morum venustate chorscus. Hunc Thesalie primates et nobiles, hunc plebei tenere dilectionis affectu pro suarum virtutum excellentia sunt amplexi, non minus, quam regem Peleum venerantes. Erat et idem Iason non minus obediens regi patruo, quam esset patri, si regeret, nec erat molestus illi, sed omni subiectione deuotus, licet Peleus sceptro Thesalie potiretur. Eadem igitur relatione non sibi rex Peleus. respondebat. Quem licet signis extrinsecis eum sibi carum esse monstraret, ardebat tamen et fluctuabat intrinsecus, ne in virtute sua et in tanta affectione suorum, quam sui erga ipsum habebant, Iason eum Thesalie regni dominio spoliaret. Longe igitur in mente secum seruauit ardorem, quem sagaci studio tegere, ne actu aliquo publicatus euagari posset extrinsecus, diu per fatigabilem tolerantiam est conatus. Quare multa inquisiuit in corde suo viarum imaginata proposita, quibus posset Iasonem perdere absque sui suggillatione pudoris. Tandem de re mirabili diebus illis per plurima mundi loca loquax fama auribus plurimorum intonuit, quod in quadam insula dicta Colcos vltra regni Troiani confinia versus orientalem plagam, quidam aries habebatur, cuius vellus erat aureum, vt fame preconium perhibebat. In hac igitur insula regnare dicebatur rex quidam Oetes nomine, vir potens et diues, sed etate prouectus. Hunc aurei velleris arietem describit historia custoditum fuisse mirabili cura et studio dei Martis, cuius in custodia boues quidam deputati fuissent vrentes flammis ex ore vomentes. Si quis igitur hunc aurei velleris arietem optaret habere, cum his bobus necesse habebat inire certamen et si eorum victoria potiretur, oporteret eum boues ipsos deuictos iugo subiicere et eos compellere aratro terram vertere, in qua erant. Item deuictis bobus ipsis et arare coactis, iterum necesse habebat in quendam draconem squamis horridum et flammis igneas exalantem irruere ipsumque bello cum ipso commisso perimere et eo perempto, dentes a faucibus eius euellere et

¹ Sztáray Máté másolatában : prouinciis.

² U. o. *Golomchium*.

euulsos serere in predictam terram a bobus aratam. Ex huius agri semine seges mirabilis pullulabat. Nam ex draconis dentibus statim quidam armati milites nascebantur, fraternum bellum inter se illico committentes, qui se per mutua vulnera perimebant. Per hec ergo periculosa discrimina et non per alios tramites poterat predictum aureum vellus haberi ac omnibus volentibus predicta subire certamina rex Oetes liberum faciebat aditum exhiberi. — — || [3b -] Ut igitur de aureo vellere ad regem Peleum fama peruenit tanto discrimine quesituro, statim curiosum ad illud erexit animum, diligenter attendens, quod tutiori via et sine sui pudoris labe non posset tradere Iasonem facilius ad perdendum. Assumpsit ergo propositum, qualiter Iasonem hortaretur, vt in sue virtutis strennuitate iuueniliter confidens, ad aurei velleris questum voluntarie se conferret. Decreuit ergo in celebriori ciuitate Thesalie solennem curiam celebrare, in qua multitudine baronum et militum non modica confluente, curia ipsa triduo perdurauit. Tertia die rex Peleus vocatum ad se Iasonem in presentia dictorum nobilium sic allocutus est, dicens: »Satis quidem glorior, care nepos, de dominio regni Thesalie tam excelsi, sed multo potius me reputo gloriosum de tanti strennuitate et habilitate nepotis, cum tue virtutis excellentia¹ vicine prouincie ipsius facti testificatione cognoscant et ea fama veriloqua relatione continua predicet in remotis. Es enim Tesalonicensis regni et mei potius honor et gloria, cum te saluo regnum Thesalie timeatur ab omnibus et te vigente, nullus apparere audeat inimicus. Porro virtutis tue gloria in sublimi me poneret, si aureum vellus, quod Oetis regis potentia tenet inclusum, te potente in regni mei claustra posset adduci, quod per te non ambigo satis de facili fieri posse, si laboris animum animosus assumeres et orationis mee precepta non obduceres exequenda. Que si perficienda decreueris, tibi singula viatica necessaria parabuntur in apparatu maximo et comitiua multorum, quos de melioribus regni duxeris eligendos. Acquiesce ergo verbis meis et horum mandatorum meorum operarium te exhibeas gratiosum, vt in conspectu meo de cetero maioris dilectionis appareas et de tue strennuitatis fama leteris ad maiores apices sublimari; nec erit expers a magne tue vtilitatis compendio efficax labor tuus. Nam veris pollicitationibus et non fictis te certum efficio, quod me deficiente, te heredem futurum in regno Thesalie statuum et me viuente, non minus mei ipsius regni dominio poteris.« Intellectis igitur a Iasone omnibus et singulis, que in tantorum presentia circumstantium rex Peleus protulit, gaudio exhilaratus est multo, non attendens insidiosas regis astutias et eius dolositatis latebras non aduertens. Ratus, que dixerat, de pure regis conscientie cellula processisse, potius in sui honoris incrementa sublimia, quam in sue detrimenta persone vergere. Confisus ergo de sue strennuitatis audacia, nec reputans impossibile sibi

¹ Sztáray: excellentiam.

esse, quod regis fallax auiditas exposcebat, regis mandatis se prouum gratanter exhibuit et se infallibiliter impleturum exposita cum omni deuotione promisit. Letificatus igitur Peleus ad grata sui responsa nepotis sui, indite curie finem imposuit, appetens exequi vota sua post promissa predicta, quibus votis fortunam alludere iam presensit. Considerans ergo, quod Colcos insula mari circumdata adiri non poterat, nisi cum nauigalibus aptis ad maris discrimina sustinenda, iussit ad se vocari ex regni Thesalie partibus quandam fabrum virum subtilem in arte sua, Argum nomine, lignorum artificii cum multa discretione vigentem. Qui ad regis iussum mire magnitudinis quandam nauim in multa || [4a] congerie lignorum extruxit, que de sui actoris nomine proprio vocata est Argon. Hanc quidam asserere voluerunt primam nauim fuisse, que primo velis institutis adire loca remota presumpsit. Et ideo quamlibet nauim magnam, que transmeare maria velis dicitur¹ eleuatis, Argon grammatici vocauerunt. Parata igitur naui predicta et immissis in eam singulis abundanter, que causa nauigationis exposcit, multi nobiles de Thesalia multa strennuitate perspicui cum eodem Iasone ingrediuntur in ipsam. Inter quos fuit ille vir vere fortissimus et fortis, Hercules nuncupatus, . . . Obtena ergo a rege Peleo Iason nauigandi licentia, noua sulcat maria cum Hercule et suis complicitibus naui noua, cuius vela dum secundus ventus imbuit et eius inflat afflatus, loca Thesalie cognita deserit valde cito et ad incognita maris loca citius dissilit velocissimo cursu suo — — || --

[- 4b] De Grecis applicantibus in pertinentias Troie et de Laomedonta rege licenciante Iasonem et Herculem de locis illis.

Greci autem maris fatigatione lassati vt peruenerunt in terram, in ipsam descendere quietis causa sitiendi animo moliuntur. Et descendentes ibidem recentes aquas a fontibus hauriunt. Et ibidem maioris refrigerationis gratia moram per dies aliquos statuerunt. Non vt incolis molestiam inferre disponderent, nec nociuis dispendiis eos ledere aliquatenus attemptarent. Sed inuida fatorum series, que semper quiete viuentibus est molesta, ab inopinatis insidiis sine causa inimiciciarum et scandali causas traxit, propter quas tante cladis diffusa lues orbem terrarum infecerit, vt tot reges et principes bellicosa nece succumberent. Et tanta et talis ciuitas, qualis extitit magna ipsa Troia, versa fuisset in cinerem; tot viduatibus mulieribus viris suis, orbatis parentibus tot pueris et tot puellis et demum iugo seruitutis addictis. || [— -- 5a- -] Nam subsequenter describit historia, quod Iasone et Hercule cum suis in portu quiescentibus Simeonte, de eis ad Laomedontam, Troianum regem, fama peruenit, quod gens quedam Troianis incognita, scilicet gens grecorum, nouo remige Phrighias partes intrauit, exploratura forte archana, Troiam vel

¹ Sztáray hib.: ducitur.

potius Troie prouinciam vastatura. Erat autem diebus illis Troia non tante magnitudinis, qualis fuit postmodum de nouo firmata et in ea regnabat tunc rex predictus, Laomedon nomine, qui sumpto damnoso consilio, quod o vti nam non fuisset, legatum suum in comitiua multorum ad Iasonem destinauit. Quo ad Iasonem veniente legationem suam explicat in hec verba: »Rex Laomedon huius regni dominus de aduentu vestro valde miratur, quare terram suam intrauistis, ab eo licentia non obtenta, cuius est intentio sub tranquilla pace eam tueri. Hoc instantissime mandat vobis, vt in continenti debeatis terram eius exire, ita, quod adueniente die sequenti, sciat vos ab omnibus terre sue finibus recessisse. Quod si mandatorum suorum sentiet vos contemptores, pro certo noueritis ipsum iubere suis in offensionem vestram irruere et depopulationem rerum et vestrarum finale dispendium personarum.« Postquam vero Iason totam seriem legationis audiuit, totus in ira et dolore cordis exacerbatus intrinsecus, antequam ad legationis dicte verba mutuata retorqueret, conuersus ad suos sic locutus est eis: »Laomedon rex, huius regni dominus, mirabilis dedecoris iniuriam nobis infert et absque alicuius offensionis causa nos exire de sua terra mandauit. Itaque si eum regia nobilitas animasset, nos mandare debuisset honorari. Nam si casus similis illum in Greciam adduxisset, sciisset sibi illatum a grecis non dedecus, sed honorem. Sed ex quo magis sibi dedecus, quam honor applausit, nos etiam applaudimus, vt illi¹ et ab eius regni finibus recedamus, cum posset contingere et leue sit, quod eius enorme consilium sit carissimo precio redempturus.« Deinde continuatis verbis conuersus ad nuncium, dixit: »Amice, legationis tue verba diligenter audiuius et dona, que per regem tuum nobis more nobilium sunt transmissa, recepimus, sicut decet; deos nostros et dei veritate testamur,² non ex proposito terram tui regis intrasse, vt offensam ingereremus in aliquem more predonio violentiam illaturi. Sed cum ad remotiores partes conferre nos intendamus, necessitas in hunc locum diuertere nos coegit. Dic ergo regi tuo nos de sua terra, omni mora postposita, recessuros, scituro pro certo, quod et si non per nos poterit, forte per alios qui presentem iniuriam nobis || [5b] illatam audierint, non lucra, sed pressuras et damna infallibiliter obtinere.« Hercules vero verbis Iasonis non contentus, regis nuncio refudit hec verba: »Amice, quisquis es, secure referas regi tuo, quod ad plus die crastino de terre sue statione penitus discedemus, sed sequentis tertii anni dies non erit exitura, dic illi, qua nos videbit, si viuet, in terram suam, velit, nolit, anchoras iniecisce et de danda nobis tunc recedendi licentia non erit sibi plena libertas, cum talis litis ad presens inchoauerit questionem, quod priusquam de eo possit parare victoriam, ignomi-

¹ Szt. nos autem applaudamus et illi.

² Szt. in rei veritate.

niosi dedecoris pondere deprimetur.«¹ Cum regis nuncius respondendo sic dixit: »Turpe satis est nobili et precipue strennuo minarum sagittas emittere; nec mihi, qui sum missus, est commissum a rege, vt erga vos litigiosis verbis insistam. Dixi vobis, que mihi commissa fuerunt et si sapienter agere placet vobis, do consilium bonum, vt ab hac terra recedere non sit graue, priusquam possitis incurrere grauiora, cum leue non sit personas perdere, que se possunt consilio salubri tueri.« Et posthec a grecis petita licentia, suum remeauit ad regem. Iason vero et Hercules nulla mora protracta, Philothete vocato, iubet² anchoram a mari subtrahi et omnia colligere, que in terram abduxerant³ causa quietis. Sciebant enim, si voluissent in Phrigios insultare, non esse eis in congressu pares, vel equales in viribus, nec in potentia fortiores. Ergo ascendunt et eleuatis velis, diis ducibus, Frigia deserunt littora. Et sulcantes maria ventis afflantibus prosperis, non post multos dies in Colcos insulam salui perueniunt et desideratum feliciter portum intrant. In insula igitur Colcos erat tunc temporis quedam ciuitas, nomine Iaconites,⁴ caput regni, pro sua magnitudine constituta vrbs valde pulchra, muris et turribus circumdata, fabricatis multis insignita palaciis, plena populo copioso et insignis multorum nobilium incolatu. In hac igitur vrbe degebat regaliter rex Oetes in multorum comitiua suorum, cum non longe a ciuitate ipsa nemora multa virescerent, apta quidem venationibus ob multarum ferarum copiam iugis vescentium nemorosis. In cuius vrbs ambitu longa patebat distensa planicies, frigidariis⁵ et viridariis illustrata, dum aquarum fontes in ea innumerabiles scaturirent et quam plures fluuii continuis fluctibus prolabant⁶ riuulis eandem planiciem irrigarent. Quare multarum venatricum auium copia vigeat in illa et multarum volucrum cantilene incessanter ibidem dulci modulamine personabant. Ad hanc igitur ciuitatem Iason et Hercules cum eorum comitibus regaliter et decenter induti tramite recto se conferunt. Qui dum per plateas ciuitatis ipsius dyametro longo patentes moderatos gressus laudabili compositione maturant, miratur vulgus in eis elucescere tot regios apparatus, tam speciosam inflorescere iuuentutem; sic modestos in eorum incessibus et in apparentia tot morum floribus prepollere. Sitienti ergo animo disquirunt vulgus: qui sint, vnde sint et que causa sit aduentus ipsorum? Sciscitantibus ergo illis nullus est, qui causam eorum aduentus ipsis aperiat, donec regii palatii portas attingunt. Rex autem Oetes innate sibi nobilitatis gratie non oblitus, statim sibi⁷ ex quo grecorum aduentus

¹ Pudore deprimetur.

² Szt. iubent.

³ Szt. eduxerant.

⁴ Szt. Iachonitos.

⁵ Szt. floreis viridariis.

⁶ Szt. perlabentes.

⁷ Szt.-nál e két szó elmaradt.

innotuit, solio consurgens a regio, grecis obuiam in multorum comitiua suorum exiuit, quos fronte hilari et facie leta recipiens, fouet amplexibus, signis salutationis exhilarat et in dulcium verbo-
 [6a]rum primiciis placidas amicitias illis spondet, qui postmodum per gradus marmoreos loca sublimia conscendunt, palatii intrant cameras, picturis variis illustratas et appositi auri mirifico fulgore micantes. Postquam vero eis est sedendi concessa facultas, Iason multa animositate repletus, in modesta pronuntiatione verborum aduentus sui causam Oeti regi exprimit et aurei velleris ordinata discrimina secundum statuta legis imposite humiliter temptare¹ deposcit. Oetes² autem rex benigne petitis obtemperans, se impleturum vota Iasonis non negauit.

De Medea qualiter amore Iasonis capta fuit.

Paratis igitur in multa rerum vbertate cibariis, sternuntur mense superappositis ciphis aureis et argenteis multis, et imminente commoditate vescendi, rex cupiens omnem nobilitatis sue gratiam grecis ostendere, pro quadam filia sua mittit, vt veniat iocunda celebratura conuiuium cum nouis hospitibus, quos ipse rex cum multa iocunditate recepit. Erat enim Oeti regi filia, Medea nomine, virgo nimium speciosa, patri vnica et sola futura heres³ in regno. Que quamquam ad annos nobiles peruenisset et facta iam thori matura, a puerilibus tamen annis se totam exhibuit liberalium artium studiose doctrinis: sic totum cordis auditate sciencie inbibens Elicona, vt⁴ nullus vel nulla ea doctior posset illis temporibus reperiri. Sed eius margarita scientie,⁵ ex qua potius prepollebat, erat illa ars mathematica, que per vires et modos⁶ exorcizationum nigromanticos lucem vertebat in tenebras et subito ventos inducebat et pluuias et chruscationes et grandines et timidos terremotus, fluuiorum autem decursus per decliuia loca labentes ad superiores partes influere et redundare cogebat. Hiemali etiam impugnatione frondibus arbores spoliatas compellebat in ipsa turbinis⁷ tempestate florescere, iuuenes faciendo senescere et senes ad iuuentutis gloriam prouocando. Hanc credere voluit antiqua gentilitas luminaria magna scilicet solem et lunam sepius coegisse contra naturalem ordinem eclipsari. — —
 [— 6b] Medea autem precepto patris audito, quamquam esset virgo nimium speciosa, conata est, vt mulierum est moris, speciem addere speciei per speciosa videlicet ornamenta. Quare compta preciosis ornatibus et regio apparatu decorata,⁸ ad discumbentium mensas accessit, quam sedere iuxta Iasonem illico iussit pater. Sed o misera

¹ Szt. t. deprecaturus.

² Szt. eius.

³ Szt. heredem.

⁴ Szt. sic, quod totam cordis auditatem sciencie imbuens. Emicuit vt stb

⁵ Szt. margarite scientia.

⁶ Szt. nodos.

⁷ Szt. turbidinis.

⁸ Szt. Quare cuncta preciosis ornatibus et apparatu decora cuncto, gradum non obesse familiaritatem ad — —

et infatuata nobilitas! quid vrbanitati debes in honoris tui precipicium et tui decoris pro curialitate iacturam! Nunquid sapientis est se credere constantie puellari, aut sexui muliebri, qui nullis annorum circulis¹ nouit captare constantiam? Cuius animus semper consist(it) in motu et precipue inter pubescentes vacillationes,² antequam viro mulier facta viri potens misceatur. Scimus enim mulieris animum semper virum appetere, sicut appetit materia semper formam et turpe bonum.³ O vtinam materia⁴ transiens semel in formam posset dici suo contenta formato! Sed sicut ad formam de forma procedere materiam⁵ notum est: sic mulieris concupiscentia dissoluta procedere de viro ad virum vtique⁶ esse creditur sine fine, cum sit quedam profunditas sine fundo, nisi forte pudoris labes aliqua abstinencia laudanda concluderit sub terminis honestatis. Qua ergo, o rex Oetes, ductus audacia tenere puelle latus extranei viri lateri consisti! Si sexus fragilitatem ex animo discusso librasses,⁷ heredem vicinam regni tui ignominioso nauigio in extranea regna delatam sub tanto dispendio non fleuisses, vt filia simul et semel et thesauri tui inaudito cumulo priuareris! Quid tibi profuit Martis custodia aduersus fraudes mulieris et dolos! Sane quia, quod futurum erat, forte dixeris⁸ vitare nullatenus potuisti, iussisti filiam tuam cum Iasone communicare conuiuium et Iasonem statuisti participem nate tue in celebratione ciborum. Nam quid tibi proinde reuera successit, ecce subiungit historia, successus congruos et incongruos non obmittens. Existente enim Medea inter regem patrem et Iasonem, licet multo esset rubore perfusa, tamen temperare non potuit suorum acies oculorum, quin cum poterat eorum intuitum versus Iasonem dulcibus aspectibus retorqueret, sic eius faciem et circumstantias faciei, flauos crines, corpus et membra corporis intentis imaginationibus contemplando, quod repente in concupiscentia eius ex- || [7. a.] arsit et feruentis amoris in animo secum concepit ardorem. Non illi cura est ciborum vesci dulcedine, nec gustare pocula melliflue potionis. Est enim sibi tunc cibus et potus Iasonis dulcis aspectus, quem totum clausum gestat in corde et in cuius amore libidinis repletus est stomachus saturatus. Cum igitur inspiciebatur ab aliis, qui intuebantur eam ciborum gustibus sic cessisse, attribuebant eidem non amoris causa hoc in ipsa procedere, sed sola forte ratione ruboris. Medea ergo tanti feruoris exasperata cupidine conceptum crimen satis conatur obtegere, vt non solum ab his, a quibus inspiciebatur, percipi forte posset, sed

¹ Szt. curriculum circulus (l).

² Szt. vacillatione.

³ Szt.-nál e három szó nincs.

⁴ Szt. m. senilis t. i. f.

⁵ Szt. materie.

⁶ noti.

⁷ Szt. l. in mente.

⁸ Szt. dissereris.

etiam a seipsa probabilis excusationis argumenta producit, quibus illud, quod nephas esse posset in virgine, excusabili conuertat in fas ratione. Inde est, quod tenui sono suos eburneos infra dentes collidit hec verba: »O vtinam iste barbarus, tam speciosus, tam nobilis, mihi maritali copula iungeretur!« vt sibi ipsam daret intelligi inculpabili affectione illud appetere, quod culpa et crimine non carebat. Omnium enim mulierum semper est moris, vt cum inhonesto desiderio virum aliquem appetunt, sub alicuius honestatis velamine suas excusationes intendant. Conuiuii igitur fine facto, Medea de sui patris licentia camerarum suarum intrat archana et Iason et Hercules quadam eius palatii recipiuntur in camera iussu regis. Medea autem in sui secreto cubiculo sola persistens, ex concepti amoris flamma vexata, anxietate multa torquetur et multis fatigata suspiriis satis sollicite cogitat in se ipsa, qualiter sui ardoris flammis posset occurrere per satisfactionem proprie voluptatis. Sed virginei pudoris pusillanimitate deuicta cedit audacie, cum in ea pugnet amor et pudor. Instat amor, vt audeat, sed propter ignominiam pudor vetat et sic duplici vexata conflictu sui laboris dispendia per totam hebdomadam sub taciturnitate defleuit,¹ quasi intra se diceret: »vach, quod sub tanta celorum constellatione nata sum, vt huius mihi nunc placentis Iasonis pulchritudinis permaxime maritali honestatis sub specie non vtar consortio«! Ad hoc sibi modum fiendi profunda mentis excogitans sollicitudine subsequenter: Factumque est, quod a fortune miseriis, que finem accelerat, ex seipsa processit pro Medee votis, quod quadam die, dum rex Oetes in secretariorum comitiua suorum cum Iasone et Hercule de multis multa conferret in aula, pro Medea filia sua misit, vt ipsa veniret ad illum. Qua in apparatu² regio veniente, in sui veneratione iubaris iuxta patrem suum, ipso iubente, consedit. Cui pater eius blando sermone licentiam explicauit, vt cum Iasone et Hercule more virgineo verba solaciosa conferret. Que pudibunda quodam modo a patris eius surgens latere, iuxta Iasonem sibi sedere elegit. Iason vt vidit Medeam iuxta se consedissee, factus est hilaris et modico relicto spacio sessionsi, secedens parum ab Hercule, magis Medee lateri fit propinquus.

Rex autem Oetes et astantes ceteri multe confabulationis amenitatem diem claudunt. Et Hercules cum astantibus coram eo multa sermocinatione de pluribus conferebat. Sicque intra Iasonem et Medeam nullum erat medium, quo posset, si vicissim ad loquendum erat aliquid, impediri. Medea igitur quasi in solitudinis abilitatem alloquendi Iasonem apta commoditate captata, videns ceteros inter se circa alia colloquia diuersa vacare, timorosi pudoris sarcina honeste deposita, in primis verborum congressibus sic est Iasonem allocuta: »Amice Iason, non reputet tua nobilitas in-

¹ quasi — subs. nincs Sztáraynál.

² Sajtóh. apparam.

honestum, nec vicio femineae dissolutionis ascribat, si forte tecum, velut ignota, conferre presumo et me inhonesta intentione ad tui noticiam prouocare. Dignum est equidem, vt extraneo nobili et gratioso salutis consilium tribuatur a nobili. Nam prodesse nobilis nobili ex quadam mutua vrbantate tenetur. Scio enim te nobilem et ductum audacia iuuenili regnum istud pro obtinendo aureo vellere petiuisse, pro cuius questu scias te discrimini manifesto submittere et infallibilis mortis periculo subiicere vitam tuam. Ergo tue nobilitati et iuuenili colori compatio et tibi desidero salutis consilium et auxilium vtile ministrare, per quod illesus a tantis periculis eruaris et optatos tue patrie lares incolumis valeas in grata sospitate redire. Et ad hoc tibi me profuturam cognoscas si perceptibili corde meos monitus amplecteris et efficaci studio duxeris exequendos.« In prono sibi vultu et plicatis brachiis Iason ad offerentis verba sic humili voce respondit: »Ha nobilissima mulier et domina, vobis deuotissimo corde meo humiles grates fundo, que laboribus meis compati nobili expositione monstratis; cuius rei gratia beneplacitis vestris me totum expono, cum multo magis sint munera gratiosa, que nec petita, nec precedentibus beneficiorum meritis tribuuntur.« Cui Medea: »Amice Iason, nosti quanta sunt in aureo vellere querendo constituta discrimina, an forte fama veritatis ignara tibi causam ipsorum veram non prodidit in aperto. Sane eius facultas aut obtentus, vix, aut nullo modo mortali cadit in homine, cum diuina sit eius custodia, et non sit in homine plus posse, quam potest virtus in expugnanda maiestate deorum. Quis enim illesus euasit a bobus lammis eruantibus igneas, quem fortune casus aduersus ipsos irruere stimulo presumptionis induxit? cum aduersus illos insultans subito conuertatur in cinerem et exustus fumosa pereat in fauilla. Quod si tam leui animo attemptare iuueniliter presumpsisti, magna fatuitate deduceris, cum precium tante rei mors sola consistat. Abstrahe ergo Iason, si petis agere sapienter, a tam infausto limine pedem tuum, et ne accedas ad letifera limina, que tue vite sunt lumina finaliter ablatura.« Iason autem velut impatiens ad Medee verba commotus, ne plura his similia verba diffundat, eius sermonem intersecat et eius serie interrupta sic intulit: »Ha nobilissima domina, numquid vestrorum terrore sermonum exanimare me creditis, vt duris incussionibus stupefactus ab incepto desistam? Nunquid si fieret, vti posset, aliquam gloriam maiorem in tota vita mea obtinerem. Sane viuus viuaci vituperio tabescerem inter gentes et omni exutus honoris laude perpetui dedecoris vilescerem libertati. Est ergo propositi mei certum morti me tradere, si mors est precium tante rei. Nam prudentis viri proprium esse debet, ex quo alicuius cepti propositum publicauit, in actum preponere necem vite, priusquam a cepto ignominiose desistat.« Cui Medea: »Est ergo Iason illa propositi tui certitudo, vt mortem affectes preponere vite tue in tam vicini discriminis interitu manifesto. Reuera tue felicitati

compator et erga te presumentem nimium indiscrete commoueor visceribus pietatis. Quare propono compatiendo tibi benigne tue salutis antidotum reuerentie preponere patris mei et meo || [8a] pudori non parcere, nec salutem. Sed huius demum a me beneficii gratiam consequeris, si monitis meis parere spondes et in exequendis, que dixero, fallaciis non vtaris.» Ad hec Iason: »Nobilissima domina, quecumque decreuistis me facturum, infallibiliter adimplere vobis spondeo deosque contestor.» Cui Medea: »Si me tibi copulaueris in vxorem, si me ab hoc paterno regno, Iason, abduxeris in tuam patriam delaturus, si me fidelis non desereres, quo ad viuam, pro certo faciam et tractabo, quod aurei velleris obtentu finaliter tuum votum adimplebis, totis imminentibus malis periculis anullatis. Sum enim inter mortales sola, que possum virtutes Martis elidere et eius potentie institutis per contrariam artis potentiam obuiare.» Ad que Iason: »O quam magna et inestimabilia reuera sunt illa, que mihi nobilis virgo promittis daturam, te mihi videlicet, que inter alias preciosas electe pulchritudinis prerogatiua refulges, velut rosa punica,¹ que veris temporis flores ceteros, quos in aruis campestribus sponte natura produxit, suorum titulorum insigniis antecellit! Et me promittis liberare preterea a tantorum malorum noxiis aureo ariete quesito. Scio tamen me iustum esse, non posse precium reprehendere tante rei. Et qui dona tam cara grata offerente fortuna rennueret, merito dici posset summa fatuitatis insania penitus agitari. Quare nobilissima mulierum et me in virum vobis humilem et deuotum sponsum expono et me facturum singula, que vestra discernet electio pura et intemerata fide promitto.» Medea enim talis oblationis exhilarata sermonibus, sic ad offerentis verba respondit iterato: »Amice Iason, de tuis pollicitationibus certam effici et omnino securam non vano corde desidero et in his mentem meam tutoris assecurationis facias firmiorem. Peto igitur per te, quecumque dixisti, tuo sacramento firmari. Sed cum ad presens se nobis locus abilis non presentet, differendum hoc puto, dum operiatur terra noctis caligine, que ad committendum occulta se prebet desiderantibus habilem et a scientia hominum multos excusat. Et ea igitur nobis commode se prebente, per mei secretarii nuncium requisitis, ad meam cameram tutus accedes, in qua securam me facies de premissis per sacramenta deorum. Nam et me assecuratam hoc modo deinceps habere poteris, sicut tuam et ibi de tuorum factorum processibus et ipsorum executione finali per me plenius instrueris.» Cui Iason statim huius compendii breuiloquio sic conclusit: »Nobilissima domina, sicut dicitis, fiat vobis et mihi.» Ambobus ergo cedentibus pluralitati sermonum, Medea a Iasone petita licentia, rege patre etiam salutato et Hercule multis associata comitibus in propriam cameram se reduxit.

¹ Szt. r. primitæa, que in veris temporibus flores veteranos . . .

De Medea instruente Iasonem de aurei vel-
leris certamine et de medelis ad pugnam facien-
dam cum bobus et dracone operandis.

Iam diei medium sol post terga reliquerat et suorum flexis
habeis equorum ad partes iam vergebat¹ occasus, cum Medea
sola persistens in aula, que dixerat Iasoni et que responsa fuerunt
per eum, multa inter se cogitatione reuoluit, et dum conducta
inter se diligenter examinat, dilato gaudio, sed || [8b] mixto desi-
derio inualente, gaudium eius obducitur, dum inuidenda noctis
hora pre multa cupiditate feruescit.

Quare utpote feruoris impatiens, dum desiderio fluctuat,
anheloso internis metitur aspectibus cursum solis.

Tanta enim auditate torquetur in solis occasum, quod illud
diei residuum, quod erat medium inter lucem et tenebras, sibi pro
certissimo visum fuit tractum duorum habuisse dierum. Sed eo
vergente demum ad vespervas, sub emisperio factus occiduus certas
noctis induxit tenebras, dum inter aspectus humanos et ipsum
solem se interposuit vmbra terre. Insurgente ergo illius noctis
crepusculo, multa varietate subuertitur fluctuans animus in Medea,
qui iam ereptus a notando singulos gradus solis, donec occideret,
et solitudine grauiori notat et appetit lapsus noctis et sic per
consequens ortum lune, cum nocte illa circa primi somnii horam
eleuatura esset ab ortu. Et sic eius noctis ab existentibus in
palacio consummata vigilia dormitionis, singuli quietem appeterent,
per quam sui voti desiderata libertas plena pateret eidem. Sed o
quam desideranti animo longum, quod breue videtur, cui nihil
satis festinatur ad votum! Quantis enim torquetur cruciatibus
anxiis tunc Medea, cum sentit patris famulos in palacio longa
vigilia noctem eludere et in vigilantibus signa cadentia somnos
nullatenus suadere. Longe igitur expectationis velut impatiens, nunc
huc, nunc illuc fertur per cameram inquieta, nunc ad eius se
dirigit hostium exploratura, si forte vigilantes ineant de dormitione
tractatum. Nunc conuersas valuas aperit fenestrarum inspectura
per illas, quantus effluxerit de ea nocte decursus. Sed tamdiu
talibus vexatur angustiis, donec gallorum cantus, dormitionis pre-
co, vndique inualescit, ad quorum monitus vigilantes instantem quietem
appetunt dormiendi. Recubante igitur vniuersa regis familia et sub
quietis noctis tacito circumquaque diffuso silentio, Medea exhilarata
non modicum quandam animum sibi domesticam et nimis astutam
ad Iasonem caute mittit, quam ut presensit Iason, subito surgit a
thalamo et anu comite lentis incessibus per obscura palacii gradiens
Medee peruenit ad aulam. In cuius introitu astante Medea, Iason
affectuosis verbis salutis pandit oraculum in ingressu. Ac igitur
simili responso reddito per Medeam, gratabundus valuas intrauit.
Confestim igitur secessit anus, Iasone et Medea solis in camera

¹ Szt. vrgebat.

derelictis et firmatis aule ianuis per Medeam, iuxta stratum mirabili apparatu triclinium Iason, Medea dictante, consedit. Apertis igitur thesauris suis quandam imaginem auream consecratam in nomine summi Iouis, ut gentilium erat moris, Medea eduxit et ea ostensa Iasoni, in multo lumine ardentium cereorum, quibus tota camera fulgore maximo perlucebat, his verbis allocuta est dicens: »Peto a te, Iason, super hanc imaginem summi Iouis sacramentum a te mihi fidele prestari, ut cum me totam tue voluntatis exponam arbitrio et impletura sum omnia, que tibi promisi, intemerate fidei puritate et mihi perpetuo seruaturum puro corde iurabis, diuini et humani iuris potentia ab hac hora me in tuam consortem accipies. Et ut nullo tempore vite tue me deserere aliqua machinatione presumes.« Ad quod Iason deuoto vultu se offerens et imagine corporaliter manu tacta Medee, seruare singula || [9a] et implere predicta iurauit. [Sed o deceptiua viri fallacia! Dic Iason, quid tibi Medea demum fecisse plus potuit, que sui decoris omni honore postposito tibi suum corpus et spiritum vnanimiter tradidit solius promissionis tue potius lapsa fide, non attendens sue nobilitatis insignia, nec sue magnalia regie dignitatis aduertens, cum tui amoris causa seipsam hereditario sceptro priuauerit et senem patrem irreuerenda reliquerit thesauri sui cumulo spoliatum et paternas sedes deserens propter te elegit exilium, proponendo natalis soli dulcedini prouincias alienas? Nonne teipsum a mortis interitu saluauit incolumen et perpetui vituperii labe detraxit, qui saltem si sospes a casu discriminis euasisses, aureo vellere non quesito redire Thessaliam pre pudoris angustia audacia tibi secuta non erat. Destituit enim seipsam a suis et se restituit tibi et tuis. Quo ergo pudore depulso iuramenti tui fedus eludere presumpsisti, ut ingratitude labe pollutus credentem deceperis virginem, ea laribus paternis abstracta et deorum timore postposito, quos elegisti per iurando contemnere, ei fidem fallere veritus non fuisti, a qua tanti boni magnalia te certum est suscepisse? Sane te inuerecundum demum decepisse Medeam narrat historia. Sed hoc processit ex tua deceptione flagitium, ut eiusdem historie series non obmittit, quod in tui penam periurii et in odium fidei rupte tue diis ingrentibus vitam tuam turpi casu diceris finiuisse, de qua hic plura ad presens referri obmittitur, pro eo quod presentis tractatus materiam non contingit. Sed tu Medea, que tantarum scientiarum diceris illustratione decorata, dic, quid tibi profuit noticia legis astrorum, per quam dicitur futura posse prescribi? Si prescientia futurorum viget in illis, unde tibi tam enormiter, tam impie prouidisti? Forte dixeris te multum bachatam amore futuri viri tui mala dependentia in astrorum legibus per negligentiam omisisse. Sed certum est astronomie iudicia super incerto firmata, de quo manifestum exemplum potenter et patenter in te elicitur,¹ que tibi

¹ Szt. eligitur.

preuidere per ea nullatenus potuisti. Hec sunt enim illa incerta, que faciles ad credendum pro certo decipiunt et aperto conuoluunt falsitatis errore. In quibus nullus deprehenditur futurorum effectus, nisi a casu forte contingat, cum solius dei sit, in cuius manu sunt posita scire tempora et temporum momenta. Quid ultra?] Recepto per Medeam a Iasone periurabili iuramento, ambo ingrediuntur thalamum incredibili venustate decorum, reiectisque vestibus et existentibus ambobus nudis, virginitatis claustra Iason aperuit in Medea. Sicque tota nocte illa consumpta in iocundis solaciis voluptatis, Medea licet sui voti satisfactionem impleuerit per viriles amplexus et actus venereos optatos a Iasone, propterea non euauit scintilla cupidinis in eadem, immo per expertos actus postea grauiora concepit incendia, quam ante facinus commissum. Hic est ille gustus tanta seducens amenitate miseros amatores, qui cum ab eis plus recipitur, magis appetitur; quem odire non potest stomachus saturatus, cum cordis auiditas et cupiditas voluptatis continuum in eo, dum eius feruet dulcis anxietas, nutriet appetitum. Iam illius noctis igitur aurore vicine sidus illuxerat matutinum, cum Medee his verbis allocutus est Iason: »Hora est, dulcis domina, nos a lecto debere consurgere, ne forte nos repente intercipiat lux diei. Sed ignoro, carissima, si de meo negotio disposuisti aliquid facturum, aut si per te inde aliquid est ordinatum, rogo deuote, vt tui secreti consilii mihi seras aperias, vt per te instructus || [9b] hoc exequar. Nam in educenda te ab hac insula, in qua tu nunc es et deducenda te in meam patriam, in qua¹ possum, omnis est celeritas mihi mora.« Cui Medea sic dixit: »Amice carior mihi me, super tuo negotio, quod meum proprium factum est, plenum iam sumpsi consilium electionis fornace decoctum et agnitum in meipsa. Hoc ergo surgamus e thalamo, vt mihi et tibi copia sit habilior exercendi super hec omnia, que tibi visa sunt expedire.« Surgentibus ipsis a thoro et vestibus in multa celebritate resumptis, Medea suorum apertis scrineis thesaurorum² multa ab illis excepit que Iasoni hoc ordine tradidit conseruanda.

Hec sunt que Medea dedit Iasoni.

In primis tradidit ei imaginem quandam argenteam, quam dixit esse per incantationum modos multique artificii virtute constructam, que aduersus incantationes iam factas est valde potissima: cassans videlicet, que facta iam sunt et eorum nociua expulsione repellens. De hac igitur Iasonem sic instruxit, vt eam caute supra se deferat. Nam aduersus incantationes quaslibet preualere se sciet nociuorum incantationis viribus annullatis. Secundo sibi tradidit cuiusdam vnguenti odoriferi medimen, quo ipsum linire suasit, asserens in eo virtutem inesse, vt aduersus flammas valde preualeat, extinguat incendia et omne, quod habet potentiam conburendi,

¹ Sztáraynál in quam.

² igitur, Szt. thesaurorum.

intensa fumositatē resoluat. Deinde quendam annulum sibi dedit, in quo talis virtutis lapis erat inclusus, vt quecunque venena corripere, eorum nocumenta repelleret et quem veneni rabies perfusa forsā inficeret, velut ab aquis infusum innocuum sua virtute saluaret. Erat et in eodem lapide alia virtus intensa, vt si quis hunc lapidem clausum gereret in pugillo, ita,¹ quod lapis ipse gerentis carni fortiter inhereret, inuisibilis statim fieret, ita quod, dum ipse gestaret in pugno, nemini pateret copia visionis. Hunc lapidem sapientes achatem appellant in insula Sicillie primo reperiunt. Et hunc Eneam scripsit Virgilius gestauisse, cum primum inuisibiliter Carthaginis peruenit ad oras, de quo sic dixit: »Graditur fido comitatus achate.«² Subsequenter sibi quoddam scriptum exhibuit literature legibilis et notissimi etiam intellectus, de quo Medea Iasonem satis diligenter ammonuit, vt quam primum ad vellus aureum perueniret, impedimentis preambulis³ annullatis, non repente in ipsum irrueret, sed supplex in oratione perfusus, saltem ter legeret scriptum illud, vt ea lectura instar sacrificii placatos deos per eam mereretur habere. Postremo et vltimo quandam fialam liquore mirabili plenam tradidit sibi, de qua illum instruxit, vt quam primum perueniret ad boues, liquorem illum in eorum ora perfunderet et crebris aspersionibus irrigaret. In liquore enim illo hanc inesse virtutem asseruit, vt quam primum ora bouum infunderentur, ex illo, velut quodam viscoso glutino sic compacta, constringerentur in vnum, quod eorum apertura non tantum difficilis, sed impossibilis esset illis et sic de singulis successiue Medea Iasonem diligenter instruxit, quibus processibus, siue modis possit ad optate victoriae gloriam peruenire. Medea igitur suis instructionibus et doctrinis sic demum finem imposuit et data Iasoni licentia recedendi, ante diei decemantis lucis aduentum Iason in decretam sibi cameram furtiuis passibus se recepit.

Qualiter Iason accessit ad aureum vellus.

Insurgente igitur roseis aurora splendoribus et solo aureo luce modica cacumina || [10a] montium illustrante, Iason furtiue surgit a thalamo, in comitiua videlicet Herculis et suorum et Oetis regis adiuit solium, in quo ipse rex se receperat, multorum astantium circumdante corona. Quem vt vidit rex, hilari vultu suscepit et ab eo causam aduentus sui est gestis honorificis sciscitatus. Cui Iason sic intulit: »Queso, domine, vt cum mora sit mihi amodo nimium tediosa vellem, si placet de vestra voluntatis licentia ad aurei velleris bellicosa discrimina me conferre«. Cui rex: »Amice Iason, timeo, ne tue iuuentutis animositas inconsulta appetere te inducat ea, que tibi mortem accelerent et mihi generent loquacem infamiam de discrimine casus tui. Moneo igitur te deuote, vt sospes repatriari

¹ Szt. ita — pugno hiányzik.

² L. a jegyzetet Tinódi szövegéhez: 261. verssor.

³ Sztáray: pre anulīs.

velis, antequam tot malis te subiicias periturum.« Cui Iason: »Nobilissime rex, non est mihi animositas sine dispensatione consilii. Et vos sine dubio in conspectu omnium eritis innocens, si, quod absit, de me aliquod sinistrum accidat, cui voluntarie me suppono.« Cui rex: »Amice Iason, inuitus volo tua vota perficere. Dii faueant, vt a tanto discrimine incolumis eruaris«. Et sic Iason a rege votiua obtenta licentia, permissum se accinxit ad iter. Erat autem iuxta insulam Colcos quedam modica insula modico freto distans, in qua predictum aureum vellus erat in custodia discriminis iam narrati et ad quam parua cimba et breui remige consueuerant transmeare. Ad vicinum igitur littus Iason adueniens, cimbam intrat armis munitoriis intromissis et solus pro spe victoriae fremens in freto remorum ductu ab ipso in iam dictam modicam insulam transfretauit. In qua cum terra attingit, confestim a cimba prosiliens et ab ipsa dispositis armis et rebus a Medea sibi prestitis ad salutem confestim arma induit et securis passibus versus aurei velleris se dirigit arietem. Medea vero trepidantis animi excussa¹ suspiriis sui conscendit alta palatii et ad eminentiora loca se dirigens summa speculatur a turri, a qua dilecti sui diligenter metitur transitum, sed diligentius eius descensum in terram. Quem ut vidit arma sumpsisse et meticulosum, vt putat, accinctum ad iter, fluuiales prorupit in lacrimas. Quibus signa produntur amoris, nec valens obtemperare singultibus atque verbis, in has voces tenues ora sua lacrimis irrigata circumfluis languida sonoritate resoluit: »O amice Iason, quantis pro te vexor angustiis; quantis doloribus crucior intus et extra, dum timeo, ne tu terroribus stupefactus, meos monitus obliuioni tradideris, vt tue salutis omiseris datas a me tibi necessarias disciplinas! Quod si feceris, non immerito vereor, ne quid tibi et mihi potius illud supremum sinistrum possit accidere, quare a tuis amplexibus fiam perpetuo aliena! Diis tamen humiliter supplico, vt te redeuntem incolumem oculi mei reuera prospiciant et de tuis processibus me totam exhilararent secundi processus«. Inter hec autem Iason circumspectis incessibus versus arietis custodias iter arripit. Qui postquam venit ad locum Martis et primo boues inspexit tam vrentes flammam et in aere diffusas emittere, quod celum adiacens totum ignis flagrantia rutilabat. Estus etiam et caloris feruor sic totum occupauerat locum ipsum, quod Iasoni nulla poterat patere facultas, vt ad boues ipsos posset accedere pre nimio caloris terrore. Sed dilecte sue factus non immemor salubrium monitorum, faciem suam, collum et manus et eas partes, quas potuit, corporis, dato sibi a Medea vnguento liniuit. Imaginem enim sibi prestitam ab eadem collo pendentem flammis opposuit et perlecto scripto tot vicibus, quot iam prediximus perlegendum, ausus est ad boues ipsos accedere et cum eis presumit inire

¹ Az 1494. kiadás szövegében itt sajtóhibából *trepidantis* *aexcussa* van s a Sztárayé szerint javítottuk ki.

certa- || [10b] men. Sicque ipsis aduersus Iasonem flammæ euomen-
 tibus incessanter, exustum est scutum eius a flammis et eius lan-
 cea crepitantes digesta per ignes nebulosum exalauit in fumum.
 Et vere Iason vitam mediis finiisset in ignibus, nisi datum liquo-
 rem in ora bouum crebris aspersionibus infudisset, quo perfuso vapo-
 rantium ora bouum, quasi ferreis cathenantur ex eris et velut
 viscosi glutinis compagine indiuidue sunt constricta. Tunc cessauit
 illico flammarum emissio et bouum letifer ignis vomitus illico fuit
 digestus. Reducto igitur aere, euanescentibus flammis a suis humi-
 dis nature discensis, inualescit Iason¹ et multa animositate reple-
 tus, validas ad stupefactorum bouum cornua manus extendit. Sicque
 arreptis cornibus, huc illuc temptat transducere boues ipsos, vt
 sentiat, si calcitrosi repugnent, vel si eius imperio facti flexiles
 humiliter obsecundent. Qui velut exanimes eius obedientes arbitrio,
 ad recalcitracionis ceruicosa rebellia insurgere non attemptant.
 Quare Iason iugum et aratrum iugo iugaliter sociatum eorum hume-
 ris secunda diligentia imponit et necit et vrgentibus stimulis boues
 ipsos arare coegit, non contemnentes imperium aratoris. Sicque versata
 gleba, latus campus crebris concauatur collulis, crebris sulcis sursum
 versum describentibus, cellas ipsas et bobus ipsis versato² derelictis
 in campo, Iason festinus et audax se dirigit ad draconem. Quem
 postquam draco ad se venientem inspexit, multiplicatis sibilis in
 sonoritate vocis horribiliter percussus aerem similes organisare
 coegit in voces et crebris ictibus fumosas flammæ emittens, vici-
 num aerem calida et estuanti rubricatione colorat et dum linguam
 leuibus reuolutionibus trahit et abstrahit, pluuiialibus aspersionibus
 letifera venena diffundit. Iason autem intrepidus ad ordinatas Medee
 se vertens, protinus disciplinas, viridis lapidis annulum, quem susce-
 perat a Medea, in lumina draconis obiecit. Cuius fulgore stupe-
 factus draco cessauit flammæ emittere et circumgirando caput
 et collum huc et illuc, velut factus exanimis, fulgorem lapidis pre
 multa stupefactione vitare contendit. Hic lapis reperitur in India,
 vt scripsit Isidorus, quem nos smaragdum vulgariter appellamus.
 Huius virtus lapidis sine dubio talis est, vt obiectus in lumina,
 cuiuslibet veneniferi animalis serpentis, vel eius similis, vel eius,
 qui bufo in Sicilia vulgariter nuncupatur, si eius aspectui cum
 aliquo ferro, vel calamo incommutabiliter apponatur, non per lon-
 gam horam poterit venenosum animal tolerare, quod in eius aspe-
 ctum non deficiat extinctum. Sed lapis ipse non eximitur impunis a
 damno, cum extincto venenoso, cui apponitur, animali, totus mini-
 mas confringatur in rimas. Huius radio viridanti draconem ipsum leti-
 fere stupefactum animosus Iason confestim, appetit, ense nudo crebris
 ictibus accumulatur, quos veluti innocuos dure draconis squame

¹ Sztáray Máténál: euanescentibus flammis ad suis humidum nature
 distensum inualescit. Iason vero.

² Szt. vexatis.

collidunt. Infatigabilis igitur Iason propterea non cessat ab ictibus, velut durus in malleus incudem et tamdiu renouatis ictibus ipsum impugnat, quod draco tolerare non valens, crebras et duras impugnationes longo distensus, in campo letiferum emittit spiritum et super adiacentem aerem letiferis aconitis infecit. Quem postquam Iason vidit extinctum, Medee magisteria ad propriam memoriam interius iam reducens, impiger appetit et caput eius a collo trucidanti mucrone diuisit. A cuius faucibus euulsis dentibus ipsos continue per sulcos factos conseruit || [11a] in arato campo dudum a bobus, ex quorum semine nascuntur statim milites inauditi. Dumque ex tali segete milites prodeunt, confestim ad arma surgentes et irruentes, protinus in seipsos letiferis vulneribus se impugnant. Durum ergo committitur prelium inter fratres terrigenas et obscurum, cum distinctis ad bellum non irruant aciebus, nec se petant, vtpote diuisi per partes se turbuletur affectibus,¹ alter alterum trucidari contendant, cum nec demum eorum fuerit aliquis, qui victor extiterit, cum multis et mutuis vulneribus inter se deciderint interempti. Mathematicae igitur artis incantationibus contrariis artificiorum ministeriis omnibus decursis, dracone predicto morti tradito, necnon ex eius dentium semine natis fratribus morte sublati, bobus ipsis factis semiuuiis, Iason a discrimine periculorum auulsus, curiosa sollicitudine sua scrutatur in mente, que facta sunt et si qua facienda sibi supersint in consummatione ipsius negotii, studiosus contemplatur. Et cum omnia percepit iam esse consummata, animosus et hilaris lentis passibus ad aurei velleris se dirigit arietem. In quo dum nullam inuenisset rebellionis audaciam, arreptum cornibus iugulo morti tradidit et suo aureo spoliatur vestimento, grates exinde diis reddens, per quos cum victoria gloria et absque suo detrimento persone est predictum vellus aureum consecutus. Ditatus igitur Iason aureis spoliis ad insule littus letus accelerat, cimbam intrat et remorum ductu se contulit ad maiorem insulam, in cuius littore ipsum predictus Hercules et eius socii desiderabiliter expectabant. Hunc igitur, postquam descendit in terram, cum multa hilaritate suscipiunt et de eius incolumitate humiles grates diis reddunt, cum eum sospitem nunquam habere putassent. Iason autem cum eisdem ad regis Oetis regna se contulit et vt peruenit ad eum, rex Oetes eum ficticia iocunditate recepit. Nam inuidit sibi de tanta victoria et doluit de seipso tantis diuitiis spoliato, quem vt iuxta se sedere iussit Oetes, quod velit monstrum aurei velleris inspecturus,² miratur in ipsius aspectu vulgus, sed potius admiratur de tanta victoria, quomodo potuisset statuta deuincere dei Martis. Medea vero gratis exhilarata successibus visura Iasonem demum accedit. Cui, si licuisset, in aspectu multorum, multa per oscula blandimenta dedisset et rege mandante, iuxta Iasonem, quasi pudibunda consedit.

¹ Igy, hibás szöveg. Szt. nec se poterat, vtpote diuisim per partes sed turbulentibus affectibus.

² Ez a mellékmondat nincs meg Szt.-nál.

Quem Medea tenui sono vocis, furtiuis verbis alloquitur, vt ad eam veniente noctis umbraculo securus accedat, quod Iason se desiderabiliter impleturum humili et submissa voce respondit. Noctis igitur tenebris toto orbe diffusis, Iason Medee peruenit ad cameram et ea mediante, thalamum intrat et ambobus in thalamo voluntarie constitutis post multa voluptatis solacia tandem de recessu comuni et preparatoriis ad recessum multa intra se vnanimiter contulerunt. Sicque ad Medee suusum Iason in Colcos per vnus mensis spacium moram traxit. Demum vero temporis oportunitate capta Iason et socii cum Medea ab eadem insula furtiue recedunt, a rege Oete licentia non petita. Sed o Medea, ventorum secundorum auram multum diceris peroptasse, vt tuam desereres patriam et paterna sceptrum defugeres et mare transires, intrepida amare Iouis tua discrimina non aduertens. Sane diceris peruenisse Thesaliam, vbi prothesalum¹ Iasonem ciuibus inueneranda Thesalicis occulta nece, post multa detestanda discrimina, vitam legeris finiuisse. Sed quamuis vltione deorum Iason martyrio multo fuisset expositus, antequam ipse de- || [11b] cederet et eius decessus tanquam damnatus a diis fuisset damnabili morte conclusus, dic, quid tibi profuit in Iasone grauis vltio et vindicta deorum postea subsequuta?

Sane vulgariter dici solet animali mortuo inutiliter proficit medicinalium herbarum naribus adhibere medelas. Nisi forte diis placeat non imperasse recompensationem iniurie, sed vt a mortalibus cognoscatur, deos nolle graues culpas etiam in facie viuentium absque pene talione transire. Quid vltra? Applicuit Iason cum Hercule et aliis eorum comiibus cum Medea in portu Thesalie sanus et hilaris, quos omnes rex Peleus de Iasonis incolumitate turbatus intrinsecus, sui tamen cordis celans angustias, hilari vultu suscepit et preponere Iasonem regno suo iuxta promissa sibi dudum ab eo licet inuitus prodigaliter non negauit. Iason vero suscepti vituperii a Laomedonta rege memoriter non oblitus, habita de aureo vellere tam gloriosa victoria parum curans, postponens etiam tamquam ingratus, quicquid promissorie agere debuit in Medea,² nec regni Thesalie prepositione contentus, in vindictam et vltionem Laomedonte regis animum curiosum erexit. Quare de ea re multo cum Hercule communicando consilio, Hercules quasi totius negotii pondus assumpsit. Inde est, quod idem Iason et Hercules regi Peleo et aliis Grecie regibus a Troiano rege eius iniuriam in mente illatam exponunt, nec tantum eis, verum etiam primatibus Grecie fuisse communem et ideo in vltionem iniurie predictae petierunt ab eis, vt in tanti consumatione negotii, quodcunque possent, auxilium et iuuamen impendant. Non ergo defuit petentibus a Grecorum regibus et ducibus iuuatiua promissio, qui vindictam appetere de commissis a predicto rege Troiano vnanimiter omnes probant.

¹ Sztáray: per. Thessalum.

² Szt. p. e. tam i. q. promissione facere debuit in Medeam.

A magyar átdolgozásnak forrásával való összevetéséből kitűnik, hogy Tinódi híven követi azt az események sorrendjének előadásában, de nem szóról szóra fordít s olyan önállóságot mutat, a milyent ebben a korban ritkán találunk. Nem szereti sem a bőbeszédű áradozást, sem a tudakosságot, Guido előadásának jellemvonását: ugyanazért a hosszú párbeszédet elhagyja, vagy rövidít rajtuk (pl. a trójai kiszállásnál Jason, Hercules beszédét egybevonja s a követ feleselését elhagyja), vagy csak tartalmukat adja; egész sereg tudóskodó fejtegetést hagy el, melyek semmi vagy igen laza összefüggésben vannak az elbeszéléssel s annak menetét megzavarják. Ilyen kitérések¹ a mirmidonokról, a napfogyatkozásokról, Ohetes kincsének őrzéséről, Peleus megifjodásáról, Hercules hősi tetteiről, a hajózás feltalálásáról, a Nagy- és Kis-Medve csillagról, az Aeneas-mondáról adott hosszadalmas magyarázatok. A magyar átdolgozó romlatlan erkölcsi érzékéről tanuskodik, hogy röviden átsiklik Jason és Medea éjjeli találkozásának érzékes jelenetén, melynél forrása szívesen időz. A morális elmélkedés az átdolgozó ízlésével megegyez, követi is ebben, de túlságai nélkül. Milyen bőbeszédű fejtegetést csatol Guido a női nem állhatatlanságáról és kéjvágyáról ahhoz a jelenethez, melyben Ohetes Jason mellé ülteti leányát. Tinódi csak egyszerűen megmondja, hogy: »Nagý bolondfaga lwn ohetes kýrlnak, weßedelmert zerze w ßep leányanak.« (169—170. v. s.) Tárgyi eltérések is vannak közte és forrása között. Pl. a szerelmi találkozóra Medea követi Guidónál vénasszony (anus), Tinódinál kis apród. A latin forrásban a trójai kalandnál külön szól Jason, külön Hercules a követnek s az felel rá: Tinódinál az igen búsuló vitézek együtt izennek a királynak stb.

V.

Tinódinak Ferdinánd azért adott nemességet, mert »az éneklésben és históriáknak magyar nyelven ritmusokba ékesen való foglalásával kiválik kor- és kartársai között.« Tinódinak ez juthatott eszébe, midőn Krónikájának Ferdinándhoz intézett ajánlásában ezeket mondja: »az atya úristen . . az többi közt oly malasztal, tudományyal szeretött, hogy külemb-külmöb fejedelmeknek császároknak, királyoknak, herczegöknek hadokat, vijadaljokat ritmus szerént magyar nyelvön énökbe szép nótákkal éneklőni tudom szörzeni«, vagyis a *szép nótákkal éneklést* tartja élethivatásának. E célra szerezte a sokféle viadalokat ritmus szerént magyar nyelvön énökbe a »hadakozó, bajvivó, várak-, városok-rontó és várban szorúlt magyar vitézeknek tanúságul«. Az ének kedvéért versel s a tanúl-

¹ A hosszabb kitéréseket, melyeket Tinódi elhagyott, mi sem vettük be a latin szövegbe, ezt annál inkább megengedhetőknek tartottuk, mivel ezeket a »Hármas Istória«-ban az is olvashatja, a ki a latin szöveghez nem férhet hozzá.

ság kedvéért énekel. Körülbelől húsz évre terjedő lantosi pályafutása bizonyítja, hogy így fogta fel a maga hivatását s megérdemelte, hogy a király mint legfőbb énekest tüntesse ki; valamint azt is, hogy negyedfélszáz év múlva ugyanazon király utóda szoborral tisztelje meg emlékét. Nem volt kor- és kartársai között egy sem, a ki olyan sokféle változatos dallamok szerint énekelt volna.¹ Ezek egy részét már elődei széltére használhatták, de volt olyan éneke is, melynek »nótáját is csak ő maga gondolá.«² Mátray, e dallamok első szakavatott ismertetője dicséri szerzőjüknek »valódi jártasságát az éneklésben«, a dallamok stíljét a bibliai dalokétól különböznek mondja, mely »inkább a világi zenéhez, sőt a magyar népdalokéhoz közeledik«, némelyike szerinte nagyon emlékeztet a XIX. század első tizedeiben még divatozott kesergő népdalainkra, sőt Tinódinak a »felsőbb zenetanban való jártasságáról« beszél.³ Hogy lantkisérrettel⁴ elénekelve nagy hatást érhetett el vele, el kell hinnünk, mert újabb, az eredetét talán nem mindenben hiven tolmácsoló⁵ átírásban is megkaphatnak és gyönyörködhetnek.⁶ Tinódinak is ez volt a célja s ezt úgy ő, mint lantostársai, a kik utána felhasználták, bizonyára elérték azokkal. Az énekek anyagáról pedig váltig emlegeti, hogy azzal a históriát, az újságvágyat, a »végemlékőzet«-et kívánja szolgálni, mert az a sok vitéz tett, veszedelem, bajvívás »vagy nyereség avagy veszteség, de róla megemlékezni gyönyörűség«. Ezt kell tekintetbe vennünk, mielőtt költői szempontból foglalkoznánk velük. Tinódi sohase nevezi magát poétának. Nem is volt az a szó valódi értelmében. Nemcsak azért, mert rossz rimű versei nagyon gyarló verselési tehetséget átlulnak el, húszévi gyakorlat után alig észrevehető fejlődéssel — énekelve ez talán nem is tűnt fel annyira, mint olvasva, — hanem főleg azért, mert műveinek nagyon gyenge a compositiója. Nem tervszerűen dolgozott s az anyagelrendezéshez nem volt érzéke. Nem válogat lényeges és nem lényeges adatok közt, nem hagy el semmit: a mit hall, lát és igaznak tart, mindent bevesz énekébe. E miatt historikusnak se mernők nevezni, inkább az adatgyűjtő és krónikás tisztét töltötte be. A szerkezet hiányossága már az előadása alkalmával megboszulhatta magát, hallgatói gyönyörködtek benne, mikor élé-

¹ Mátray G. Tört. bibl. guny. m. énekek dallamai cz. művében huszonhét-féle dallamot mutat ki. A dallamok száma azért haladja meg T. akkor ismeretes énekei számát, mert némelyiknél (pl. Eger viad.) minden résznek külön dallama van.

² Ezt csak egynél mondja meg: a Zsigmond-krónika végén, de bizonyára volt több is olyan, melynek eredeti a nótája.

³ Id. műve 71. l. Liszt Ferencz kedvezőtlen ítéletét (A cigányokról és cigányzenéről írt művében) hibás információnak tulajdonítja. L. Fabó Bertalan, Seprődi, Gábor Ignác megjegyzéseit is.

⁴ Lutina, lant vagy koboz, de a lyrával nem zavarandó össze.

⁵ Bartalus: A magy. palotás zene eredete. Századok 1892. 20—21. l.

⁶ L. Bogisich (1880) és Káldy (1897) előadásait; Káldy Losonczi és Eger viadalát adatta elő.

kelte, de keveset tarthattak meg belőle emlékezetükben s rá voltak utalva a lantos újabb előadására. Tinódi több oly tárgyat dolgozott föl (pl. Losonczi István halála, Szondi, Dobó stb.), melyek önként kínálkoztak költői alakításra, de nem élt a kínálkozó alkalmakkal. Ezért nem volt műveinek holtá után nagyobb hatása, ezért nem termékenyítette meg költészetünket. De azért azt sem mernők állítani, hogy a mi énekeiben van, minden úgy történt meg: a hősök szájába adott, néha kissé hosszú beszéd kidolgozása tőle való. Talán csak a beszéd gondolatmenetét ismerte hallomásból, de az is lehet, hogy az egész az övé s ekkor Livius vagy Lucanus lebegett előtte követendő például. Legtöbb művét mindjárt az esemény lefolyása után írta s így nem volt elég ideje arra, hogy a szerkezetre több gondot fordítson. Más különben lelkiismeretessége egy mai költőnek is becsléltetere válnék. Elmegy az esemény színhelyére saját szemével látni a várat, melyet ostromoltak, a mezőt, a hol az ütközet vagy bajvívás végbement: de nem a költő, hanem a leltározó szemével látott; szerbe-számba vesz mindent: leírásai a topographikus felvételekkel és számadáskönyvekkel pontosan egyeznek, de az ő előadása után lelki szemünkkel mégsem látjuk azt a küzdőteret, nem látta hallgatósága sem. Tinódi nem tud szemléltetni, mert nincsen képzelete, nincsenek képei, nincsenek hasonlatai, sőt a jelzőkkel is nagyon fukaron bánt. Nincsen költői nyelve. Még kevésbé tud jellemet festeni: alakjai többnyire elmosódottak; nem egy főalak körül csoportosítja az eseményeket, mindenkiről, minden hadnagyról, minden katonáról rendre elmondja, a mit tud.

De van mégis, a mi életet lehel a holt anyagba. Ilyen a vallásos eszme: Isten bűnéért bocsátott sok ostort, azaz szükségét, döghalált a magyar nemzetre s mikor mindez nem használt, végül rá bocsátá a törököt, »a pogánságot«; de azokkal szemben, a kik benne bíznak, megszegyeníti a török császár hadát is. Tinódi ezt a gondolatot a bibliai prófétáktól kölcsönözte. Ilyen a morális érzés, melylyel az emberi gőgöt, elbizakodást, kegyetlenséget elítéli; ebből az érzésből fakad humora a mértékletlenség, a dobzódás kigúnyolására; a hazafias érzés, melylyel egyetértésre inti honfitársait, mert különben elpusztulnak. Ugyanez az érzés indítja arra, hogy a török ellen folytonosan izgasson: emberies érzésből is, mert fogságban senyveszti embertársait, de hazafiságból is, mert előbb-utóbb teljesen leigazza Magyarországot. Különösen őszinte érzés hatja át sorait, midőn Török Bálint árváinak mélységes gyászáról emlékezik és a midőn János Zsigmondot búcsúztatja el Magyarországtól.

Tinódi versformái nem változatosak. Legjobban kedveli a négysoros egyrimű szakokat. Legtöbb ezek közül 12 vagy 12 szótagú sorokból áll, ezek legkedveltebb versformái, de használja a 10-es is; a háromsoros szakok 13—14—16 szótagúak s szintén egyriműek. Egy-egy énekében három 10-es sor után negyediknek 11-es, 12-es után 13-ast, 11-es után 13-as vagy 5-ös sort alkalmaz, ez utóbbival, úgy látszik, a sapphói szakot utánozza. A Jason király históriája is 12

szótagú egyrimű 4 soros strófákból áll. Szilády megjegyzi róla, hogy »nyelvén s verselésén nem találjuk azt a gyakorlottságot s megállapodottságot, melyet többi énekén tapasztalunk«. Ebből azt következteti, hogy ez Tinódi első művei közül való. Mint fentebb láttuk, a következtetés helyes akkor is, ha nem a verselésből vonjuk azt le. Tinódinak különösen verselésén nehéz a fejlődést kimutatni, mert mindvégig kevés, mondhatnók mindinkább kevesebb gondot fordított reá. Pl. »Zsigmond király fogságá«-nak még hanyagabb a verselése, pedig az énekszerző pályafutása vége felé írta. A Jason király verselése sem rosszabb, mint a többi művéké, ha pedig Tinódi átdolgozását forrásával vetjük össze, el kell ismernünk, hogy olyan helyes költői érzéket s forrásaival szemben olyan önállóságot mutat, a milyent későbbi műveiben ilyen mértékben nem találunk.¹

Tinódi *nyelvről* először Szegedi János jogi író tett néhány észrevételt 1734-ben kiadott »Rubricae s. synopses iuris Ung.« cz. műve II. részében: »Írásában — úgymond — a maitól nagyon eltérő helyesírást követ s olyan szavakat és szóragozást használ, a milyenek a Dunántúl bizonyos kerületében vannak szokásban, pl. tik, tyuk helyett, sipvel, dobvel, e helyett: sippal, dobbal«. Utána Mátray tett néhány megjegyzést orthographiájára és néhány ritkább szavára.² Szilády Áron kiadása bevezetésében elfogadja Szegedi véleményét, hogy t. i. Tinódi nyelve a dunántúli nyelvjárással egyez meg, de attól sok eltérést is talál, s a vándoréletnek és az irodalmi nyelvvel való foglalkozásnak tulajdonítja a magánhangzók használatában való ingadozást (ül—öl, örül, erőlt stb.) s a dunai ö hangzónak a tiszántúli e-vel felcserélését (török—terek) stb. Felsorolja régi alakjait, szavait s jegyzeteiben példákkal magyarázza azokat.³ Mészöly Szilády fejtegetésére két helyes észrevételt tesz, hogy t. i. a »dunántúli nyelvjárás« nagyon határozatlan fogalom, mert ott két különböző (e-ző és ö-ző) nyelvjárás van s Tinódi nyelve csak az utóbbi és hogy nem tiszántúli vagy más nyelvjárással való keveredésre mutatnak Tinódi beszédében a példakép idézett e hangok. A tájnyelvi sajátságokból következtet a Tinódi származáshelyére is.⁴ Szerintünk az ilyen következtetésnek nagyon bizonytalan alapja van, mert hányatott életű lantosunk, már elkerülhetett gyermekkorában hazulról s mire férfivá növekedett, teljesen elfeledhette szülőfaluja tájnyelvi sajátságait. A nyelvi, ill. orthographiai sajátságoknál azt is tekintetbe kell venni, hogy a könyvnyomatók nem tisztelték még akkor a szerző nyelvi sajátságait, s a szerint

¹ Lásd az IV. fejezetet.

² 116. l.

³ Nagyon naiv az a megjegyzése, mely a *hegedő* régies alakot tótos kiejtésűnek mondja s több analog (?) példát hoz fel hasonlóképp tótos kiejtésre: szörke, bön, örge, öveg stb. úgy látszik a codexek nyelvét nem igen ismerte.

⁴ XXXVIII—IX. l. s 385. kk l.

⁵ Id. mű 7—8. l.

a mint idejük, kedvük, betűkészletük kívánta, javíttattak azon, úgy mint később Misztótfalusi Kis Miklós még nagyobb mértékben megtette a nyomtatás végett rábízott művekkel. Milyen természetű volt ez a javítás, láthatjuk, ha összevetjük a Tinódi »Chronicá«-ját a kéziratból kiadott Jáson király históriájával. Ennek orthographiája sokban eltér a Chronicában kiadott históriás énekektől. Azt mondhatnók, hogy a másolótól származnak a különbségek, csak-hogy a verseskönyv más énekeinek megint más az orthographiája s így inkább az valószínű, hogy Balázs deák változtatás nélkül másolta le codexébe a szeme elé került s neki megtetszett históriákat.

Tinódi nyelvének feldolgozása nem illik be e bevezetés keretébe. Nyelvi anyagát a Nyelvtört. szótár különben is feldolgozta. De Jason király orthographiai sajátosságainak ismertetését már csak azért is szükségesnek tartjuk, mert az egyetlen kézirat szövege itt jelenik meg először betűhíven.

»Codexeink — írja Balassa József¹ — valóságos nyelvjárási szövegek, melyeknek használhatóságát azonban nagyon megnehezíti a gyarló helyesírás; főleg az, hogy ritkán jelölik a hosszú hangokat, és hogy gyakran több különböző hangnak is csak egy jele van: *e* jelöli az *e*, *é*, *ē* hangokat, nem következetes az *ö* és *ü* hang jelölése és megkülönböztetése sem.« ugyanezt mondhatjuk a »Jason király« helyesírásáról. A magashangú *e*, *ē*, *é*-t egyformán *e*-vel, az *i* és *í*-t *i*-vel vagy *y*-nal, az *ö*-t és *ő*-t egyformán *o*-vel, *ü*-t és *ű*-t *u*-vel vagy *ü*-vel, a mélyhangú *a*, *á*, *o*, *ó*, *u*, *ú*, vocalisokat egyaránt *a*-, *o*- és *u*-val jelöli. Kivétel: bee Irttam (180. v.s.), bē hýntený (35. v.s.) de e példákra nem építhetünk, mivel másutt: be uýue (121.) be mene (165.) be menný (196.), be hivattaita (134.). — A mássalhangzók közül a *cz*-t *cz*-vel arczul (159.), de *ch**y*-vel Berechý (55.) felechý (206.),² és *c*-vel is jelöli ebben: býlčýaban (260.), ecce rind (69.); nagyon változatos a *ch* jelölése: *ch*: chinaltattatta (133), *chi*: bölchiek (1.) *chy*: bölchý (145.), *ch'*: boch'affa (44.), *ts*: parantfola (114.); és a *gy* mássalhangzóé: *gi*, *gy*, *g'*: mongiak (21.), hogý (16.), nag' (17.); ugyanígy jelöli a többi palatalis hangokat: *ny*=*ni*: leania (27.) és *ny*: arany (29.); *ly*=*ly*: kyalý (45.), *li*: gondollion (91.) és *l'* kýral' (117.); *ty*=*th'*: oháýtt'a (287.); *j*=*i* és *y*: ieles (141.), feýett (130.): a *k*-t a szóvégén is *k*-val írja, míg az Cronica 1554. évi kiadása *c*-vel jelöli; *sz*=*ß* és *z*: ßemben (30.), orzagokban (20.), zeb (28.); az *s* szó elején és közepén = *f*: fok (47.) stb.; *v*=*w*, *u*: wiza (150.), uala (139.), stb.; a *t* hangot legtöbbször, különösen szó végén és szó közepén hosszúnak jelöli: wyttez (49.), wduartt (45.) stb., sőt szó végén néha ehhez még *h* betűt is ragaszt: giapiuýertth (44.) Tinódi helyesírása rendszeren a kiejtést követi, s ezért ír: Tartt'a (9.), att'affa (10.), mongiak (21.),

¹ L. »Codexeink és a nyelvjárások«. Hunfalvy-Album. 1891. 5. lap.

² V. ö. az alább mondottakkal.

eccerfímind (69.), Berechy (55.), ugyanígy a *d* assimilációjánál: bankot-tam (182.), gondolkottam (181.), nyugottak (234.), babattságban (97.) kegielmennek (227.) stb. Írásbeli sajátosságai közé tartozik, hogy a személynéveket, felváltva kis és nagy betűvel írja: peleus (6.), iafion (49.) Medya (189) stb. ebben úgy látszik, forrását követte: így van az 1494. évi straszburgi kiadásban is, melyből a latin szöveget fentebb közöltük; másfelől egyes szavakat mondat közepén is nagy betűvel ír, pl. akarna Tenni (78.): ez más kéziratokban is gyakran előforduló sajátosság.¹

VI.

Bibliographia.

I. TINÓDI MŰVEL.

A) *Nyomtatásban megjelent művek*: 1. CRONICA | TINODI SEBESTIEN | Bőrzele: Elő reſebe Ianos Ki- | ral halalatul fogua ez eſtendeig | Dunan innet Erdel orſaggal | lőt minden hadac veſődel- | mec, reuitedón Bép no- | takual enőkbe vad- | nac. *Mas reſébe kü- | lómb kulómb id- | ókbe es orſa | gokba | lőt dolgoc Iſtoriac vannac.* | COLOSVARBA. 1554. *eſtendőbe.* || Kolophon: COLOSVARBA | nyomtatot | György Hoff- | greff Műhelyébe. | 1554. | eſ- | tendőben. ||

4-r. Ívjegyek (per 4 levél): A—q=czíml., előszó, ajánlás, tart.= 4 sztlan + 156 sztlan levél. Cím fametszetű, későbbi nyomtatványokon is előjövő stilisált építészeti keretben, alsó részében az oroszlánál küzdő Sámson, a háttérben vár képevei, látható. »L.« monogrammos metsző műve. Hangjegyekkel; zárókép Tinódi címere S. T. betűkkel. Facsim. a Cronica egy lapjával: Beöthy: M. irod. tört. I³. 290. I. A.-M.-EM.-Késm. ev. lyc. könyvt. (Mellette: Nikolsburgi névt. kenyérmezei viad. 1568.) Szatm. p. kv. — Sárospataki ref. coll. — B. Révay F. könyvt. (Mellette: Tőke F. Hist. obsid. ins. Anthemi. 1566.) — Bécsi udv. könyvt. — Szabó: RMK. I. 33. sz. Tartalma a Mútató tábla szerint: : I. *könyv*: Erdeli hiftoria [1—5. rész.] — Szeged dolga. — Temefuar. — Budai Ali Bafa. Ördög Mathias veſedel: — Egőr hift [1—4. rész.] — Egri hiftorianak Summaia. Terec Ianos. — II. *könyv*: Kurfirſt fogafa. — Leua, Muran, Chyabrac: — David, Goliat. — Judit aſſon. — Hadnagyoc tanufag. — Szuliman Chyaſaral via: — Sok reſegefről. — Buda veſefe. — Prini Peter, Maylat Istuan, Terec Balint fogfaga. — Verbóczi Ihmre, Kazon: — Szalkai mezón: — Varkuchy Tamas chyat: — Capitan György bayvia: — Vdvarbirak: es Kulchya: — Kiadta Szilády, I. alább 11. sz. a.

2. Heltai: Cancionale, . . . COLOSVAROT I. 5. 74. || 4 r.

Ebben a gyűjteményben megjelentek: I. rész: Sigmond Király és Czáſárnac Chronicáia és lőt dolgai rendel iratattac. Tinódi Sebeſtyén

¹ L. még a szöveg alatt közölt jegyzeteket.

által. [Itt jelent meg először; Heltai változtatásaival.] IV. rész: . . . Histo-
riás Enec, Iános királnac testamentomáról, [5 részben = Erdeli historia.]
H. E. a fegedi veszedelméről. Az veg Temefvárnac el vezzésséről. Torec
Czafzarnak győzedelme. [=Budai Ali basa]. A palaftai mezőn valo
veszedelméről. [=Ordög M.] H. az Eger varnac . . . vitatafáról. [4 rész.]
Az 1554-iki »Cronica« hangjegyeivel. (L. Szabó K. RMK. I. 112. sz.
(Péld.: A. (cs.) M. (cs.) Pesti ref. c. E. M. kol. un. M. vás. ref. c. (cs.)

3. CHRONICA, | A BELA KIRALYROL, . . . [Temesvári Jánostól] és
SIGMOND KIRALYNAC ÉS | Czaárnac Chronicáia, | Szép ének- | ben
ferezuén. | NYOMTATTA COLOSVA- | rot Heltaj Gáspár, 1574. ||

4r. Ívjegyek(per 4 levél): Czíml., Aij—Iij = 34 sztan levél. A. —
Szabó: RMK. I. 113. sz.

4. János király testamentoma. Kolozsvár. 1577. [=Erdeli
Historia].

Egy példánya sem ismeretes. Szabó K. RMK. I. 135. sz. a.
említi Sándor J. M. Könyvesház 6. l. és M. Könyvsz. 1876. 141. l.
után, v. ö. 77. l.

5. Bornemisza: ENEKEC, | HAROM RENDBE | . . . DETREKOE VARABA.
| MDLXXXII. || 4 r. CCLXXXVIIIb [Sajtóhiba: VII] — CCXCIIIa levelen:
DAVID KIRALY MINT A NAGY | Goliattal meg viwt. 2. kiadása ennek a
bibliai históriának.

6. Buda várossának veszedelméről és Török Bálint fogságá-
ról való Historia. Nyomatot Monyorokereken Manlius János által.
[1592.]

8-r. Szabó: RMK. I. 262. sz. a. Sándor Ist. M. Könyvesház 1. l.
után. M. Könyvsz. 1876. 80—81., 141. l. Ma egy példánya sem
ismeretes.

* 7. ¹ HISTORIA | SIGMOND CHASAR= | NAK FOGSAGAROL ÉS SZA-
| badulafarol. Magyar orfzagban | törtint dolgarol. | Ad notam:
Ne hagy el efnem felfeges Iften, &c. || 4-r.

4 r. Külön címl. nélkül. Ívj. A—A₃+1=4 sztan levél, utolsó
oldal üres. Knauz N. könyvtáblában fedezte fel s halála után B. Prónay
Gábor könyvtárába került. A kiadás idejéről némi útbaigazítást ad, hogy
Nagy Bánkai Mátyás »Ne hagy elefnem felfeges Iften keferűfegemben«
kezdetű éneke szolgál nótául, melyet 1575-ben írt.

8. AZ VEG TEMES VARBAN LOSONCI ISTVANNAC HALALAROL.
E SEBASTIANO TINODI SCRIPTORE SECULI XVI.

Kiadta betűhíven Eder: Scriptores rerum Transsilvanarum. Tomi I.
vol. 1. compl. Chr. Schesaei Rvinas Pannonicas. Cibinii 1797. 249—266. l.

9. Mátray Gábor. Történeti, bibliai és gúnyoros magyar éne-
kek dallamai a XVI. századból. Pest, 1859. 4-r.

64—139. l.: »Tinódi S. Históriás énekei. 1541—1553.« Az
összes akkor ismert énekek dallamát közli eredetiben, mostani hang-
jegyekkel, énekre és zongorára átírva, az ének néhány strófáját

¹ A csillaggal jelölt művek csak ebben a kiadásban vagy kéziratban
maradtak fent.

is közölve, bevezetéssel. Tinódi dallamaival foglalkozik Szénfy G. Tinódi dalai s énekeinek ismertetése zenei tekintetben. (Magyar Sajtó 1858. 53. sz.) Tinódi Sebestyén énekei. Vegyes karra alkalmazta Engeszer Máttyás. Pest 1860. 12. l. Bartalus I. A historiai hangversenyek és Tinódi dallamai. (Budap. Közlöny 1867. 21. sz. 1868. 7—8. 10—11. sz. (Káldy Gy. XVI., XVII., XVIII. századi magyar tört. énekek. Budapest, 1897.

10. Tinódy Sebestyénnek eddig ismeretlen versezete Zsigmond királyról.

Külön lenyomat a »Magyar Állam« 1871. 263-ik számából. Pest, 1871. 8. l. (L. Akad. Ért. 1871. 281. l.) A 7. szám alatt leírt mű 2. kiadása.

11. Szilády Áron. Régi magyar költők tára. Kiadja a M. T. Akadémia. III. köt. Tinódi Sebestyén összes művei. 1540—1555. Budapest, 1881.

8-r. XL., 1—480. l. Életrajzi bevezetéssel, nyelvi és tárgyi magyarázó jegyzetekkel. Tinódi minden ismert művét magában foglalja, a Jónás históriája cz. töredéken kívül, melyet a VI. köt. 100—1. lapjain tett közzé.

12. Szemelvények a magyar epos-írókból. I. Tinódi Sebestyén. Budapest (Lampel) 1889. [Tanulók olvasó-tára 15. sz.] 8r. 79 l.

13. Budai Ali basa históriája. Irta Tinódi Sebestyén. Jegyzetekkel kísérte Szilády Áron. Budapest, 1899. [Olcsó könyvt. 1130. sz.] 16-r. 36 lap.

14. Tinódi Sebestyén válogatott históriás énekei. Rendezte és bevezetéssel ellátta Perényi Adolf. Budapest. [1899.] [Magyar könyvtár 145. sz.]

8-r. 59. l. Életrajzi bevezetéssel. Tartalma: A Cronica című lapja, előszava, ajánlása; Buda veszéséről, Príni Péter, Verbóczi Imreh [kezdeté és befejezése], Losonczi István, Budai Ali basa [1—176. sora].

15. Tinódi Sebestyén válogatott krónikás énekei. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Dr. Bartha József. Pozsony—Budapest. 1904. (Stampfel.) [Segédkönyvek a m. nyelv és irodalom tanításához. 16. sz.]

8-r. 79. l. Tart.: Életrajz, Buda vesz., Príni Péter, Budai Ali basa [1—176. v. s.], Losonczi István, Egervár viadaljáról.

16. A régi magyar költészet. Tinódi. — Balassi. — Gyöngyösi. — A kurucz költészet. Kiadta és bevezetéssel ellátta Ferenczi Zoltán. I. köt. Budapest. 1904. [Remekírók képes könyvt.]

Tinódi: 5—87. l. Életrajzzal. Tartalma: T. életrajzán kívül T. előszava, ajánlása, Buda veszése, Príni P., Verbóczi, Sokféle részegségről, Kapitán Gy., Hadnagyoknak tan., Losonczi, Budai Ali basa. 1—176. v. s.

17. Mutatványokat közöltek Toldy F. (Magyar nyelv- és ir. kézik. I. k. 1855. 63—82. (l. 1. Príni P. 2. Károly cs. 3. Terek János. 4. Szondi eleste) és második kiadásában (M. költ. kézikönyve

I. (Bp. 1876.) 28—45. l. Ebből a 2. sz. mut. kimaradt; Beöthy Zsolt: M. n. irod. ism. I.⁹ k. (Az udvarbiracrol (eredeti helyesírással), Prini P., Szondi eleste (Budai Ali b.); Horváth Cyrill (Prini), Váczy J. (u. a.) Endrődy A. m. költ. kincses h. (Szondi eleste) stb.

B) *Kéziratban levő művek:*

* 1. Jason király széphistóriája.

Balázs deák 1566. évi másolata a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum Csereyné-codexében 50a—64b levelen. Először kiadta Szilády: RMKT. III. 371—81, 472. l. átírt szöveggel.

* 2. Jónás próféta históriája.

Töredék a debreczeni ref. collegiumi könyvtár Lugossy-codexében, hova 1629-ben másolta le Somogyi Pál, a codex összeírója, a 30 a—b levélre. Innen közölte Szilády: RMKT. VI. 100—101, 322—3. l.

3. BUDA VESZESERÜL | és Török Bálint fogásárul való historia. |

Mihály deák codexében, melyet 1679 körül írt össze, 237a—246a lev. a M. Nemz. Múzeum kézirattárában. Megvan a »Cronicá«-ban is.

4. Hadnagioknak tanoslagh |

XVI. századbéli kézirat egy 2-rét hajtott ívpapíron, hangjegyekkel a pécsi püspöki könyvtárban. Közölve Tudom. Gyűjt. 1817. X. köt. 76. l. Delejtű 1861. IV. 236. sz. (Sarkady J.) V. ö. Uj M. Múz. 1859. I. köt. 178. l. Mátray i. m. 72. l. Révai S. A pécsi püspöki könyvtár Tinódi-kézirata. EPhKözl. 1907. 799—801. l. Mészöly G. Tinódi-magyarázat U. o. 1908. 330—1. l. Facsim. mut. Beöthy: Képes Ir. I.³ 295. l. — Megjelent a »Cronicá«-ban is.

5. Cantio Sigismundi regis. Sigmond király viadallyrul való ének.

Petrovay Miklós verseskönyvében, melyet a XVII. század második felében másolt, hitelesebb szövege maradt fenn, mint a Heltai 1574. évi kiadása. A másolat végén: »A. D. 1572.« van, tehát Petrovay a Heltaiénál korábbi szöveget másolt. Ez a verses könyv a kolozsvári ref. collegium könyvtárában van. L. Szilády RMKT. III. 46. l.

* 6. A Janos király fiáról való szép cronica.

A Decsy István codexében (1609—1613), mely az Akad. Könyvtár tulajdona, ez a 28. sz. ének. Először kiadta Thaly K. »Ismeretlen hist. énekek...« című a. Századok 1871. 37—43. l. Szabó K. helyreigazító észrevételei a szerzőről u. o. 180—7. l. és Kisebb tört. munkái II. köt. Budap. 1873. 371—83. l. Másodszor kiadta Szilády RMKT. III. 365—70, 471—2. l.

C) *Elveszett mű:*

Török császárok krónikája. Lásd a II. fejezetet.

II. ÉLETRAJZI FORRÁSOK.

Fentebb említettük, hogy Tinódiról művei végén és a versfejekben maradt fent legtöbb adat. Ezeket Szilády szedte össze nagy gonddal (1881). A mi adat azóta előkerült, leginkább kassai tartózkodására vonatkozik s közlöje ifj. *Kemény Lajos*, kassai levéltárnok. Ilyenek: Tinódi Sebestyén életé-

hez. Figyelő 1886. XXI. k. 327—31. l. (Megnehezíti az adatok használatát, hogy Tinódival egy időben él Kassán egy énekes, a kit Hegedős v. Lantos Sebestyénnek hívnak). Újabb adatok T. S. életéhez. (E. Phil. Közl. 1887. 732—40. l. (V. ö. Irodalomtört. Közl.; 1891. 40—41. l.) Hol állott a T. S. háza. (Kassai Szemle 1887. 46. sz. V. ö. T. S. emléktáblája. Vas. Ujság 1900. 26. sz. 430 l. képpel). T. S. életéhez. (Tört. Tár 1888. 598. l.) T. S. és családja történetéhez. (U. o. 1889. 199. l.). T. S. családja. (Századok 1901. 655—7. l. családjával.) T. S. életéhez. (Irodalomtört. Közl. 1905. 366—8. l.) T. unokái és veje. U. o. 1908. 493—5. l. *Szádeczky L.* Tinódi S. czímeres nemes levele. (Erdélyi Múzeum. 1901. 391—5. l.) *U. R.* Tinódi S. armalisa. Turul. 1901. 137. l. (egy szövegrajzzal). *Sch. Gy.* Tinódi S. czímeres nemes levele. (Turul 1902. 91—93. a nemesi levél s T. folyamodványának hasonmásával.) *Kárffy Ödön.* Tinódi Sebestyén halála. (Századok 1908. 273—6. l. Pernezythnek 1556. január 31-én kelt levele Nádasdyhoz.)

III. ÉLETRAJZOK, IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK.

A Tinódira vonatkozó adatok összeszedését már régi íróink megpróbálták. Így *Bod* (M. Áthenas [Szeben] 1766. 293—4. l. és Szent Hilarius előszava). *Haner György Jeremiás* (De scriptoribus rerum Hung. et Transil. adversaria. Viennae 1774. 207. l.) *Horányi* (Memoria III. 410—11. l.). *Sándor I.* Sokféle 1801. VIII. 50. *Katona St.* Hist. critica. tom. XXXVII. p. 852. A T. műveiben lévő élettr. anyagot se vették észre. Először *Toldy* írt róla életrajzot: A magyar tört. költészet Zrínyi előtt. I. Bécs 1850. 13—22. l. (u. o. németül is). A m. nyelv és irod. kézikönyve I. (Pest 1855.) 63—68. h. 2. kiad. 1876. 28—32. l. Magyar költők élete (Pest 1870.) 36—42. l. A magyar költészet története I. köt. (Pest 1854.) 160—71, 179. l. (németül is). 2. kiad. 1867. 145—154. l. *Zsilinszky:* A m. történetírás kezdete. Századok. 1878. 774—8. l. *Veres Samu:* Tinódi Sebestyén és kora Bpest. 1880. 321. 1881-ben jelent meg *Szilády Á.* életrajzi bevezetése összes művei kiadásához. *Erdélyi P.* XVI. és XVII. századi magyar históriás énekek. M. Könyvsz. 1886. 119—179. l. (Általános jellemzés.) *Koltai V.* A verses elbeszélés története I. (Győr 1887.) 105—124. l. (Életrajzzal.) *Gyulai P.* Tinódi s a XVI. sz. históriás énekei. Bp. 1894. (1893—4. II. félévi egy. előadás könyvom. Többször is megj.) *Acsády I.* Tinódi Sebestyén. 1. 2. közl. (Budapesti Szemle 1899. XCVII. k. 1—24, 181—213 l.) *Németh B.* Szigetvár története. (Pécs 1903.) 92—7. l. *Pintér J.* A históriás énekek művelődéstört. vonatkozásai. Bpest. 1903. 48 l. *Beöthy Zs.* A históriás ének és Tinódi Sebestyén. (Egy. előad. 1904—5. l.) *Mészöly Gedeon:* Tinódi Sebestyén. Nagykőrös (Kún-szentmihály 1906.) 160 l. (T. legnagyobb életrajza, sok találó megjegyzéssel.) *Bodola Gy.* Dobó I. a magyar költészetben. Kolozs-

vár 1908 6—19. 1. Ezeken kívül a Toldy, Beöthy, Bodnár, Horváth Cyrill, Váczy János, Pintér Jenő (II. 72—9. 1.) stb. irodalomtörténetében, a Beöthy-féle Képes Irodalomtörténetben (Badicstól), Perényi, Ferenczi Z., Bartha kiadása bevezetésében, a Ferenczi-Danielik, Moenich-Vutkovich-féle életrajzi lexikonokban, Vutkovich: M. írók albumában, az Egyetemes M. Encyclopaediában (XIII. k.), Pallas-lexikonban (XVI. és XVIII. k.) Szinnyei: M. írók. XIV. K. 184—7. 1. stb.

Népszerű életrajza: Vass J. Tinódi S. (Vas. Ujság 1859. 1. sz.) *Evva L.* Tinódi S. (Reform 1873. 264, 265. 12.) *Andrássy Béla:* Az utolsó magyar hegedős. (Athenaeum 1873. 17. sz.) *Várad* A. T. S. (Koszoru. VI. k. 1881. 3—40. 1.) *Vermess I.* Tinódi S. és Gyöngyösi J. 1885. (M. Helikon. 45. sz.), Böngérfi (1898), *Benedek E.* Nagy magyarok élete I. köt. 1906. stb. Még megemlítjük, hogy *Szigligeti* 1861-ben színművet írt Tinódiról; megjelent belőle: Dalok »Tinódi« cz. eredeti színműből. Pest. 1861. *Gaal Mózes* »Az utolsó lantos« cz. két kiadást ért regényes korrajzának is Tinódi a főhőse.

Számos *újságcikk* jelent meg róla, kül. szobra leleplezésekor pl. Budapest. 1907. 185. sz. (Balla K. Tinódi). Budapesti Hirlap 1907. 183. sz. (Csiky J. A legvitézebb lantos.) M. Hirlap 1907. 192. sz. Az Ujság 1907. aug. 11. sz. 15—16 l. és még számos budapesti és vidéki újság. Lásd még Szinnyei bibliographiáját.

Képzeti *arczképe* a Toldy »M. költ. tört.« 1. kiadásának melléklete; a 2. kiadásban a díszcímlapon van. A millennaris tiz szobor közül egy a Tinódi szobra, Bezerédy Gyula műve. Vas. Ujság 1907. aug. 11. sz. Urania 1907. 435. l. Kristóf Gy. cikkéhez mellékelte fényképfelvétel.

VII.

- 50 b Sok bölchiek Irrtanak az meg lött dolgokrol,
lelefsben Troianak w nag' Romlafarol
ennis bolok Romlafanak fundamenttomarol
hog' kettfeg ne legien enny fok Irafrol,
5 Eggy wdöben wala az teffaliaba
az peleus kýral' lakýk kýral'fagban,

1. A kéziratban a vessorok nincsenek külön sorba írva; de a vesszakokat az első betű kijebb írásával a leíró is megjelöli. — 3. Tizen-négyszótagú sor. — 5. *teffaliabal*. (lat. in regno Thesalie.) Így és nem *teffaliaban*, mivel az *n* betűt a sor végén is külön jelöli, lásd a 7., 8. sort. — 6. *Peleus*. Peliast, Iolkos királyát, a középkorban felcserélték Peleussal, Thetis férjével és az Achilles atyjával; a Pelias felesége Anaxibia (Hygin. Fab. 14 és 41) volt. — 6. *kiral'*. Tinódi többféleképpen írja: *kýral'*, *kýral'* és *kiralý*, *kýralý*; előfordul nála *kýral* alakban is, de úgy látszik, hogy itt a másoló a *'t* az *l* után siettében hagyta el.

- Tettys azzoný wala wele hazaffagban,
 ký erös herkwleſt hordoza haſſaban:
 Banatt az kýralnak býwett Tartt'a wala,
 10 meritt gý att'atýa [ö] neký wala,
 ký erös laſonnak neuezettetik wala. ||
 Igazan orzaga azt illetty wala.
 51 a Az orſagbeliek wtt ſerettýk wala,
 meritt nagy dýchierettes lamborſaga neký wala,
 15 az peleus kýral' eztt Irelly wala,
 hogý minttel weztthettne okott keres wala.
 Sött kezdek hýrdettny nag' fok orzagokban,
 hogý egý ziggett wolna egý wendeg orzagban
 Troian twl mas felöl nap fel tamadaſban,
 20 kolkos zýgettenek hýak orzagokba[n]
 Troýa hattarahoz közel mongiak wala,
 az ziggettben akkor egý kos lakýk wala
 kinek az w giapa ſep ſar araný wala,
 lang boch'atto ökrök azt örzýk wala. ||
 51 b 25 Itt ohettes kýral' wralkodýk wala,
 minden kazdagſagual wralkodýk wala:

8. *Herkwleſt*. Az eredetiben helyesen *Achilles* van. Ezt Tinódi annál inkább észrevehette volna, mivel Guido alább említi, hogy Hercules az Alceme fia volt. Az tévesztette meg, hogy Achillesnek semmi szerepe sincs a Jason-mondában, míg Hercules Jason mellett az expeditio legnevezetesebb tagja. — 10. ö. Ez későbbi beszúrás, de a verssor így is csak 11 szótagú. — 10. *att'afýa*. Peliasnak féltestvére volt Aeson, kit erőszakkal fosztott meg az uralkodástól; ennek fia volt Jason. — *neký*. Az 1741-iki átírásnál *nékie*. — 14. Tizennégy szótagú verssor. — 15. *Irelly* (325. v. s.: irely = irigyl). L. Nyelvtört. Sz. I. 1609. hasáb: idézi ezeket: *yrellek* VirgC. 133, *iriluen* DebrC. *irelli*. Bornemisza, Evang. I. 49. stb. — 16. *minttel*. Így összeírva, „mintt el' helyett. — 18. *wendeg orzagban*. Tinódi többi műveiben is előfordul idegen ország helyett, sőt Ferdinandot is vendég királynak nevezi a János király fiáról szóló szép krónika (124. v. s.). — 20. *orzagokba[n]*. A lapszálon az *n* betűt bekötéskor levágta a könyvkötő. — 20. *Kolkos*. Így (Colcos) Guidónál is. Helyesen: Kolchis. — 23. *giapa*. A Nysz. I. 1149. sz. hapaxlegomenon. A kéziratban így van ugyan, de mivel ott igen sokszor csak a -ból látjuk, hogy *i* betűt is akart írni, annak elhagyását tollhibának is vehetjük. — 23. *ſar arany*. Gyakran használtatik később is *sárga* arany helyett. Nysz. II. 1511. PeerC. stb. — 25. *ohettes kýral'*. Guidónál Oetes = Aeetes. — 26. *Kazdagſagual*. Tinódi nyelvének azon sajátágát, hogy a -val, -vel áthasonulás nélkül járul a szókhöz, Szilády is fölemlíti RMKT. III. k. XXXVIII. l. — 27. 11 szótagú verssor. — *leiania*. Az első *i*-nek csak pontja látszik, mint a 137. verssorban is; v. ö. 155. v. s. leyanis. és 210. leyaný.

- egý leiania wala medya wala,
 kynel fok orzagban akkor zeb nem wala:
 Az arany bep giapiutt ky akaria meg nyrný,
 30 az langos okrokucl semben meg kel wyuny
 az laromban fogný raýttok kel bantaný,
 emett egy farkaniual annak meg kel wiuny: —
 Nagy kegietlen farkantt ottan meg kel ölný,
 kinek az fogaytt fottig ky kel benný,
 35 az meg bantott földett welek bê hýntený,
 az arany gyapiuhoz Igy közelben lwttný: — ||
 52 a Wegre az bantaibol feg'ueres emberek,
 el fel neuekednek Igen kegietlenek,
 myhelién az földből el fel neuekednek,
 40 ottan w közöttök wyadaltt kezdenek: —
 Sok werek hullattuan magoka[t] meg ölyk,
 Itt az arany giapiutt wgian meg nyrhettýk,
 az peleus kýral' azon gondolkodýk,
 myntt lafont boch'affa az arany giapiuýerth:
 45 Leg ottan wy wduarrr kýralý Tettette,
 wigaffagott benne nagy fokatt Tettette,
 fok Io wittezekett w le wlttettette
 lafontt att'afýatt hýwatta közýkben: ||
 52 b Iambor wýttez iaffon közýkben le wle,
 50 ezen az peleus oly Igen örwle,
 az wýttezek előtt lafonnal bezelle,
 hýzelködeft neký nagy fokatt bezelle: —

27. *medya*. Gör. *Mýðsia*. lat. *Medea*. Guidónál *Medea*. — 29. 13 szótagú verssor. — *meg nyrný*. Így és nem *megnyerni*. V. ö. a 129. v. s.-ra tett jegyzetet. — 30 és 32. *wyuny*. Kéziratunk a v-t sokszor u-vel jelöli, pl. okrokucl (30), neuekednek (38) és mivel ennek írása semmiben sem különbözik az u-tól, így olvassuk és nem *vinni*-nek, a mely alak különben ebben a korban szintén előfordul (Nysz. III. 1164. h. idézi: ezekkel vinni és hadakozni Melius Sz. János, 1568. 243. l.). Hogy Tinódi a *vinni* alakot használja, erre nézve például szolgálhat »Dávid királ«: »Az igaz hit mellett mint kell bajt vívni« (3. v. s.); »Ki akarsz vívnia« (11. s.); »vívnia tanulhatnak« (11. v. s.); »Hadnagyoknak tanúság«-ban: »Poganokval vívni« (151. v. s.); »Szuliman császár«-ban: szömbevívni« (166. v. s.) stb. — 34. *fottig*. (= fogytig). Még Zrinyinél és Pázmánynál is Nysz. I. 899. h. régebben »fattyg' és »fattyklan' is. — 39. *myhelién*. Az i-t a szóban csak az e fölé tett pont árulja el; alább (153. v. s.): *mihelen*. Nysz. II. 819. h. későbbi példákat is idéz *mihelyén* vezérszó alatt. — 41. *magoka[t]*. A t' betű a lapszélen levágva. — 45. *wy wduarrr*. Guidónál: solennem curiam. V. ö. Ráskai Vitéz Francisco 153—154. v. s. »Sokan az vitézek szólának királynak, | Hogy végét vetnéje ő új udvarának,« és Ilosvai: Tholdi 118. v. s. »Lajosnak ekkoron vala új udvara« RMKT. IV. 245. és 364. l.

- Twdom wchiem lafon io wytteffegedett,
 es mind ez wilagon hýredett neuedett,
 55 es hog' býwed berentt te berechý engemet,
 ennýs mindeneknel feletteb tegedetth :
 Ezen kerlek meny be az araný giapiuýertt,
 Te nekem meg hozza az en berelmemertt
 az en kýralfagom neked adom azertt,
 60 Ilý en hozzam walo Te nagy berelmedertth : ||
 53 a Röwid bowal bola peleus kýrlnak,
 Igen örwl wala kazdag kýralfagnak,
 fogada az gyapiutt meg hozna battanak,
 mertt w nem alitt'a azt nagy alnokfagnak.
 65 Azonnal az iafon haiott faragttatta,
 bele gazdagfagott nagy fokatt Rakatta,
 wytt[e]zekett melle fokatt allattatta
 az erös herkwleff melle[e] allatta
 Tengerre eccerfmind akkor indulanak,
 70 az belnek mentteben mind addig laranak,
 nemiko[r] egy parttra ký Talalkozanak
 hogý meg niúgonnanak mind el ký szallanak : — =
 53 b Wittezek hatt lwtak Troýa hattarara,
 ott wala kýs Troia nagy kazdagfagaban
 75 az lamedon kýralý lakýk az waroiban,
 nagy hattalmas wala nagy fok orzagokban,
 Sött el be arulak aifont az kýrlnak,
 kartt akarna Tenni az w orzaganak,
 kýralý meg haraguek Izene lafonnak,
 80 mert Igen hýtt wala köz nep mondaíának
 Dwhös harag keppen neký ezt Izene,
 hogý mas nap fel költtig földebwl ký menne
 kýralý ereiett mertt raiok kwldene,
 w benne marhaftul mind fakmantt tettettne : — =

60. *Ilý en.* Így, külön írva; így is van értelme. — 63. *battanak.* Az *i-t* jelző vonást (*batt'ának*) valószínűen a lapszéllal együtt bekötéskor vágták le. — 64. *alitt'a:* gyakran használt szó=vél, gondol. Nysz. I. 59. h. — 66. *gazdagfagott.* Tinódi felváltva *gazdagfagot* és *kazdagfagot* ír: 62., 74., 112., 122., 132., 133., 143. (pl. 66., 120: *gazdagfag*). — 68. *melle[e].* Az *e* a lap szélén levágva. — 67. *wytt[e]zekett.* Az *e* a lapszélén levágva. — Itt említjük meg, hogy a másoló rendesen ott szakítja meg a szavakat, a hol a lap vége éri pl. öruend-enek, zomoruffa-gban, sőt a hol a szótagok szerint való elválasztásra hely volna is, ott sem figyel rá, pl. nyáia-íkodnanak, beze-inek stb. De ez még sokkal későbbi másolatokban és nyomtatványokban is előfordul. — 71. *nemiko[r].* Az *r* a lapszélén levágva. — 73. *hatt.* Világosan így, és nem *hogy-nak* írva. — 75. *lamedon.* Így, Guidónál helyesen Laomedon van.

- 54 a 85 Ezt haluan wittezek Igen bwfwlanak,
eztt Izenek ottan lamedon kŷralnak,
bŷzonŷ nem akarttunk gonoztt orzaganak,
de chŷak niugodalmat ltt wennŷ magwnknak,
Töbet kel mŷ nekwnk larnunk az wilagban,
90 földwnkbwl kŷ mennwnk nagy farattlagwnkban,
de iol ra gondollion kŷs troia waraban
nagy bozzw tettelett efmett waria hattra: —
Ha mŷ megterendwnk mŷ lako földwnkben,
harmad ezttendöre lezwnk kezwlteb[en]
95 nagŷ örömmel löwnk w laktta földében,
kŷs troŷatt meg lattiuk mŷ nagŷ örömwknkben: ||
- 54 b Ily nagŷ ŷabattlagban akkoron nem lezen,
hog' az w földebwl minkett el kŷ kwlgion,
az köuett kŷral'hoz Igen siett megien,
100 lafon az tengeren nagy örömben megien:
Nagŷ wezedelme lwn azertt az troianak,
lamedon kŷral'nak priamus kŷralnak,
ez lwn eredettŷ mind az kett troianak,
fondamentomabol el kŷ romlafanak,
105 Oly igen az lafon fiett az zŷgetben,
ohettes kŷralnak w laktta földében,
mŷkoron kŷ zalla kolkol' zŷgetteben
wigan öltözek w draga ölttözettben: ||
- 55 a De hogŷ wittez iaŷŷon nepeuel Indula,
110 kŷral' waroŷfaban ŷepen megien wala,
az w io termetten chiudalkoznak wala,
es nag' kazdagfagan almelkodnak wala:
Chiak hamar hŷre lwn ohete[s] kŷralnak,
hamar parantfola w io zolgaŷnak,
115 draga ölttözettben wele indulnanak
mertt iöueffett halliak io wittez laŷŷonnak: —
Wyttez eleyben kŷral' kŷ indula
wŷttez modra iaŷŷon kezett fogtta wala,
laŷon zep termetten chiudalkozŷk wal[a]
es nagy gazdagfagan almelkozŷk wala: ||
- 55 b Minden wigaffagual hazaban be uŷue,
haza kazdagffagual meg wala öltözue
kŷral' palottaŷa ŷeppen ekeffwlue,
laŷon witteziuel nagy ŷepen öltözue
125 Sok Iambor wŷttezek mind le wittettenek,
nagŷ öröme wala az Iambor wŷtteznek,

92. *waria hattra*: V. ö. Frankovith: Hasznos könyv. 1588. 7. l. »Az ember holot egyzer el mulik, többe ismeg hatra nem varando.« Nysz. I. 1359. h. — 107. *Kolkol'*. Így, tollhiba, 'Kolkos' helyett. — 113. *ohete[s]*. Az s a lapszélen levágva. — 119. *wal[a]*. Az a a lapszélen levágva.

- meg bezelle okatt az w löueffenek,
 hogý akarýa feýett wettný zerenchienek
 Itt az arani g'apiutt ký akaria meg nýrný,
 130 az wag az w feýett ertte el weztteny:
 hogý az kýral' halla ott kezde örwný,
 lafon kazdagfaga kezd neký maradni: — ||
 56 a Nag' kazdag ebedett w chinalttattatta,
 leianiatt medýatt el be hiuattatta,
 135 az leiantt nagý bepen melleie wlttette
 az iaionnak kezet kýral' fogatat[a]
 Igen nag' bölchý leianý az medýa wala,
 kinel w zepfege Igen hýres wala,
 mer tt wig tekentettý abrazatt'a uala
 140 kinel fok orzagban akkor zeb nem wala:
 Sok Ieles wittezek Immar weztez wala,
 az arani giapiuýert ott meg holtak wala,
 w nag kazdagfagok az kýral'nal wala,
 lafonnak wezeftett nýlwan hýzý wala: ||
 56 b 145 Sok io Twdomaniban bölchý ördöngös wala,
 homalban az nap fentt fordithatt'a wala,
 belekett wezekett w tamaztthatt wala,
 wenekett iffýakka w berezhet uala
 Telben ha akartta az fak wiragoztak,
 150 földek meg indulttak wizek wiza folttak,
 nap hold wilagatul es meg fogýattkoztak,
 Rola Regý bölchiek ha igazat Irtak
 Reýa wittez iafton mihelen tekente,
 ottan w zepfegett igen meg keduele,

129. *meg nýrný.* Így és nem megnyerni, a hogy Hajdu István töröcsvári castellanus átírásában van. V. ö. 29. v. s. — 130. *az wag.* A g-t lágyító 't a fölötte álló betű szára eltakarta. — 136. *fogatat[a].* A végső a betű levágva. — 143. *w nag.* A g után ' a lapszélen levágva. — 147. *belekett wezekett.* Így és 'nem ,Szeleket vizeket', a mint az 1741-iki átíró olvasta. Azért valószínű, hogy ,vizeket' akart írni (l. 150. v. s.), mert a latin szöveg is... subito ventos inducebat et *pluvias*...-t ír. — 150. *indulttak.* E szó után törölve: *az fok.* — 152. *Rola Regý bölchiek ha Igazat Irtak.* Guidónál: Hanc credere voluit antiqua gentilitas, és alább: Ouidius sic de Medea Oetis regis filia fabulose commentans tradidit esse credendum, quod absit a catholicis Christi fidelibus credi debere, nisi quatenus ab Ouidio fabulose narratur. ismét: Hoc autem de Medea secundum fabulas ideo ponitur, quoniam sic de ea fabulose fuisse presens historia non omittit. — 153. *Reýa.* Így és nem ,Rája', mint az 1741-iki átírásban. (V. ö. 188. v. s.: reiad.)

- 155 az leýanis iafont zýueben zerette
nola az witteze gyakran nem tekintte ||
- 57 a Az Mediatt kýral' aztalhoz wlttette,
egý felöl melleie iafont le wlttette,
az erös Herkwleſt archul le wltete
- 160 ebedett hozata poharatt tölttette: —
Magában medýa gondolkodik wala,
mertt az wittez iafont wgý zeretti wala,
ettel lttal neký bizoni nem kel wala,
ch'ak iafon termetet w nezhetty wala: —
- 165 Az ebed fel keluen be mene hazaban,
iafont egý hetigl[en] firatta magaban,
kýral' az iafonual lwn nag' wigaffagban
eſmet az medýatt hiuata hazaban: ||
- 57 b Nagý bolondfaga lwn ohettes kýralnak
- 170 webedelmett zerze w ſep leianýanak,
parantfola hog' wíne melleie lafonnak,
nagý Týzteſſeg ſerentt hog' nýaiaſkodnanak —
Wigan be wílenek laſſon medýawal,
Herkwles mas felöl ohettes kýral'wal,
- 175 wk bezelnek wala az fw wdwarokrol,
az leýannis bezel io wýttez laſſonual: —
Sok wýttezekett en zepekett lattá
de naladnal zebet ſoha en nem lattam,
kerlek meg boch'aſſad ſerelmed ohayttó
- 180 kýtt az en ſýwemben arannyal bee lrttam: ||
- 58 a Gyakran gondolkottam te akarattodrol,
es igen bankottam te nagý ſerelmedrwl,
tanachiott akarok te neked adnom lgiedról,
wíttezý feiednek megh maradaſſarwl: —
- 185 Rolam azertt giakran te meg emlekezzel,
es az en tanachiom fogagiad io keduel,

155. *iafont*. Az *i* nem vehető ki tisztán, pontja is hiányzik.
— 159. *arczul*. Tinódi többi műveiben is használja l. »Kapitán György«: *arczul* állnak (12. v. s.) stb., v. ö. »Szuliman cs.« szömben vívok (148. v. s.) és »Jason kir.« 271. v. s. ſemben menne, 275. szemben luttott. — 165. *Az ebed fel keluen*. Így. — 166. *hetigl[en]*. A szó vége lapszélen levágva, de a rövidítés jegye (=n) kivehető. — 174—175. Guidónál: Rex autem Oetes et astantes ceteri multe confabulationis amenitate diem claudunt. Et Hercules cum astantibus coram eo multa sermocinatione de pluribus conferebat. — 177. *kk*. Teljesen szabad fordítás. V. ö. az eredetivel. — 177. *lattá* = lattam. — 179. *ohayttó* = ohayttom. A rövidítés ezen jele alább is (pl. 212.) az *m* v. *n* betű elmaradását jelöli. — 180. Csak Tinódinál. V. ö. Mészölynek a Bevezetésben idézett megjegyzésével. — 180. *bee*. Másutt be-t és bêt ír (165., 173. 35. stb. v. s.).

- meritt en neked mondom oly nagy berettettuel,
 es te reiad walo nagy gondolattomual: —
 Iaffontt az Medya kezde igen kerny,
 190 ne akaria feyett ott w el weztteni,
 mert az arany gyapiutt mars iften őröz
 fok wittezek wettek ott magokatt halny: — ||
 58 b Ott nem hagia ttöbött leiannak Bolany
 nem akarok ebben egiebett en tteny
 195 es io Bolgaimttul meg Begienwltettny
 Begienuel orzagomban efmett el be menny: —
 Io erkwlchiök wacion az io wittezeknek
 Az myt fel fogadnak hogy meg tellefittyk
 uagy Börnyw halakra w feyekett wettyk,
 200 hogy nem Begienekre aztt el nē wegeznek
 Welem azertt erről töbött te ne bezel
 ez dologrwl engem hogy te el intenel
 merth kwffebfegemre azwal te lgiekeznel,
 es nagy karban engem eytteny akarnal: — ||
 59 a 205 Wgy mond az medya Immar mind iol erttem,
 de ha fel fogadod wittez aztt cnnekem,
 weled io tttettemertt el nem felechy engem,
 mitt ttwled kewanok megh lgered nekem:
 Leg ottan twn neký iafon lgerettett
 210 leyany medyatt ha hozza wez engem,
 es te orzagodban el ky wýz engemertt,
 mynd holtigla hyuen meg tarttod hyttödeth:
 Nagy bölfchieffegemuel aztt tezem te neked,
 hogy az arany gyapyatt meg nyrettem weled,
 215 Te egeffegeden lgen örwl neped
 meritt az arany gyapyutt meg hozod Te weled: ||
 59 b Eztt hogy halla iafon ottan lwn örömben,
 mitt twlle kewanna fogada mindenben,
 az leyán befpege lwn nagy dychierettben
 220 mert iafonnal wala oly nagy szerettettben:
 Raytta az medya ottan meg indula
 meritt az w byweben nagy berettett wala,
 ky myatth byweben nem niughattyk wala
 w nagy örömben wytteznek Boltt wala:
 225 Erttem hogy ninchy helie my wegezefwnknek,

196. *Begiennuel*. Így olvassuk, noha az *n* és *u* egyforma jelölése megengedi a *Begiennuel* olvasást is. — 196. *efmett*. E szót kétszer írta s az egyiket törölte. E sor 13 szótagú. — 199. *nagy*. *nagy*-nak is olvasható, mivel az *n*-t és *u*-t nem különbözteti meg egymástól. — 200. *nē* = nem. — 203. 13 szótagú verssor. — *te*. Az 1741. évi átiró e szót kihuzta. — 210. Egy szótaggal kevesebb (11), valószínűen a verssor végéről az *et* szótag (engemet) tévedésből maradt el.

- hýtuel ez dolognak erős Inteffenek
 ez eýtuel Izenek en te kegielmennek,
 löy en hazamban legien helie hýtwnknnek, ||
- 60 a Iaffon Röwid ßowal leiannak felele,
 230 walamitt akarna mind az tewö lenne,
 az att'attul leian ottan bulchiutt weue,
 w agýas hazaban ottan el be wýue:
 Nagý ßorgalmattoflan effelett war wala,
 mikoron mindenek el niugottak wala,
 235 az w kýs aprogyatt el ký kwltte wala
 kiüel wittez iaffont be hiuatta wala:
 De az wittez Iaffon hozza be mentt wala,
 azon az ßep leianý nem bankodik wala,
 Iafon az leýannak zepen közöntt wala
 240 kinek közönnettý kellemettes: wala — =
- 60 b Ottan az medýa öttett kezen foga
 wittezt w agýara ßepen le wlttette,
 nagý wig keduet neký az leiani lelente,
 kýuel Iaffon ßiuett inkab fel gerieztt
 245 Magatt az iaffonnak w ott kötteleze,
 az w kezen iafont merth w meg eskwtte,
 hogý wtteth holtiglan twle el nem wettne
 es w orzagaban wttett el ký wyne —
 Battórfagok wala w nagý örömökben,
 250 fokat elő hoza az att'a kýnttfeben,
 az iafonnak ada w nag' örömeben
 leýan neký ada ördögös könyueben: ||
- 61 a Ott w neky ada kett fele kenettett,
 kýuel meg gyözheffe az langos ökrökett,
 255 es w neký ada egy arani gywrwyett
 kiben bölchiek lnak ch'oda drága köwetth
 Wala Illien hazna az nagý draga könek,
 kýt mofýtýs az bölchiek lnak akatfefnek,
 ký wýaban tenne azt meg nem latnaýak,
 260 az ßýlýcýaban azt előzör lelttek,
 Ahkatefuel mentt woltt eneas kartagoban,
 mikor digo azoný be mentt az templomban,

226. *erös Inteffenek*. Valószínű, hogy a másoló hibája *erősítésé-*
nek helyett. — 231. *att'atul*. Törölve utána: *az*. — 233. *effelett*.
 V. ö. Guido bőbeszédű körülírásával. — 235. *kýs aprogyat*. Guidó-
 nál: *quandam anum sibi domesticam et nimis astutam és Bevez*. —
 257. *Illien*. A második *i* nem vehető ki tisztán. — 258. *akat-*
fefnek. Guidónál: *Hunc lapidem sapientes achatem appellant*. — 260.
ßýlýcýaban. Guidónál: *in insula Sicilie*. — 261. *Ahkatefuel*. Így
 „Akhatefuel” helyett. — 262. *digo*. Így Dido helyett. Didót Guido nem
 említi, sem az ő templomba menetelét, ez mutatja, hogy Tinódi az

- wirgýlius Irýa az eneidesben
nem latta wtt akkor fenký az templomban: ||
- 61 b 265 Az lafontt Tanitta ott az ßep Medýa,
az langos ökrökett mintt kel meg býrnýa,
es az merges farkantt mintt meg kel ölnýe,
mars iften hattalmatt myntt megh kel chýalnýa: —
Röwid ßowal lafon neký megh kößöne
- 270 chýak egy folio wýzen monda alttal menne,
az langas ökrökuel mikor szemben menne —
mý den testett laßon kenettuel megh kenne:
Chýwda keppen wkett w meg býrtta wala,
az laßban foguan welek ßanttott wala,
- 275 esmet az farkannýal ßemben luttott wala
nagy erös wýadaltt welek Tartott wala: ||
- 62 a Rwtalmas az farkani Igen merges wala,
langual mergeuel igen erös wala,
az kenettuel lafon Igen enihýttý wala,
- 280 langatt es nagy mergett w el oltt'a wala.
Wýaban az gywrwt lafon tötte wala,
wýttezt az nagy farkany nem latthatt'a wala,
azertt az nagy farkantt w meg gyöztte wala,
kýnek w fogaytt mýnd ký törte wala:
- 285 Chýnaltattott wala medýa egy tornýott,
kýból nezý wala wýttez wratt lafontt
nagy siruan ohaýtt'a wýttez wratt lafontt,
hogý w bölchieffege meg ne chýalna lafontt: ||
- 62 b lafonttul ott az fog földben hinttettettek;
- 290 merö feguereffeg fel neukedenek,

Aeneist is ismerte (I. Bev.) Virg. Aen. I. 312., 479., 496. v. s. Vergilius mit sem tud a láthatlanná tevő kőről, nála Venus felhővel vonja körül Aeneast és Achatest ezért nem láthatja Dido. — 263. *wirgýlius Irýa az eneidesben*. Guidónál: »Et hunc [i. e. lapidem] Eneam scripsit virgilius gestauisse. A mit Tinódi így vezet be, Vergiliusnál megtalálható (Aen. I. 479., 496., 516., 580—1., 586—7. v. s.), ellenben az a mit Guidó mond, későbbi fictio. V. ö. Comparetti: Virgil im Mittelalter. Leip. 1875. 102. l., a hol Achatesről egy másféle allegorikai magyarázat olvasható. — 271. *langas*. Fentebb (30., 254., 266. v. s.) langos-t ír, ez is javításnak látszik, *langos*-ból. — 272. *mý den*. Így minden helyett. A latin szövegben csak ,quo (medicamine) ipsum linire suasit' áll. — 274. *Iaßban* = Iaromban. — 277. *rwtalmas* = rut I. Nysz. II. 1484. h. — 278. *langual*. Így, v. ö. Nagyszombati Codex 44.: Zeremneć tûze langa. Nysz. II. 518. h. — 279. 13 szótagú verssor. — 290. *merö* [nem: *míról*; a mit l-nek néztek, az az előtte levő sorban az f alsó szára.] *fequereffeg* [így -k helyett] *fel neukedenek*: Guidónál: ex quorum semine nascuntur statim milites.

- ottan w közöttök wyadallt kezdenek
 egy mas nyatt fottig mind meg ötletenek,
 Az koshoz fyettuen ott meg ölte wala,
 Rola az arani gyapiutt le foztotta wala,
 295 az nagy nyereffleguel nepehez indula
 kyk nagy beretteittuel wkett waryak wala:
 Raytta az herkwles Igen örwl wala
 mind az isteneknek halatt attak wala,
 ohettes kyral'hoz el be mentek wala
 300 ky igen io keduel nem fogatta wala: ||
 63 a Ezen mind nepeuel chiudalkozyk wala,
 az gyapiu meg nyrest igen bania wala
 azert sinnel lasontt wigan tartt'a wala
 ott az bep medyatt be hyuatta wala:
 305 Tönek wigaffagott ott az wyttezeknek,
 az leiantt wlttette mele az wittezek
 lassu bowal bola az lason wittezek,
 hog' az eiuel ketten wk eg'giwtt lennenek:
 Wigaffagok witan egy mastul menenek,
 310 eiuel ketten özwe wk egiwtt lennenek,
 keduek berentt wkys wigan örwendenek,
 az io berenchienek hala adafth Twnek: ||
 63 b Röwid wdö muluan wtt el kezwlének
 ohettes kyralttul bwchiutt sem weuenek,
 315 lason medyauul onnan erdenek,
 nag' wigan tengeren wk el erdenek,
 Fohazkodik wala kyral w byueben,
 hogy leiania wala akkor el wittelben
 es nag' fok kar wolna w draga kenttfeben
 320 lasson medyauul wala nagy örömben
 El be hogy lwttanak az tessalyaban
 peleus kyralnak az az w orzagaban
 hog' peleus latta lasontt wigaffagban
 ottan biue effek nagy zomoruffagban: ||
 64 a 325 Chiuda keppen kyral' azt lrely wala,
 hogy lason sok kenchiet akkoron nyertt wala,
 az arany gyapiuttys w meg nyrtte wala
 bep leyani medyattys el ky hoztta wala:

296. *wkett.* (lat. ipsum) valószínűen tollhiba, 'wlett' helyett. —

313. *wtt.* *wk* helyett? — 315. *erdenek.* Tollhiba *eredenek* helyett, mint a köv. sor mutatja. — 319. *kenttfeben.* Fentebb (250): *kynttfeben.* V. ö. 326. v. s. — 322. *az az.* A szótagok száma is mutatja, hogy a másoló tévedésből írta kétszer. — 326. *kenchiet.* A lapszélére esik s a második *t* a könyvkötő levágta. V. ö. a 319. sorra tett jegyz.

- laffontul medÿa wegre meg chÿalattek,
 330 hÿttÿ fogadafa mÿnd el feleÿtettek,
 mert nag chÿalardsagual wegre megh ölettek
 kÿn wegre az lafon olÿ Igen bankodek:
 Troia bozzwffaga mÿnd ezeben wala,
 az lamedon kÿral' hogÿ el wztte wala,
 335 azt w az kÿralnak hÿrre atta wala,
 kÿkett az Troÿara Indÿttattott wala: ||
 64 b Ez lwn eredettÿ mind az kett Troÿanak,
 fundamentomabol el kÿ romlaffanak,
 az kortt az görögök nag' bozzutt,
 340 kÿral'ok wittezzek fokan megh halanak:
 Finis hÿiús 1566.

329—332. v. s. A latin szöveg csak ennyit mond: »postponens etiam tamquam ingratus, quicquid promissorie agere debuit in Medea(m)«, M. megölését nem említi. — 339. A másolónak tollában maradt verssor utolsó szava t. i. *allanak*. Az ének végén levő évszám csak a másolásra vonatkozhatik.

DÉZSI LAJOS.

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND ÉS AZ IRODALMI ÉLET.

(Harmadik és befejező közlemény.)

A szépirodalmi közleményeknél nagyobb jelentőségük van a Naplóban megjelenő irodalmi tanulmányoknak és bírálatoknak, a melyeket ez az 50-es évek második felében hozott. Mint a kritikai szellem ébresztői, befolyással voltak ezek irodalmunk fejlődésére és nélkülük nem igen lehetne ezen időszak irodalmi termékeiről és mozgalmairól képet nyernünk és ítéletet alkotnunk. Kemény, a ki a korabeli kritika elmaradottságára az Élet és irodalomban reá mutatott és annak fejlődését az irodalom egyik legfőbb szükségének tekinti, e részre különösen nagy súlyt helyezett, s ez oldalról valóban oly jeles kritikai erők támogatták, a kiknek működése hasznos volt az irodalom és dramaturgia eldöntést váró problémáinak tisztázására. Gyulai, Greguss és Salamon voltak ez időben főképp azok, kik a Naplót kritikákkal ellátták. Mindegyiküket hosszú időn keresztül közeli személyes viszony kapcsolta Keményhez.

Gyulaival már a 40-es években ismeretségben volt Kemény, a mint 1844 július 26-iki leveléből kitűnik, a melyben Wesselényi fia mellé Gyulait ajánlja nevelőnek. Már ekkor nagyrabecsülte Gyulai jellemét és tehetségét. Azonban csak az 50-es évek első felében fűződött közöttük szorosabb ismeretség, a mikor Gyulai Pestre költözött, s a mérsékelt irodalmi párt körében összekerültek. Kemény kedvelte Gyulait élénk természetéért; Tóth Kálmán szerint ez jól tudta ingerelni, apró és nagy vitába belevinni őt. Gyulai viszont nagy bámulója volt Kemény rendkívüli tehetségének és át volt hatva attól a meggyőződéstől, hogy ő a legnagyobb szabású magyar regényíró. Tán róla mondhatjuk el, hogy leginkább tisztában volt Kemény egyéniségével. Ő írta Keményről az első alapos bírálatot, a mely az író jelességeinek kiemelése mellett is tárgyilagos marad. (Kemény Zsigmond regényei és beszélyei, Pesti Napló 1854., 50.) Később ő tesz legtöbbet Kemény írói jelentőségének elismertetésére és ezzel gyakran a közfelfogás ellenmondását is kihívja maga ellen, a mikor a közönség kedveltjének, Jókainak, elsőségét felette kétségbevonja. Nagyrésze van abban, hogy újabban

a közízlés jóval fogékonyabb Kemény költészetének a mélysegei iránt, mint saját korában. Nagyban előmozdította Kemény hatásának a terjedését munkái kiadásával is. Ő vette rá még a hetvenes évek elején Keményt tanulmányai kiadására, melyeket ez nem sokra becsült. Ő bocsátotta ki összegyűjtött szépirodalmi műveit és tanulmányait második kiadásban. Viszontszolgálat mindez azért a hatásért, a mit Kemény úgy írói munkásságával, mint személyes befolyásával reá mint íróra s tán némileg mint emberre is gyakorolt.

Az 1855. év első felében Gyulai épügy, mint Kemény is a Budapesti Hirlapba dolgozik, minthogy Törökkel ő sem volt jó viszonyban. 1855-iki szépirodalmi szemléje is részben a Pesti Napló kritikai irányát, illetve irodalmi jellemtelenségét támadja. Mikor azonban Kemény átveszi a Napló szerkesztését, Gyulai visszatér a laphoz és összeköttetésben áll vele mindaddig, míg az Keménynek a kezében van. A Naplóba írt színikritikái és dramaturgiai dolgozatai mutatják, hogy a kritikai tevékenysége alapjául szolgáló felfogás sokban összevág a Keményével, a mi többször egyenesen Kemény befolyására vihető vissza. Gyulai mint kritikus Keménynek mindenestre többet köszön, mint a külföldi aestheticusoknak és kritikusoknak: Planche-nak, Schmidt Juliánnak, J. Janin-nak és másoknak. — Kettőt említünk meg e cikkei közül, a melyek világot vetnek az ekkori Gyulainak mint kritikusnak Keményhez való viszonyára: Dumas Divathölgyek (*Demi monde*) nemzeti színházi előadásának, s Barrière és Thiboust Márványhölgyek című drámájának a bírálatai ezek. Azok az eszmék és fejtegetések, a miket ezekhez fűz, nagy mértékben mutatják Kemény tanulmányainak: az Eszméknek és Színművészetünknek a hatását, sőt maga is kijelenti az elsőben, hogy az eszme, a mit benne Dumas műve fölkelt, nem új és nem eredeti, mert Kemény már érintette azt, mikor a Színművészetünkben kimondotta, hogy a drámairodalom hanyatlásának főoka a regény, a mely elnyelte az eposzt és fenyegeti a drámát. Az 1855-ik év végén és az 56-ik elején vívja Gyulai a Ristori-ügyben polémiáit Jókai és Egressy ellen. Ebbe az ügybe Kemény is belejátszhatott; legalább erre vall Gyulai bon-mot-ja, a mit Jókai Egy kis feleselés című cikke mottójához fűz. Jókai ugyanis ezt mondja ott: »Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxime amica veritas.« Gyulai szerint ez magyarul így hangzanék: »Barátom Kemény Zsigmond, barátom Gyulai Pál, de mégis inkább barátom az igazság.« Tehát a vita háttérében valószínűleg Kemény is ott állott és Gyulai az ő álláspontját is képviselte. Ámbár Kemény Gyulai kritikáit elvi szempontból helyeseknek tartotta is, kritikai modorával — különösen később, a 60-as évek elején — nem volt egészen megelegedve, a mint azt Gyulainak egy Aranyhoz intézett levele bizonyítja, mely szerint Kemény

tudtára adta neki, hogy írjon bármit lapjába, csak kritikát ne. De úgy látszik, hogy ebben az időben nemcsak Kemény, hanem Gyulai egész baráti köre részéről bizonyos ellenhatás nyilvánul Gyulai kritikai modorával szemben. Csengery egy hosszabb kritikai cikkét utasítja vissza és nem sok kedvet mutat — írja Gyulai¹ — Erdélyi vagy Salamon Petőfi-bírálatára kiadni tőle valamit. — Gyulai mellett Greguss Ágost és Salamon Ferencz voltak a Napló legtevékenyebb kritikusai. Greguss 1853—60-ig rendes munkatársa a lapnak.² Már Török idejében jelentek meg tőle regényfordítások, bírálatok és a Jelesebb íróink arczképcsarnoka című sorozatos közlemény. Midőn Török a Magyar Sajtót alapította, Greguss vele ment át a laphoz, később azonban ismét visszatért.³ Kemény alatt politikai cikkeken kívül irodalomtörténeti, aesthetikai dolgozatokat, színibírálatokat ír (1853—1864-ig 117 színműről). Salamon 1857-ben került a Naplóhoz a Budapesti Hirlaptól és 1862-ig belső munkatársa volt neki. 1865-ig írt oda főképen színibírálatokat, de a 60-as évek elejétől kezdve kevesebbet, mert ekkor már a Szépirodalmi Figyelő és a Budapesti Szemle is elvonta, de meg különben a Napló ezen rovata szintén összább szorult.

Kemény elveire, a miket a kritikai rovatban főképen az ott megjelenő polémiákkal szemben követett, jellemző egy kijelentése, a melyet az 1856. 369. számban a Greguss-Salamon-féle polémiára tesz: »A Pesti Napló eddigi eljárása bizonyítja, hogy itt elvek vitatásának is legszabadabb tér nyílik, a nélkül, hogy a Pesti Napló is magáénak ismerné az általa közlötöket.« S csakugyan többször látjuk, hogy a Napló munkatársai polemizálnak egymással. Így Gyulai és Erdélyi évekig tartó polémiát folytatnak a prózai, értekező műfajok formájáról. — Kemény szerkesztői eljárására és egyszersmind aesthetikai nézeteire vet világot azon megjegyzése, a mit Erdélyi Századnegyede első cikkéhez fűz az 1855. évfolyam II. kötet 69. számában: »Örömmel közöljük tisztelt barátunk cikkeinek cyclusát; s ha egyben, másban az övétől eltérnek is nézeteink, utólagosan adjuk elő, nem szakítva meg jegyzeteinkkel nagy érdekű előadását. Csak egyszerűen jegyezzük meg előlegesen, hogy annyi szép és igaz részlet mellett, melyben mi is osztozunk, már az első cikkben van pár sor, melyre volna némi észrevételünk. Különösen azon sorra, mely Gyulaira vonatkozik. De ezen barátunk nem szorult a mi védelmünkre, s mi előre örvendünk az érdekes eszmecserének, mely irodalmunk oly jeles képviselői közt fejlődik, a kiknek okuk van egymást becsülni s a kik közül mindenik csupán irodalmunk ügyét viseli szíven. Ne tapsoljon tehát

¹ 383. levél 1860 aug. 20.

² Szinnyei: Magyar Írók.

³ Pallas Nagy Lexikona 8. kötet 273.

a ráncor, a megsértett hiúság, mely okok helyett piszkolódásokkal állt elő Gyulai alapos cikkeire, melyek styl tekintetében is legjobb irodalmi termékeink közé tartoznak. Erdélyi szintén örvendett Gyulai cikkeinek, mint magunk; erről alkalma volt személyesen meggyőződni e lap szerkesztőjének. Néhány kiindulási pont, a miben eltérnek s ezeket házilag kiegyenlítik e lapban, mely örömmel számítja mindkettőjüket főbb műkötársai közé.» Kemény azonban nem váltotta be azon ígérését, hogy e kérdésben kifejti Erdélyivel ellentétes nézeteit és így irodalmunk fejlődésének a felfogására vonatkozólag sok termékeny eszme kimondatlanul maradt.

A műszellem, a classicismus és romanticismus kérdése is foglalkoztatja Keményt ez időben. Tudniillik Brassai polemikus észrevételeket tesz a Pesti Napló 1856., 263., 316. és 317. számaiban Erdélyi azon felfogására, melyet ez bevezetésül fejt ki a Századnegyedhez ezen szellemi áramlatokról.¹ Brassai a maga sokszor különös felfogásával a romanticismus fogalmát a kiirtandó, vagy legalább üzőbe veendő kóbor eszmék sorába tartozónak tekinti, míg Erdélyi műelméleti rendszerének megfelelőleg fejlődési fokot lát benne. Kemény, a mint Erdélyinek Szemeréhez intézett 1862 január 6-iki leveléből tudjuk, felszólította Erdélyit, hogy polemizáljon Brassai ellen, mert neki van igaza. De ő — úgy mond — nem akart Brassaival vitába bocsátkozni, »mert az csupa Lessing, Wieland, Voltaire, meg tudja isten mi minden volt a példákbl, csak nem a tudományból magából«. Kemény később kifejtette a maga felfogását a classicismusról és romanticismusról egy cikkben, a melynek egy Vörösmartyról irandó tanulmány bevezetésül kellett volna szolgálnia. Ez értekezés fő gondolata az, a mit többször hallunk Keménytől, hogy a népek életében beálló változások, társadalmi átalakulások maguk után vonják az irodalmi jelenségek változásait, ép így a műfajok módosulása, uralkodása és hanyatlása is ezek következménye.

A Pesti Napló kritikái irányával szemben ellenhatásokat is látunk megnyilvánulni, főképen a Török János Magyar Sajtója és az 1856-tól Tóth Kálmán szerkesztette Hölgyfutár részéről. Töröknél a személyes ellenszenv is közrejátszott, a mikor különösen Gyulai cikkeit sokszor az írói tisztességet sértő hangon támadta. Ugyancsak az ő lapjában találnak helyet Egressy és Jókai élehangú polémiái Gyulai ellen. A Hölgyfutár támadásai is érthetők abból az ellentétből, mely a körüle csoportosuló írókat a Napló körétől elválasztotta. Az újabban feltűnő íróknak volt ez a közlönye, élükön a rendkívül nép-

¹ Szinnyei egy Klassikai és regényes című értekezést tulajdonít Erdélyinek (Magyar Írók), mely a Pesti Napló 1856 II. kötetében jelent volna meg. Erdélyi ellenben maga is azt mondja, hogy ő 1855-ben írt a Naplóba a klassikai és regényesről.

szerű Tóth Kálmánnal; a tehetség nem hiányzott ugyan belőlük, de nagyratörésüket féken kellett tartani és hibáikkal, botlásaikkal a komoly bírálat elítélő véleményét nem egyszer keltették fel maguk ellen. Kemény tekintélyét ők is elismerték és hogy személyesen jó viszonyban állott velük, mutatja, hogy a Hölgyfutár mindig tisztelettel és rokonszenvvel nyilatkozik róla, így az 1855-iki Arczképalbumban is. Érdekes a Hölgyfutár és a Napló viszonyára nézve az a közlemény, mely az előbbinek 1858-ik évfolyamában P. Kiss Sándor neve alatt jelent meg. Az Őszinte levelek című cikk a 101-ik számban Keményről elég tárgyilagosan ítélt. Mindenesetre van némi igazság abban az állításában is, hogy Kemény Balzactól tanulta az elemzést és beszélyein ott ragyog Balzac hatása. A 102-ik számban a Pesti Napló ítézzetéről szólva, a cikkíró azt mondja Keményről, hogy benne a tudós és költő sokszor összezavarodik és megjegyzi, hogy vele mostanában ritkán találkozhatni a Pesti Naplóban. Ugyanitt egyoldalúságot és a franczia kritika képviselőinek: Planche-nak, Montégu-nek és Poitou-nak utánzását veti a Napló kritikusaiknak a szemére, de különösen erős támadást intéz a 110-ik számban a Klikk cím alatt ellenük, a hol bántó, sokszor személyeskedő célzásai főképen Salamonra, Gregussra és Csengeryre vonatkoznak.

Közelebb állott a Vasárnapi Ujság íróinak kisebb számú és épen e miatt válogatottabb társasága, a kiknek komolyabb és meghiggadt igyekezetüknél fogva nem volt annyi bajuk a kritikával. S e fiatalok megbecsülték az idősebb jeles írókat. Jellemző erre nézve, hogy a mikor »a fiatal prózaírói nemzedék legtehetségesebb képviselői: Győry Vilmos, Kiséri, Szokoly Viktor, Vértesi Arnold, Bus Vitéz és Szulyovszky általuk irandó legjobb beszélyre költői versenyre kelnek«, bírálóluk Jókait, Gyulait, Keményt, Degrét és Dobsát kéri fel.¹

A dramaturgia ügyét Kemény ez időben is figyelemmel kíséri. Mint a drámaíró választmány nagytekintélyű tagja, a dramaturgiai mozgalmak középpontjában áll.² A Nemzeti Színház igazgatásának és különösen a drámaíró választmányának ügye már a 40-es években foglalkoztatta a közvéleményt és az 50-es években is szüntelenül napirenden volt. A mindenkitől kifogásolt intézmény állandó támadások célpontja, de a körüle folytatott heves küzdelmek nem sok eredménynyel jártak. Végre már a drámaírók úgyszeretőbb része is — írja Vadnai — azon volt, hogy az eredeti színi-

¹ Szépirodalmi Közlöny 1858., 48.

² Tomori 1855 október 21-i levelében írja Egressynek, hogy nála voltak Kemény és Tóth Lőrincz, s elhatározták, hogy egy hét múlva mondjon ítéletet a pályázó dráma művek fölött a bizottság. E pályázaton Jókai Könyves Kálmánja és Hegedüs Lajos Bibor és Gyásza között osztották meg a 100 aranyat.

irodalom ügye másféle eljárás alá kerüljön. 1862 végén az egyik tag, Salamon cikkeit írt a drámabíró bizottság sürgetős reformjáról,¹ s a másik tag, Kemény, vezércikkek gyanánt adta ki azokat, oly fontosnak tartotta e kérdést. E cikksorozat eredménye a magyar színházi ügy reformja lett, mert, a mint Vadnai beszéli, két hét múlva nem volt többé a soktagú drámabíró választmány és életbe lépett a Salamon tervezete.

A Pesti Napló tehát eredményesen szolgálta a mérsékelt irodalmi párt ügyét, mindamellett minden szükségét ki nem elégíthetett, a mivel a mögötte álló irányt teljes erővel képviselhetette volna. Szükség volt egy olyan közlönyre, egy olyan önálló folyóiratra, a melyben a párthoz tartozó íróknak nemcsak napi érdekű, hanem nagyszabású dolgozatai is napvilágot láthatnak. Kemény már az Élet és Irodalomban hangoztat oly eszméket, a melyek egy ilyen vállalat csiráit magukban hordják, sőt világosan kimondja, hogy irodalmunk fő szükségéi közé tartoznék egy revue alapítása. Úgy látszik, hogy a Magyar Nép Könyve megszűntével lép előtérbe az eszme, a mikor 1856-ban Csengery elkészíti a Budapesti Szemle tervezetét Deák Ferencz és Korizmics László számára és Salamon Ferencz cikksorozatát ír a Naplóban a Szemle hivatásáról. Az akkori viszonyok között nem a tudományok önálló művelése, hanem népszerűsítése volt célja Csengerynek és körének, s ennek megfelelőleg a Budapesti Szemle hivatását abban látták, hogy »mintegy közvetítő legyen egyfelől a tudomány és művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között, s igyekezzék tájékoztatni a magyar olvasókat mindazon eszmékről, melyek a szellemeket világszerte foglalkoztatják.«² S e célra legalkalmasabb eszköznek látszott az essay-írás meghonosítása a magyar irodalomban, a mi Csengery és Kemény érdeme. Magáról az essay-ról, mint műfajról való felfogásuk szinte teljesen megegyezik: »Igyekezem meghonosítani hazánkban az essay-írást, mely a hírlapi cikkek és könyvírás között foglal helyet, s egész könyvek tartalmát kritikai felfogással adván az eszméket tömegestül ülteti át az irodalomba. Másutt is hálás és termékenyítő foglalkozásnak tartják e nemét az irodalomnak, még oly férfiak is, mint egy Macaulay. Mi sokkal inkább utalva vagyunk az irodalom e nemére, a hol a jelesebb művek közül csak ritka jelenhet meg fordításban.« Kemény az Élet és Irodalom több helyén szól hasonló értelemben. Csak egyet idézünk: »Azon tudományokból, melyeket a művelt, de nem szaktudós férfiak örömmel olvasnak, de melyeket kivált a felső körökben mindig figyelemmel szoktak kísérni, kellemes stílusban,

¹ A Nemzeti Színház ügye, Pesti Napló 1862 november 12, 13. A Nemzeti Színháznál eszközölhető reformok, ugyanott december 24-től 4. cikk.

² Gyulai emlékbeszéde Csengery felett.

könnyű, finom, mulattató modorban könyvekkel látni el közönségiünket: — ez hivatásunk».

Az irányra nézve, a mit a Szemle intézői a szépirodalom terén tűztek közlönyük elé, Csengery ezt mondja tervezetében: »A szépirodalomra két-képen hatna e vállalat: 1. példányokul közölven legjelesebb szépirodalmi íróink (Eötvös, Kemény, Arany) műveit, 2. havi vagy évnegyedes kritikával kísérvén a hazai és külföldi szépirodalom termékeit«. Csengery azt is kiemeli, hogy a vállalatra különösen azért van nagy szükség, mert a népies irányok túltengése leszorítja a tudományos törekvéseket, a szépirodalmat pedig a ponyvairodalom felé süllyeszti. Kemény is résztvesz a Budapesti Szemle munkásságában. Az 50-es évek végén több politikai tárgyú fejtegetést és ismertetést találunk tőle, azonkívül a készülóban levő Zord idő első része is ott jelenik meg.

Keményt a Budapesti Szemle megalakulásával egyidőben egy másik vállalat terve is foglalkoztatja. A Magyar Nép Könyve kevés sikeréből látta, hogy a közönség nem kíván ily vállalatot, másrészt azonban meg volt győződve arról is, hogy az irodalomban felburjánzó kinövésekkel és visszaélésekkel szemben okvetlenül szükség lenne egy olyan vállalatra, a mit nem az anyagi érdek hoz létre, hanem a melynek megteremtői kizárólag az igazi költészet szolgálatát és művészi ihletettségek kifejezését tekintik feladatuknak. A tervezett vállalat célja lett volna tehát a közönség elé adni egy olyan gyűjteményt, a mely megmutassa neki, mi az igazi irodalom, mi az igazi költészet és mit hanyagol el, a mikor azokat az irodalmi irányokat támogatja, a melyek saját anyagi hasznuk érdekében ízlése gyengéit használják ki, a helyett, hogy igazi művészi gyönyörűséget nyújtanának neki.

Arany levelezéséből értesülünk erről. Arany ugyanis így ír a vállalat ügyében Tompához 1857 április 19-én és pedig egyenesen Kemény megbízásából: »Kemény valami 3—4 héttel ezelőtt nálam volt és beszéltünk arról, hogy a semmi komolysággal nem bíró és ipar gyanánt üzött szépirodalom ellen, mi a kik az irodalom ügyét szívünkön hordjuk, mintegy protestálnánk azzal, hogy egy zsebkönyvet alapítanánk meg — a hajdani Aurora szellemében — melybe évenkénti legjobb termékeinket adnók; kizárván abból minden barbar poesist, sőt egymás iránt is szigorúak lévén a bírálatban. Első törvény lenne, hogy minden tag köteles munkáját a többi tagok kritikájának alávetni, mielőtt elfogadtatnék. — No már édes Miskám, én Kemény egyenes megbízásából is felhívlak, nyilatkozzál, kész vagy-e szellemed »vasárnapját« egy ily zsebkönyvnek szentelni. Poéta kettőnkön kívül nem sok lesz, annyit mondhatok. A prosaicusok hasonlólag kellő választékban. Egyébiránt, ha lenne is, miután mindenkinek vissza lehet vetni művét, meglenne a kezesség, hogy a könyvbe

semmi rossz be nem kap. Ez valaha az én eszmém volt, most Kemény felújítá: kérem egyenes válaszodat.«¹ Tompa május 28-i levelében mondja meg véleményét. E szerint a vállalat terve igen szép papíron, de a mint ők akarják, sohasem lesz belőle semmi, mert nálunk — úgymond, — a mikor kivitelre kerül a sor, annyi mellékkörülmény jön közbe az ilyenféle dolgoknál, mely a főszmét alapján rendíti meg, szépségét és függetlenségét semmivé teszi. Ezért ő maga mindenesetre meggondolja, írjon-e bele. Később már Arany is azt írja², hogy a vállalatban ő sem bíz, nem bíz, pedig a maga részéről, mert neki újévre alig lesz nagyobb elbeszélő költeménye. A vállalat terve csakugyan hajótörést szenvedett, mert Kemény ezen ideális törekvéseinek a magyar irodalmi viszonyok, s főképen a magyar írók széthúzása és némileg talán nemtörődömsége is elháríthatatlan akadályokat gördítettek útjába.

Az 50-es évek végének irodalmi mozgalmaiban egyik legjelentősebb mozzanat volt Arany János Pestre költözése. Mielőtt azonban áttérnénk erre és benne Kemény szerepére, közelebbről meg kell ismerkednünk Kemény és Arany viszonyával, a melyben nemcsak e két kiváló írónk személyes érintkezése érdekel bennünk, hanem az a befolyás is, a mit ez az összeköttetés Arany fejlődésére gyakorolhatott. Megismerkedésük valószínűleg az 50-es évek közepe táján történt. Kemény már megelőzőleg érdeklődött Arany iránt, a mint azt Toldijáról szóló tanulmánya bizonyítja. Az ismeretségükre vonatkozó első biztos nyomot Arany 1855 június 8-i levelében találjuk, a melyben azt írja Tompának, hogy pünkösdkor Pesten lévén, versei egyikét Kemény foglalta le a Pesti Napló számára. Nem lehetetlen azonban, hogy már előbb találkoztak, mert Arany ezelőtt is többször megfordult Pesten és összejött az ottani írókkal. Így fenn volt 1854 husvét keddjén (1854 április 22-i levele Tompához), a mikor Csengeryvel lépett bizalmas viszonyba. Csengery március 30-i levelének hangjából, a mit a Magyar Nép Könyve ügyében intézett Aranyhoz, nyilvánvaló ugyanis, hogy ekkor még nem igen állottak benső érintkezésben egymással. Kemény közvetlen környezetéhez tartozott Csengerynek és ez bizonyára sietett vele Aranyt megismertetni, mikor erre alkalma nyílt.

Az 1855 június 8-i levél óta mind többször találkozunk Kemény nevével Arany leveleiben és az ezekben tett megjegyzések hangja mutatja, hogy viszonyuk egyre bizalmasabbá válik. Arany Tomorihoz intézett 1856 február 10-i leveléből látjuk, hogy tartózkodik, sőt idegenkedik a pesti irodalmi köröktől és ugyanezen év június 23-án Csengery révén így

¹ Arany Hátrahagyott iratai és levelezése 117. levél.

² 1858 június 26-i levél.

üdvözli Keményt: »Köszöntsd nevemben b. Kemény Zsigmond urat és add át e verset.« Viszonyuk — úgy látszik — a nyár folyamán változott bensőbbé; Arany ekkor néhány napot Pesten mulatott és kevéssel ezután, augusztus 6-i levelében azt írja Tompának, hogy Keményt látogatóba várja. 1857 április 19-én már Kemény megbízásából fordul Tompához a Kemény által felvetett Zsebkönyv ügyében. 1858 márczius 16-i levelében Csengery által üdvözli Keményt, márczius 28-án pedig ezt írja neki: »Köszöntsd nevemmel b. Keményt és a többi »tudós urakat«.

Ugyanekkor azt látjuk, hogy Kemény is szívén viseli Arany sorsát: állandó érdeklődéssel kíséri életkörülményeit és más jóakaróival együtt azon van, hogy tanácsával, közbenjárásával elősegítse Aranynak helyzete megváltoztatására és javítására irányuló törekvéseit. Aranynak ugyanis ez időben már elviselhetetlenné lett a tanári pálya, a melytől mindenképen szabadulni akart. Kemény, Csengery, Eötvös és Deák — a ki szintén részt vett az irodalmi életben és Vörösmartyval való barátságát Aranyra vitte át — szóval Pest íróvilágának legjelentékenyebb képviselői mindent elkövettek, hogy lehetővé tegyék Aranynak Pestre, az irodalom középpontjába jövetelét, a mit nemcsak neki, hanem az irodalomnak is érdekében állónak tartottak. A mérsékelt irodalmi párt törekvéseit az ő személyisége, munkássága köré akarták összpontosítani. De hogy Arany Pestre jöhessen, mindenekelőtt megélhetést kellett számára biztosítani, a mi az akkori irodalmi viszonyok között nem ment nagyon könnyen. Az ügyben Csengery fejtett ki legnagyobb tevékenységet, de a többiek szintén jelentékeny szerepet játszottak azon körülmények megteremtésében, melyekkel Arany életének és munkásságának új szaka kezdődött. Arany mint szerkesztő akarta magát fenntartani. Keménynek — a mint Aranynak 1860 január 4-én Csengeryhez intézett leveléből kitűnik — erre nézve az volt a terve, hogy Arany barátai és jóakarói »összecsínálnának« bizonyos részvényt a vállalat első évei biztosítására. Nem az első eset, a mikor Kemény ily módon akart létrehozni egy olyan közérdekű vállalatot, a mely üzleti szempontból hasznot hajtó nem lehetett. Így tartotta megvalósíthatónak az Élet és irodalomban a reál-tudományok körébe vágó tudományos munkák és így a Hellén és római remekírók gyűjteményének az Újabb Nemzeti Könyvtár szerkesztőitől tervbe vett kiadását. Ő, a ki annyira ismerte az irodalmi viszonyokat, nem bízott abban sem, hogy másképen sikerülhet az Arany-féle folyóirat fenntartása. Már pedig tudatában volt annak, hogy az irodalom érdekében okvetlen szükséges egy kellő kritikával szerkesztett szépirodalmi folyóirat, még anyagi áldozatok árán is.

Mikor Arany elhatározza magát, hogy Pesten megtelepedik,

Csengery február 12-i levelében azt írja, hogy ő és Kemény rendkívül örvendenek elhatározásának nemcsak azért, mert így állandóan közeliükben lehet, hanem mert szépirodalmi törekvéseik középpontja lenne. »Vörösmarty hatása — úgymond — kevesebb ismeret mellett is, nagy, igen nagy volt. S nekem mindig az volt a hitem, hogy nekünk jó szépirodalmi lap szerkesztőjére még nagyobb mértékben szükségünk van, mint kritikai lapra.« Megjegyzi azonban, hogy Eötvös és Kemény azon a nézeten vannak, hogy egy ilyen lap nem sok kilátást nyújt a szerkesztő fenntartására, míg ő és Deák hisznek a sikerben és remélik, hogy Arany neve biztosítja számára a közönség pártolását. Mikor később a vállalat kiadásának a módjáról van szó, Csengery Keménynyel és Deákkal együtt Heckenast ajánlatát tekinti legelfogadhatóbbnak. Kemény figyelme még a legcsekélyebb dologra is kiterjed, a mi Arany vállalkozásának sikerével összefügg. Így, a mikor ez lapengedélyért folyamodik, azt ajánlja neki, hogy hivatkozzék arra, hogy neve fordításokban a német közönség előtt sem ismeretlen. Arany azonban mellözi ennek a megemlítesét. — Végre Arany jó ideig tartó huza-vona után 1860 második felében csakugyan felkerül Pestre, miután barátai fáradozásai némi eredményre vezettek : hogy valami biztos állásra is támaszkodhassék, megválasztatják a Kisfaludy-Társaság igazgatójának és megalakul a Szépirodalmi Figyelő. Az ehhez fűzött remények nem válnak be és az anyagi siker messze elmarad a vállalat jelentősége mögött. A Szépirodalmi Figyelő és utóbb a Koszorú sorsa tehát Kemény pesszimizmusának adott igazat. Kemény, a ki ez időben végkép felhagyni készült az irodalommal, közleményekkel nem igen támogathatta Arany folyóiratait. S így a Szépirodalmi Figyelőben csak utolsó szépirodalmi munkájából, a Zord időből találunk egy részletet mutatványképen Buda első gyásznapija címen.

Aranyval való személyes viszonyuk azonban mind bensőbbé lett. Mindenesetre több rokon vonást látunk a két férfiú jellemében és lelkiéletében, a mi vonzotta őket egymáshoz. A 60-as évek folyamán állandó érintkezésben állanak. Arany 1860 december 16-i levelében azt írja Tompának, hogy mindenapos a Naplónál, Keménynél, a mi egyetlen recreatiója, esti sétái célpontja. És ez az érintkezés, ezek az esti séták hatással lehettek arra is, hogy Arany költészetének némely jellemvonását épen akkoriban látjuk kifejlődni, talán Kemény hatása alatt. Így lehetséges, hogy Buda halála és különösen Toldi szerelme tragikai felfogásában Kemény írói alkotásai és a vele folytatott eszmecsere voltak Arany ösztönzői.

Kiveszi részét Kemény a nemzeti művelődést szolgáló intézetek ügyének az előmozdításából is. E tevékenysége részben már az 50-es évek elejére visszamegy. Az önkényuralom

még az elnyomás napjaiban, ha nagy mértékben korlátozta is, nem tette teljesen lehetetlenné az Akadémia működését. És az Akadémia nemcsak a magyar tudomány, hanem a nemzeti szellem ápolására is sokat tett a mostoha körülmények között. A magyar tudományos törekvések az ő támogatásával, főképen az ő szakülésein jutnak nyilvánosságra. Kemény szerepet játszik az Akadémia ekkori életnyilvánulásaiban. A Szépirodalmi Lapokban olvassuk¹, hogy jelen volt az 1853 márczius 15-én tartott igazgatótanácsi ülésen és elnökölt a 14-i nyelvtudományi osztályülésen. Mikor pedig 1858 február 15-én az igazságügyi kormány az írói tulajdonjogról szóló 1847-i ausztriai törvény ügyében az Akadémiához fordul, ez egy Kemény elnöklete alatt megalakult bizottság útján teszi meg észrevételeit.² Majd midőn 1858 végén szabályai megerősítésével és újra szervezkedésével az Akadémia ügyei nagyobb lendületet vesznek és ez az akkori nemzeti mozgalom élére áll, Kemény tevékenysége is fokozódik. Az Akadémia munkásságában — úgy látszik — különösen a dramaturgiai kérdések érdeklik és ettől fogva szinte állandóan ott látjuk a pályázó színdarabok bizottságaiban, a melyeknek rendszeren elnöke. Ő elnököl a Teleki-jutalom 1859-i bizottságában és ennek nevében ő közli az Akadémiával azt a határozatot, a mely szerint a pályázó művek között nem talált önálló becsüt, magát pedig nem érzi jogosítotttnak arra, hogy Teleki József végrendeletének idevonatkozó pontját értelmezze.³ Ebből a határozatból fejlett ki aztán az oly soká kísértett »szégyenparagraphus« kérdése. Az 1859 december 19-i nagygyűlésen Kemény az Akadémia egyik kitünőségének, Szász Károlynak, az emlékeztető ünnepi, a kihez, a mint láttuk, őt magát is a legszorosabb személyes kötelékek csatolták.

1860–1875.

A 60-as évek kezdetére esik egy évtizedig tartó megbénítás után a Kisfaludy-Társaság föléledése. A társaság első teendői közé tartozott magát kiegészíteni és az újonnan megválasztott tagok között volt Kemény is. Az 1860 június 14-én Niklán tartott Berzsenyi-ünnepélyen, a mely egyike volt azoknak az alkalmaknak, a miken a közhangulat feszültsége megnyilvánulást keresett, Kemény az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság képviselőjében jelent meg. A társaság munkálatai közül ekkoriban első sorban a magyar Shakspere-fordítás ügyét kísérte figyelemmel. Már 1853-ban, az Újabb Nemzeti Könyvtárról írt cikkeiben hangot ad Kemény a Shakspere első teljes magyar kiadására irányuló törekvéseknek. Ettől fogva ez az eszme több év óta foglalkoztatta a köréhez tartozó írókat és

¹ 1853. I. 22. és 23. sz.

² Angyal Dávid. A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom. Budapesti Szemle 1903., 322. szám, 16. l.

³ Szily Kálmán. A szégyenparagraphus. Adalékok 232. l.

a közülük való Tomori Anasztáz bőkezűsége teszi annak kivételét most is lehetővé. Arany 1858 november 26-i levelében a készülöben levő Shakspere-fordítás bírálóiról szólva Keményt ajánlja az egyik bíráló-bizottság tagjául.

Összeköttetésben állott Kemény egy felekezeti jellegű szervezettel, a Szent-István-Társulattal is, a mely a magyar katholicismus érdekeit az irodalom útján igyekezett érvényre juttatni. Kemény felekezeti elfogulatlanságának mindenesetre világos bizonyítéka ez. Danielik János kanonok, 1854-től alelnöke a társulatnak, vonta őt is abba bele épügy, mint Deákot és Eötvöst és a mikor 1858-ban, hogy az írókat megélhetéshez juttassa, az ő kezdeményezésére a társulat az Egyetemes Magyar Encyclopaédiát indítja meg, Kemény is ott szerepel a munkatársak között. Danielikkel Kemény hosszú időn keresztül a legközvetlenebb személyes viszonyban állott és erős befolyással volt a nagytehetségű, de reactionarius hajlandóságú pap pályájára azzal, hogy az 50-es évek elején a nemzeti ügynek nyerte meg őt. Ettől fogva Danielik mint a Religio szerkesztője és később 1857-től mint a Pesti Napló munkatársa Kemény politikai irányának a támogatója.¹

Részvétet tanúsított Kemény egy olyan egyesülettel szemben, a mely a jótékony cél szolgálata mellett a magyar irodalom ügyét mozdította elő: a Magyar írók segélyegylete ez, melynek a megalapítására Pompéry kezdeményezésére Eötvös és gróf Károlyi István tettek legtöbbet. Kemény is közöttük volt azoknak a hazafiaknak, a kiket Károlyi 1861 február végén értekezletre hívott magához, a mikor az eszme hét esztendei fáradozás után a megvalósulás állapotába jutott.²

Ha a tárgyalt jelenségeken végigtekintünk, igazat kell adnunk Salamonnak abban, hogy Keményt az 50-es évek mérsekelt irodalmi pártja fejének mondja. Természetes azonban, hogy Kemény vezérszerepéről szólva nem oly értelemben kell azt tekintenünk, mint a Kazinczyét, Kisfaludy Károlyét és Bajzáékét. E korban hiányzik a centralisatio, a mi azokban az időkben egyes írói köröket, egyes irodalmi áramlatokat túlnyomó uralomra juttatott. Itt csak a komolyabb irodalmi törekvések irányításáról lehet szó. El kell azonban ismernünk, hogy ebben a korban nem igen tett senki sem többet arra nézve, hogy az irodalom a nemzet érdekében betöltse hivatását, mint Kemény. De ő arra is ügyelt, hogy az irodalom még se legyen a politikai érdekek hordozója, hanem a művészet követelményeit is kielégítse. Kemény állandóan szíven hordta az irodalom javát és ő, a ki mindenben pessimista volt, remélt

¹ Szvorényi: Emlékezés Danielik Jánosról. Akadémiai Emlékezés VI. 11.

² Pallas Nagy Lexikona 12. köt. 52. l.

annak jövőjében, de arról is meg volt győződve, hogy ezt csak az írók és közönség együttes áldozatával lehet megteremteni. S mindezt ő valóban érdek nélkül tette. E korban az irodalmi munkásságra nem volt rá utalva, azt nem tekintette hivatásának és most már nem anyagi haszonért, sőt tán nem is írói dicsőségért dolgozott, mert belátta, hogy kora közönsége teljesen megérteni nem képes őt és népszerűséget nem várhat tőle.

Feltűnő, hogy az elnyomás korában, mikor a nemzet meg volt fosztva a politikai téren életnyilvánításai lehetőségétől, visszahatásként virágzó társadalmi élet nem fejlődött nálunk, mert azt az életet, a mely a szűkkörű társaságokban, néhány írói és később politikai összejövetelben elszigetelten folyt, nem tekinthetjük annak. Némi fellendülés csak az 50-es évek legvégén és a 60-as évek elején észlelhető, mikor az erőre kapó hazafias felbuzdulás hatása alatt valódi magyar szalonélet van kialakulóban (Beksics). Kemény tekintélyes és kedvelt szerepet játszik az ekkori társaságokban és mint ezeknek jellegzetes alakja nem igen hiányzott az összejövetelekből. Állandó tagja annak a körnek, a melyhez rajta kívül Jókai, Irinyi, Pompéry, Pákh, Emödy, Gyulai és Deák tartoztak. E találkozások egyes szünetelésekkel már a 40-es évek vége óta folytak, s az irodalomban, különösen pedig a journalisticában is szerepet játszottak. Csengery költői eszméket is vetett fel alkalomadtán és Jókai tőle vette néhány beszélye anyagát.¹

Az írókat a társadalmi érintkezés útján közelebb hozni egymáshoz : volt céljuk a Tomori Anasztáz estélyeinek. Tomori 1856 február 6-iki levelében írja Aranyinak, hogy irodalmi estélyén meg fognak jelenni : Deák, Eötvös, Kemény, Jókai, Erdi, Berényi, Egressy, Bajza, Tóth Lőrincz, Mentovich, Szilágyi és Losonczy László. Tomori Aranyt is szeretné rávinni a megjelenésre és tudva azt, hogy ő ekkoriban minden irodalmi érintkezéstől visszavonta magát, azzal akar reá hatni, hogy Deák, Eötvös és Kemény nagyon várják. De minden sürgetés hiábavaló ; Arany nem jelenik meg és azzal menti ki magát, hogy egy idő óta nem örömet megy emberek közé és a nála nagyobbak ragaszkodását mindig szemrehányás gyanánt veszi.² E tartózkodás tehát mutatja, hogy Arany ekkor még nem állott ezzel az írói körrel bizalmas viszonyban ; holott nemsokára legjobb barátai belőle kerülnek ki. E találkozások jelentőségére elég megemlíteni azt, hogy ezek alkalmával született meg a magyar Shakspeare, a melynek Tomori volt a maecenas.

Ez időben kezdődnek meg a kevésbé irodalmi jellegű Bezerédj István-féle összejövetelek, a melyeknek Keményen

¹ Tóth Lőrincz. Jubiláris visszaemlékezések.

² Hasonló értelemben ír 1856 február 10-én Tompának is. Budapesti Szemle 71. kötet.

kívül Deák és később Arany a legnevezetesebb résztvevői. Nem szűnnek meg ezek Bezerédj halálával sem, mert özvegye továbbra is gyakran látja magánál vendégül az akkori politikai és irodalmi kitűnőségeket, s Deák ekkori visszavonultságában csak az ő ebédjeivel tesz kivételt. Egyike ez a magyar szalon-élet megteremtésére irányuló legsikerültebb kísérleteknek, melyek az 50-es évek végétől a kiegyezésig a közélet hiányát pótolták.

Beksics említi Csekolics grófné estélyeit, a melyek feladata lett volna az 50-es évek végén az írókat összehozni az arisztokráciával. Ez az igyekezet azonban nem sok sikerrel járt. A főrangú urak ugyanis csak hazafias tüntetésből pajtáskodtak az írókkal, nem pedig lelki szükségből, mint az Franciaországban és másutt történik. Egyszer Kemény is megjelent a találkózón Danielik társaságában; de mivel a fraternizálást — a mint az ott uralkodó modort Falkhoz intézett levelében nevezi — az írókra nézve méltatlannak látta, azontúl távol tartotta magát tőle, ámbár e miatt több oldalról neheztelést vont magára.

Nevezetes találkozóhely volt az 50-es évek második felében az Angol királynő, a hol Deák és Kemény szállása volt. Kívülök főképen Királyi, Danielik, Csengery, Gyulai, általában a Pesti Napló köréhez tartozó személyek szoktak itt főképen politikai megbeszélések céljából összegyűlni, kikhez különösen utóbb Deák politikai barátai csatlakoztak. Élénk élet folyt a Napló szerkesztőségében is. Kemény, a ki a szerkesztés kicsinyes teendőivel nem igen törődött, szórakozás kedvéért járt be oda, hogy ott megforduló ismerőseivel találkozassék.

A 60-as évek elejével Kemény írói pályája tulajdonképen véget ér. A Zord idő megjelenése után mint alkotó költő többé nem lép már elénk, mert élete végső éveiből származó drámai töredékének inkább csak psychopathologicus jelentőséget tulajdoníthatunk. Majd a politikai elfoglaltság, majd a nemzet jövője fölött érzett kínzó balsejtelmektől zaklatott lelkiállapot, később a rajta mindjobban elhatalmasodó ernyedtség tartják vissza az írói alkotástól.

Az íróknak, különösen a mérsékelt irodalmi párthoz tartozóknak nagy részénél, — ha más okokból is — a Kemény írói pályájában beálló változáshoz hasonló jelenséget látunk. A 60-as évek elejétől Salamon szerint az irodalmi Deák-párt politikai Deák-párttá válik, melynek körében a politika cinyomja az irodalmat. Kemény lapjának kritikusai közül Salamon 1860-tól kezdve politikai cikkeket ír, hasonlókép Gyulai is több vezércikkkel és fejtegetéssel szól bele a kiegyezési tárgyalásokba. Greguss megvált a laptól, mert azt hiszi, hogy Kemény rossz véleménynyel van felőle és Keménynek büszkesége nem engedi, hogy tévedését eloszlassa.¹ Van idő,

¹ Kemény levele Falkhoz. Beksics 263. l.

a mikor a Naplóból épúgy, mint a többi hirlapokból az irodalmi rész, a tárcza szinte teljesen kiszorul és Arany lapjaiban talál menedéket. Ezt a jelenséget bizonyos elégtelenséggel állapítja meg Salamon Kemény Zord idője bírálatában: »Politikai lapjaink megszűntek az ízlés és irodalom ügyeiről komolyan, tüzetesen szólni, megszüntették ilyennemű tárczajokat azon okból, vagy ürügy alatt, hogy a politikai események tetemesen nagyobbított íveiken sem találunk tért«.¹

Kemény azonban, ámbár a szépirodalmi munkásságnak búcsút mondott, az irodalom iránti érdeklődését, az irodalmi élettel való kapcsolatát most is megtartja. Az írókkal sűrű érintkezésben áll. Közöttük van azoknak, a kiket Deák Toldy kezderényezésére és sürgetésére összehív 1863 első hónapjaiban Vörösmarty munkáinak a kiadása ügyében, hogy Gyulaif bízza meg Toldy mellőzésével a költő életrajzának a megírásával. Részt vesz Kemény a Kisfaludy-Társaság működésében, a hol 1864 február 6-án foglalja el székét Vörösmarty fölött tartott emlékbeszédével. Az írói körökkel való összeköttetését, előttük való tekintélyét leginkább mutatja, hogy a társaság Eötvös után 1866-ban elnökévé választja, holott nyilvánvaló volt, hogy az írói tevékenységről teljesen letett ekkor már. S ő valóban nagy érdemeket szerzett e tisztségben és ezek közül első sorban azt kell kiemelni, hogy szépirodalmi intézetünket az ebben az időben fenyegető anyagi válságból az ő eszélyessége és körültekintése mentette ki. Betegsége miatt azonban tényleg csak három éven át vezethette a társaság ügyeit², de névleg 1872-ig megmaradt elnökének.

Vezető szerepben látjuk Keményt az Akadémiában is, a mely 1867-ben igazgató-tanácsa tagjául választja őt. Még az 1867—70. években is elnöke a Teleki-jutalom bizottságának, Mint az akadémiai darabok bírálója, mennyire érdeklődik a feltűnő tehetségek iránt, abból is kitűnik, hogy Rákosi Jenőt, a kinek Régi dal régi gyűlölségről cz. darabját bírálta, 1867-ben meghívta a Pesti Napló munkatársának, nem annyira azért, hogy foglalkoztassa, mint inkább, hogy független helyzetet nyújtson neki.³

Élete utolsó éveiben, midőn a nemzet már felejtetni kezdi Keményt, a kit különben sohasem méltányolt igazi értéke és nagy szolgálatai szerint, az írók szüntelenül benső részvéttel kísérik az élőhalott szomorú sorsát. S ez érthető. Az érzékeny költői lélek foghatta fel leginkább, hogy mily keveset adott meg az élet a boldogságra törekvő Keménynek, s ezért a kielégítetlen

¹ Dramaturgiai dolgozatok. II. köt. 457. l.

² Még 1870 elején is nyilatkozatot tesz közzé a Kisfaludy-Társaság pénztára ügyében (Pesti Napló 1870: 22., jan. 28.)

³ Szinnyei: Magyar Írók (Rákosi). — Beöthy Zs. tudomása szerint mindjárt az Aesopus után.

vágyaktól zaklatott léleknek íróársai már előbb is valami fájdalmas gyengédséggel igyekeztek helyzetét a világban elviselhetővé tenni. Megkapó kifejezése ennek Gyulai emlékbeszéde, mely egy a résztvevő szív mélyéből fakadó szép elegia.

*

Ime a mozzanatok egész sora Kemény életéből és működéséből, melyekben ő mint az irodalmi élet összetevője és eredője tűnik élénk. Sikerült-e megközelíteni célomat, annak a megítélésére nem én vagyok hivatva. Magam is jól tudom azonban, hogy dolgozatom nem nyújt elég határozott képet arról a kérdésről, melyet megvilágítani óhajtottam. Ennek pedig tán az a fő oka, hogy az egyén és összeség életének az elemei nem szövődnek szervesen egymásba és így nincs meg az egyes vonásokban az az életteljesség, a mi nélkül legfeljebb széteső vázát alkothatjuk meg a valóságnak. Mentségül szolgálhat azonban némileg az a körülmény, hogy amint a legtöbb más tekintetben, úgy ebben is a Keményre vonatkozó adataink hiányosak. Ezért gyakran nagyobb fontosságot kell tulajdonítanunk az oly természetű tényeknek, melyeket a jellemző részletek bőségében nem is lenne szabad figyelemre méltatnunk. De ha mindamellett kísérletemből kitűnik, hogy Keményt az egykorú irodalmi viszonyok jóval több oldalról határozták meg, mint a hogy emlegetni szokták, másrészt pedig, hogy irodalmi életünk több, nem csekély jelentőségű, alakulásában számolnunk kell Kemény részességével, akkor a szempont, a mely szerint pályáján áttekintettem, nem volt egészen igazolatlan.

PAIS DEZSŐ.

ADATTÁR.

B. KEMÉNY ZSIGMOND A BÉCSI EGYETEMEN.

Kemény életrajzi adatai között rendszerint megemlíti, hogy ő a harminczas évek vége felé hosszabb időt töltött Bécsben és az ottani egyetemet látogatta. Ezt az állítást leghatározottabb fogalmazásban a Szinnyi-féle Magyar Írók-ban találjuk meg: »Még ez évben [1839] felment Bécsbe, hol az egyetemen hallgatott boncztudományt, orvosi vegytant, természettudományokat, physiológiát egy év és nyolcz hónapig.« Maga Kemény Wesselényihez intézett 1846 márczius 14-iki levelében (Irodalomtörténeti Közlemények 1900 356 l.) jövője szempontjából számot vetve pályája megfutott szakaszának eredményeivel így ír élete ezen mozzanatáról: »1834—8. törvényt s történeisézet tanoltam. Akkor olly kedvetlen viszony mián, mely egy ifju életébe igen, de nem levélbe való — ott hagytam Erdélyt, a guberniumot, s tanulmányaimat. Bécsbe költözém. Két évig anatomiai és pathológiai leczkéket jártam. Ezek szépek voltak ugyan, de előbbi pályámmal összefüggésbe nem állók, s olly természetűek, hogy naponként nem buvárkodva benne könnyebben feledjük, mint megtanoltuk. S nekem most e tanokról csak igen általános s fölőtte homályos fogalmaim vannak.«

Én Kemény ezen nyilatkozata ellenére sem kétkedtem abban, hogy a bécsi tartózkodásnak s különösen ekkor végzett tanulmányainak jelentékeny szerepet kell tulajdonítanunk fejlődésében. Ebben a meggyőződésben pontosabb és részletesebb adatokat óhajtottam szerezni egyetemi hallgatóságáról. A bécsi egyetem tanácsához fordultam tehát és kaptam is tőle felvilágosítást. Ez azonban reám nézve némi meglepetést tartalmazott. A 631 ex 1910/11. számú és Bernatzik rektor aláírásával 1911 január 13-án kelt értesítés u. i. következőképpen hangzik:

»Auf Ihre Anfrage vom 6. d. M. beehre ich mich Ihnen mitzutheilen, dass Baron Sigmund Kemény in der Wiener Universitäts-Matrikel nicht vorkommt und dass er daher niemals ordentlicher Hörer der Wiener Universität gewesen ist. Ob er eine oder die andere Vorlesung als Hospitant besuchte, lässt sich leider aus dem vorhandenen Aktenmaterial nicht feststellen.«

Erre a kijelentésre támaszkodva, melynek a megbízhatóságához — azt hiszem — nem igen férhet szó, megállapíthatjuk, hogy Kemény

nem valami életbevágó czéllal, nem a pályaalapítás szándékával, hanem csupán kedvtelésből rendkívül sokoldalú érdeklődésétől, kielégíthetetlen tudásvágyától ösztönöztetve foglalkozott az orvosi tudományokkal. Ennek a körülménynek az ismerete valamennyire elősegíti ezidei törekvéseinek a tisztaságát is. Hogy ő az orvosi hivatást forgatta volna elméjében, azt eddig sem tarthattuk valószínűnek, de az előadottak után éppenséggel lehetetlen erre gondolnunk. Elfogadhatóbb az a feltevés, hogy Kemény a jogi pályán tapasztalt kedvetlenségei miatt egyszersmindenkorra mellőzni akarta azokat a hivatásokat, a melyek rendszeres munkásságot kívántak és mechanikus kicsinyességeikkel az ő napok és órák szerint nem szabályozható szellemi tevékenységét korlátok közé szorították volna. Bizonyos szabad mozgást engedő működési tér lebeghetett már ekkor előtte, a mit nemsokára csakugyan megtalált a szépirodalommal párosított publicisztikában. Ebben az irányban szolgálhattak előkészületül természet-tudományi tanulmányai, a melyekkel eddig jobbára jogi, történelmi és irodalmi elemeket magában foglaló ismeretkörét későbbi alkotásai, gondolatgazdagságára nézve kedvezően egészítette ki. Az ismeretanyag, a melyre ekkor szert tett, fontos tényezője lett világfelfogása és ezzel költői egyénisége kialakulásának. A test és lélek kölcsönhatásából eredő életjelenségek bő ismerete, ezen összefüggésnek Balzac-szerűen materialisztikus színezetű, de önállóan fejlődött felfogása elsősorban ezidei tanulmányain alapulnak.

Figyelemreméltó, hogy Kemény, a ki, miután az ügyvédi vizsga tervével felhagyott, valószínűleg még Erdélyben 1838 második felében kezdett bele első regénykísérleteibe, Bécsben is folytatta ezeket. Erre vall, hogy az 1839 júniusában megjelent első mutatvány után 1840-ben két csoportban tesz közzé részleteket Izabella királyné és a remete cz. regényéből az Athenaeumban.

PAIS DEZSÓ.

TOLDY FERENCZ »ÚTI NAPLÓ«-JA.¹

Toldy Ferencz kéziratai között van egy sárga, kemény táblás füzet, melynek címlapjára ezt írta írója:

Úti Napló.

1830.

Elutazásom Berlinből február 10d. Haza érkeztem szeptember 3.²

A naplót német nyelven írta az író, szüleiére való tekintetből, a kik magyarul nem tudtak. A napló Toldy (akkor még Schedel) 1830-iki külföldi utazásának élményeit foglalja magában. Tartalmának ismertetése dolgozatom célja. E feladat, ha sikerül megoldani, nemcsak kegyeletes dolog lesz, hanem a napló tartalmának ismerete talán hozzá fog járulni,

¹ V. ö. Budapesti Szemle XIX. köt. 1879. 114. s. köv. II. Szerk.

² E napló Toldy László dr. úr birtokában van, az ő szívessege folytán ismerem.

hogy Toldy egyéniségének és irodalmi munkásságának fejlődése jobban megvilágíttassék éppen azon oldalról, melyet eddig életrajzírói kevésbé vettek figyelembe. Toldy erős hatásokat hozott magával külföldi útjáról és sok kiváló külföldivel állott továbbra is összeköttetésben. Az 1829. és 30-iki útján olyan emberekkel jutott közvetlen érintkezésbe mint Goethe, Hegel, Schlegel Ágost Vilmos, Simrock, John Bowring, nem szólva híres orvostanárokról, a kiknek ismeretségét szintén megnyerte.

Számos érdekes adat merül fel a napló sárga, kissé durva lapjain, az egészet kellene közölni, ha mindent meg akarnánk említeni. A fedéllap belsejét érdekes feljegyzések foglalják le, majd egy jegyzéket találunk az úton írt levelekről. Azután mintegy 18 lapon kiadásairól vezet az író pontos jegyzéket és a következő 27 lapot foglalja le a tulajdonképpeni úti napló. Néhány üres lap után újra rövid jegyzetekre, Bowring Toldyhoz írt üdvözlő versének német fordítására és Toldy magyar verses válaszára akadunk. Végül az egészet az utazás egy részének rövid áttekintése fejezi be.

1. A fedéllap belsejében levő jegyzetek, feliratok, könyvek, múzeumok, kórházak címei, a melyek valamely okból felkeltették az író figyelmét.

2. A levelekből kitűnik, hogy a 25 éves Schedel korának sok kiváló emberével állott ismeretségben. Sűrűn ír haza, szüleinek, Vörösmartynak, Bajzának, Balog dr.-nak, Szemerének; Marie nevű barátnője¹ és Bártfayné is gyakran kapnak Toldytól levelet. Külföldiekkel is sűrűn levelez, Bowringnak Londonba, Simrocknak Bonnba, Nyweltnek Brügessbe gyakran visz a posta levelet, úgy hogy a kiadások közt a levelezés nem kis összeggel szerepel.

3. Kiadásainak naplójából megtudjuk, hogy Toldy 1829 július 31-ikén utazott el Pestről, visszaérkezett 1830 szeptember 3-ikán. Az egész út Toldynak 4539 fl. és 28 kr.-ba került, a mi, tekintve a pénz akkori értékét, tekintélyes összeg. A pénzt nem közvetlenül hazulról kapta, hanem bankok útján: Milanóban a J. B. Negri-, Genfben a Lombard-, Párisban (Rue d'Artois No 15.) a Rothschild cég utalványozta neki a költségeket. Toldy a legcsekélyebb kiadást is feljegyzí, a mi által az olvasó sok kulturtörténeti adat birtokába jut. A számadásait hazaküldi, mert május 21-ikén megjegyzi (magyarul): »Eddig küldtem meg a számlát, kihagyván, a mit (!) elveszett, 20 fr.« Ezt a 20 fr.-ot már április 10-ikén említi: »Im Hotel verloren, ich glaube auf der Reise, wie, wo weiss ich nicht 1 Napoleon (20 fr.)«.

A útiköltség nagyságát megmagyarázza, hogy Toldy nem mulaszt el semmi látnivalót, akármibe is került; jól él, Berlinben naponként 6—7 fl.-ot ad ki, Olaszországban 517 fr.-ot, »Also bei nahe eine Guinée taeglich«. Nagy összeget nyeltek el a »trinkgeld«-ek, mert Toldy mindenütt igazi magyar gavallér, nincs az a csekély szolgálat, melyet ő ingyen elfogadna.

Sokat költ Toldy műtárgyakra és könyvekre. Nézzük, minő

¹ Hinka Mária, a kit hazatérése után nőül vett.

könyveket vesz: ¹ Adrian, Handbuch für Reisende nach London; Stein, Reise nach Amsterdam; Stein, Reise nach Paris; Lections-catalog und Verzeichniss der Studierenden (Göttinga); Ein Numero des Atlas (London); Lady Russels Letters; Borwins Essay; Conference between a King and Christian; History of the Siamese youths; Bouhans Popul. medicine; Drydens Virgil; French gramm.; Mirror Siameses; Miss Fanny Kainble's Night; Merchant of Venice; Romeo and Juliett; Recueil de phrases; History of Königsmark; Résumé de l'hist. de la Revol. et du Consulat, Suite du répertoire français; Histoire de l'homme à la longue barb.; Barthez, Maladies gouteuses; Cazenave, Maladies de la peau; Orsila Grosses Werk; Charbonnières, histoire de la littérature française; Précis de la législation de l'Univ. de France; Dupaty, sur l'Italie (2 vol.); Rasier, formulaire des hôpitaux civils de Paris; Recamier, Cancer (II. vol.); Billard, Mal des enfants; Bichat, Vie et mort; Vergani's Grammaire; Guide du Voyageur en France; La biologie par Mercier; Laennec, Auscultation; Ital.-Deutscher Dictionnaire; Graffigni lettera; Zotti, Thèmes; Racine, Esther; Guide en Suisse Henriade travestie; La méthode de Jacotot; Hist. de la Régénération de la Grèce; Matière, Med. de Vavasour; Notice des Monuments de la bibl. royale; Notice sur le Musée Luxemburg; Luiz, Kurze Besch. d. Canton Basel. A könyvek és műtárgyak egész ládáját töltöttek meg. Nagy számmal veszi meg jeles emberek szobrait, arcképeit. Ilyen tételek: Mein und B(owrin)'s Silhouette; The Portfolio mit Hamlets Bild; Das Bild Darby and Ivan; Basrelief in Gyps: Antiker Frauenkopf; Wellington; Canova; Byron; Fabre; Napoleon; Shakespeare; Maria Stuarts Portrait; Gypsköpfe 10 Stück; Falstaffs Kopf; Portraits von Gall, Haller; Waterloo (Steinstich); Ansichten der Schweiz.

Sokat költ Toldy ruházatra, szinte feles számmal vesz lábbelit, sapkákat, kalapot, mellényt, nyakkendőt, többnyire selyem- vagy bársonyfélét. Úgy látszik, nemcsak tisztán, hanem előkelően öltözködött. Mikor Toldy Londonban meglátogatta az örültek házát, egy tébolyodott leány, a ki »a csillagokban olvasott«, azt állította róla, hogy »ein Mann von Geschmack«.

Végül néhány kedves apróságot! Toldy ernyőjét a viláért sem hagyta volna otthon, magával viszi mindenhová és fizet — ruhátári díjat. Botért azonban sohasem fizet. Szenvedélyesen gyűjti a pipákat: Ein langes Pfeifenrohr (okt. 3.), eine weissirdene Pfeife (okt. 27.), kurzes Pfeifenrohr. (Cassel.) A vámtételeknél fordul elő, hogy Angliában 6 sh. 6 d.-t fizet a fuvojáért. Néha bizony megszorul és míg máskor nem ritkán a Palais Royalban ebédel, ilyenkor ebédje »drei Krapfen«, néhány narancs vagy — semmi. Két érdekes tétel kiadásai között, hogy Párisban jún. 5-ikén az olasz nyelvmesternek 12 óráért 24 fr.-ot és 26-ikán 8 óráért 16 fr.-ot fizet.

4. Az uti élményekről szóló t.-k. való napló teljes címe: Tagebuch auf der Reise von Berlin bis zur Heimkunft. 1830. Mottója:

¹ A jegyzékből szószerint közlöm a címeket minden változtatás nélkül.

Sors bona, nil aliud. A napló tehát Berlinből való elutazásával kezdődik, de nem terjed visszaérkezéséig, mint a kiadási jegyzék, hanem, sajnos, a schweizi tartózkodással megszakad. Toldy 1830 február 10-ikén este 5 órakor utazott el Berlinből. Brandenburgon, Magdeburgon át Quedlinburgig a lovak sügyéig erő hóban megy. A Harz rövid leírása Heine Harzreise-jét juttatja az olvasó eszébe. Heiligenstadt megtekintése után Göttinga felé veszi útját. Megérkezése után az egyetemi hallgatók névsorát hozatja meg. 12 magyar tanulótl talál benne, köztük egy Péterfit, egy Milotait és legnagyobb öröme Szentkirályi Móriczot, a kit még gyermekkorában ismert. Szentkirályihoz siet, vele tölti a délutánt, este együtt olvassák az Aurórárt. Másnap, február 16-ikán több professort keres fel, köztük a barátságos Blumenbachot, a kinek szép koponyagyűjteményét dicséri. Az előadások színvonaláról nem a legjobb véleménynyel van. Kikel a diákok féktelenkedése ellen is. Megemlékezik Toldy a bajor trónörökösről,¹ a kit ott látott az előadásokon. »Der Kronprinz v. Bayern, Max, ein liebenswürdiger Jüngling hörte fleissig zu und schrieb«, írja a naplóban. Majd szíves búcsút vesz Szentkirályitól, kit komoly, mélyen gondolkodó embernek ismert meg és Milotai ajánlatával Casselbe utazik. A városban legelőször a magyar eredetű Matskó tanárt keresi fel. Szeretné még Grimmet is meglátogatni, február 19-ikén ugyanis azt írja: »Nun gings zuhause, ich packte, wollte noch Grimm besuchen, doch es blieb keine Zeit, obwohl der Postwagen erst um 1/25 abging«.

Kölnebe február 21-én érkezik kellemetlen utazás után. A város fekvésével, a dómmal hosszasan foglalkozik, majd a carneval hóortoságait szemléli meg. Rubens művészete őt is bámulatra ragadja itt levő alkotásaival. Lakása a városban a Hotel de Vienne-ben volt.

Február 22-én Toldyt Bonnban találjuk már. Itt egy Förster dr. nevű ismerősére talál, a kiről azonban nem tudunk meg többet. 23-án délben teszi első látogatását Schlegel Ágost Vilmosnál, a kinek átadja Bowring ajánló levelét, a melyről megjegyzi, hogy nem nagy hatása volt. Schlegel háza Toldy szerint a legszebbek közé tartozik, belülről pedig »recht nobel«. Schlegel végül meghívja őt a 25-iki 5 órakor kezdődő felolvasására.²

Másnap Toldy meglátogatja az egyetemet. »A hallgatók«, írja, »megbámultak, mint a borju az uj kaput.« Hazamegy és már otthon találja Schlegel névjegyét. Érdekesen jegyezte fel az író, mi történt a felolvasáson. Többnyire hölgyek voltak jelen, urak csak mintegy tizen. »Schlegel war aufgeputzt, die blonde Perruque, zwei Ordenskreutze.« Schlegel állva beszélt, előbb Opitzről, aztán Gottsched- és Bodmerről. Az előadásról így szól: »Schr klar, lebhaft, echt erzählend, las Stellen aus Haller sehr gut, doch kein Tieck ist er nicht! Dann ward Thee gerichtet. Ich ging zu ihm und dankte, er frug: Sprechen Sie französisch? Eh' ich antwortete, führte er mich zu Bercher (?) und ging.«

¹ H. Miksa. (1848—1864.)

² Vorlesung über die Literatur für Damen.

Másnap Toldy poppelsdorfi kirándulása után újra Schlegelt keresi fel. Ezúttal leírja lakásának berendezését. »Unten, wo man eintritt, sind links 2 Zimmer, das erste mit Gemälden . . . von indischen Gegenden, das Gassenzimmer mit Sofa, hat 3 Wandtapeten, indische. Er liess mich vor. Ich sah, wie lässig ich ihm war. Sprechen Sie englisch. Nein, etwas! Da schüttelte er den Kopf und verzog den Mund. Recht erzwungen war die Empfehlung an Bowring mit dem Beisatz: Ich bin ihm viel Dank schuldig, dass er mir Ihre Bekanntschaft verschafft hat. Mit der Zeit meiner Reise war er durchaus nicht einverstanden. Er hatte jetzt eine Haube ohne Perruque auf, schrieb eben einen Brief, als ich kam, ich blieb stehen, er wollte die 2 Zeilen noch ausschreiben um mit der Seite fertig zu sein und in einem Ton mit Widerwillen sagt er, bitte sich zu setzen, mein Hr. Dr! Schlegel hat mir mehr als irgend jemand das Urteil erpresst; ein Mann ohne Gemüth und mir fiel ein, was ein Officier gestern bei Tisch sagte: Wer keinen M. machen kann, kann auch keinen lieben. Als ich ihn frug, ob er bald wieder nach Wien käme: nein, ich habe dort keine Ausbeute zu machen . . . Er meinte den künftigen Herbst nach England.

Február 27-ikén érkezett Toldy Aachenbe, melynek városházát, kórházait, utcáit igen terjedelmesen írja le. Innen márczius 1-én útra kel Németalföldre, melynek városai közül Lüttich, Löwen, Brüssel, Gent, Ostende vonják magukra figyelmét. Ostendeban márczius 6-ikán 10 órakor hajóra száll, a melylyel este $1\frac{1}{2}$ 8 órakor Margateban angol földön köt ki. Canterbury, Chatham, Rochester, Gravesend helységeken keresztül másnap este 10 órakor Londonba érkezik.

Reggel Bowringot keresi a Wellingtonstreeten, de nem találja. Délután újra elmegy és a kapuban találkozik vele; nagyobb társaságot talál együtt. Másnap Bowringnál reggelizik, azután elindul a látnivalók megtekintésére. Nap-nap után szinte beteggé fásaszta magát a sok járás-kelésseel. Látogatást tesz Eszterházy herczegnél,¹ e napon, 16-án ír még Kazinczynak is. Londonban Toldy körül állandóan nagy társaság van, így az ifjabb Cooper, kiváló orvos, Rowborham, a nyelvész, Mac Farlane, ki szerint csak egy magyar költő van, Himfy, a mi ellen Bowring szólalt föl, egy Niczky gróf, az ifjabb Eszterházy herczeg. A herczegi család is megkedvelte őt: »Fürst Eszterházy höchst gütig, bot mir seine Hand an bei allem, was ich zu wünschen habe« — mondja Toldy. A herczeg fia gyakran kalauza London utczáin. Legtöbbször azonban Bowring társaságában fordul meg. Nincs biztos tudomásom arról, hogy miképp ismerkedett meg Toldy vele, de az bizonyos épp e napló alapján, hogy Londonban ez az ismeretség mély barátsággá fejlődött. Londonban az angol élet, mind a szellemi, mind a gazdasági

¹ Eszterházy Pál Antal angol nagykövet szenvedélyes gyűjtője volt a népköltési termékeknek. Érdeklődött a magyar népköltészet iránt is és írt Döbrentének, kérve, hogy küldjön neki magyar népdalokat. (Tud. Gyűjt. V. 1828.) Döbrentei előbb csak háromt küldött, később egy egész kis kötetet, de ez elveszett. Rummy Károly tanár elküldte azután Bowringnak Toldy Handbuch-ját. Azt hiszem, ezzel kezdődik Toldy és Bowring ismeretsége

és politikai, volt Toldy érdeklődésének főtárgya. Ezt az életet »concentrikus morális élet«-nek nevezi. Ennek az életnek él barátjai körében. Bowring gondoskodik róla, hogy jól érezze magát, tüntet magyarsága mellett, Toldy aztán örömmel jegyzi fel naplójába: »Bowring trank Kisfaludy's Gesundheit bei einer Tafel von 30 Personen«. Bowring ajánlása megnyitja előtte a brit múzeum könyvtárát. Hume nevű ismerőse bevezeti az alsóházba: »Eine Gallerie von beiden Seiten Bänke von grünem Leder, alles nett, der Saal klein. Alles ziemlich ruhig, die meisten Hut auf«.

27-ikén reggel megint Bowringnál van és a naplóban megjegyzi: »Er übersetzte vor meinen Augen in einer halben Stunde Vörösmartys Hajdukenlied (?).« Jelen van Körösi jelölésén az Ázsiai Társaság tagságára; megválasztását biztosra veszi.

Április 7-ikén hagyja el Toldy Angliát és másnap Calaisban köt ki. Párisi tartózkodásáról nem vezet naplót, annyiról értesülünk csak, hogy Apponyi Rudolf nagykövetet keresi fel és Elenyák György vendégszeretetét élvezi, sőt pénzzavarából is ő segíti ki, miután már két ruháját is eladta 35 fr.-ért. Április 9-ikétől július 9-ikéig tartózkodott Toldy Párisban. Franciaországból Schweizba igyekezett. Útja Belforton vitt át és itt találkozott a crilloni herczeggel, a ki magához hívatta. »Es war viel von Napoleon gesprochen. Er sagte, so ein Mann war nöthig um nach dieser Anarchie die Franzosen wieder in Ordnung zu bringen und im Zaum zu halten. Nap. hatte keinen schönen Bau, war nicht so gross, als ich, hatte feine Züge, sprechenden Mund und »des yeux perçans.« Sein Kopf war ganz zur Médaille geeignet, da er ein schönes Profil hatte. Er changirte ungemein stark, wer ihn als General und als Kaiser sah, war von dem Äusseren betroffen. Er wusste seine Umgebungen in äusserstem Respect zu halten, zu seinen Soldaten war er äusserst populär. Keine Liebschaften hatt' er nicht, er liebte die Frauen nicht, war aber sehr verbindlich; und mit der phys. Befriedigung zog er ab. Josephine liebte er sehr. —«

Mühlhausen városán át Baselbe érkezik július 13-ikán. Mind a két város régiségeiről hosszú feljegyzéseket készít. A Jura völgyeinek szépsége Toldyt is elragadja, de július 16-ikán már nagyobb csodálatra indítják az Alpok. »Mein Herz neigte sich vor der Erhabenheit«, mondja a naplóban. Sajnos, július 19-ikével a napló megszakad és csak az üresen hagyott lapok szólnak az író szándékáról, hogy a naplóírást folytatni akarja, a mi azonban nem történt meg.

Utazásának hátralevő részéről a kiadási napló nyújt némi tájékoztatást. Eszerint a későbbi út nevezetesebb részletei, állomásai: Bern, Lausanne, Genf, Trient, St. Bernard, Brieg, azután Piemont, Milano, Pavia, Brescia, Verona, Vicenza, Padua, majd Velence. Milanót augusztus 5-én, az olasz utolsó állomást, Velenczét pedig 21-én éri el, augusztus 24-én már visszafelé tart, útja Triesten, Fiumén át visz, 27-ikén Károlyvárosra, 29-ikén Zágráb városán utazik át, azután Csáktornya, Kanizsa, Keszthely, Veszprém, Fejérvár a fontosabb magyar állomások. Fiuméből 10 nap alatt ért haza és ezalatt 84 fl. 39 kr.-t adott ki.

Toldy, úti kalauzok alapján, előre megállapította tartózkodásának minden hosszabb állomásán útitervét. A napló alapján könnyen összeállíthatjuk útjának főbb irányait: 1. Poroszország: Berlin—Magdeburg—Quedlinburg—Heiligenstadt; 2. Hannover: Göttinga—Cassel—Köln—Bonn—Aachen; 3. Németalföld: Lüttich—Brüssel—Ostende; 4. Anglia: Margate—Calais—Canterbury—London—Richmond; 5. Franciaország: Calais—Paris—Langres—Belfort—Mühlhausen; 6. Schweiz: Basel—Bern—Lausanne—Genf; 7. Olaszország: Milano—Pavia—Verona—Padua—Venezia; 8. Hazafelé: Triest—Fiume—Károlyváros—Zágráb—Csáktornya—Fehérvár—Pest.

Az útinaplóban kifejezésre jut Toldy jelleme, tudásvágya, pontossága, gavallérossága híven tükröződik a sorokban. Az a komolyság, a mely az egész naplót áthatja, kell hogy csodálatunkat keltse fel, ha meggondoljuk, hogy Toldy mint 25 éves fiatalember járja egyedül a világot. Toldy olyan sokat tapasztal, tanul, olyan kiváló emberek ismeretségét keresi, hogy útját csak Széchenyi utazásával tartom összehasonlíthatónak. Minő érzés foghatta el lelkét utazása alatt és megérkezése után? Lehetett-e ez az érzés más, mint elmaradottságunk érzése? A magyar államiságnak külföldön még nyomát sem látta, külföldön hamis nézetek uralkodtak, a melyek az elmaradt országot még elmaradottabbnak tüntették fel. Annál hálásabb azonban azok iránt, a kik Magyarország barátai.

5. Bowring Schedelhez írt angol versének német fordítását is tartalmazza a napló:

Ich folge deinen Spuren, doch von fern,
Du hörst die Stimme, ich das Echo nur,
Des zeitbewährten, alten Ungerstammes.
Und bebend mir im Geiste, zieht Musik —
Eh sie dem Ohr erstirbt — zu Englands alten Hallen,
Wo Lieb' und wahren Mitgeföhles Geist
Willkommen heisst, als neuen Sternes Strahl,
All was ich bringe an Schönheit, Licht und Lied.

Sag' Hunnia, Hand in Hand wird sie erglänzen
Mit Ländern, so die Muse kränzt mit Ruhm es
Und wenn nicht mir, fällt andern doch das Loos
Mit Ruf ihr Haupt zu decken und das deine,
Durch süßren Klang und hehrer Worte Schwung.

Erre a versre, melynek eredetije Bowringnál megtalálható,¹ írta Toldy a naplóban feljegyzett verses választát:²

Mit írjak, édes Bowringom, neked?
Hazám nevében áldjam é neved',
Hogy a' homályt, mely hírélt elborítja,
Szétoszlatod, 's a' tündér Albion

¹ Poetry of the Magyars, czíme itt: Fr. J. Schedel. Az eredeti és Yolland Artur prózai fordítása megjelent a Toldy-Emléklapokban (20 l.). Érdekes az összehasonlítása az eredetinek Toldy német fordításával.

² Idézett helyen megjelent ez a vers is, de hibás olvasásban, azért érdemesnek tartottam itt pontosan közölni.

Magyar dal' lelkét látja szállani?
 Vagy szived' áldjam, a' jót, a' nemest,
 Melly hont hagy itt körülém felvirulni,
 Hol tenger és föld választ el honomtól?

Nem nyujta nékem Muzsa éneket;
 Hogy fűrtidet laurusszal ekesítsem;
 De férfi mellemen hű szív dobog,
 'S szivemben hála forr 's örök szerelm;
 Ezt hagyhatom csak a' nemes barátinak:
 Magyar szerelmet angol dalfinak.

London, Március 12. 1830.

E két vers mutatja legszebben azt a nemes viszonyt, mely a két kiváló férfiú között fennállott és idővel mindig mélyebb lett. Toldy valóban sokat köszönhetett barátjának, a ki tanulmányútjában hathatósan támogatta, hálája azonban a hazafi hálája is nemzetének barátja iránt.

6. Az »Übersicht«-ben Toldy február 10-ikétől április 8-ikáig tett útjainak összefoglalását találjuk. Berlinből Párisig, hozzáértve angliai utazását is, 18 utat sorol fel, pontosan megmondja a napot és az órát, a melyben megérkezik valahová. Eleinte a távolságot is feljegyzi, de azután abban hagyja. A legnagyobb távolság volt Berlintől Heiligenstadtig és Casselből Cölnig.

Az »Übersicht«-tel befejeződik a napló. Az Úti Napló sárga lapjai annak a nemes, hazafias tanulmányvágyásnak emlékei, mely a legjobbaknak a XIX. sz. második és harmadik évtizedében egy időre vándorbotot adott kezébe. A napló Széchenyi korának, az ő szellemétől áthatott emléke. Igaz, hogy nincsenek benne nevezetes események feljegyezve, írója nem állott az országos politika középpontjában, csak az egyszerű, csendes szemlélődő jegyzi fel benne tapasztalatait és a maga apró gondjait; irodalomtörténeti és kulturtörténeti szempontból azonban a napló kiváló fontosságú emléke a nagy időknek.

GYULAI ALADÁR.

VÁLYI ANDRÁS HAT LEVELE KAZINCZY FERENCZHEZ.

Vályi András, a híres földrajzi és nyelvészeti író, ki egy egyszerű miskolczi református czizmadia család köréből (szül. 1764. nov. 30.), kiváló tehetsége és — katolizálása (1790.) révén, a hercegprimás hathatós közbenjárásának segítségével (*Dr. Váczy*, Kazinczy lev. II. 563. *Kazinczy*, Magyar Panth. 304. 402.) oly fiatalon, 27 éves korában emelkedett 1791-ben a budapesti m. kir. tudomány-egyetem magyar nyelvi és irodalmi újonnan rendszeresített tanszékére: 1790-ben írta e nem csupán hivatalos dolgokat tartalmazó, hanem egyszersmind irodalomtörténeti vonatkozású leveleket Kazinczyhoz, mikor Kazinczy borsodi kerületében a nemzeti iskolák királyi visitatora volt. (1789 decz. havában költözött Miskolcra Kassáról, hol a »nemzeti főiskola« professora volt.)

Az V. és VI. számú levelek keltezés nélküliek, de tartalmukból bizonyos, hogy azokat is Miskolcra 1790-ben, állásának elvesztése előtt írta. — Ez eredeti levelek a *sárospataki ref. főiskola* könyvtári kéziratának »Kazinczy Ferencz Hivatalos Levelezéseinek Maradványai. 1786 Nov. 11d oltá 1791 April. 11d. 'A Kassai Tudományos Kerület' Nemzeti Iskolájának Inspectorsága alatt.« című ívrét alakú kötetében találhatók, mely a Kazinczy könyvtárával 1807-ben került a sárospataki ref. főiskola birtokába. Vályi András nevével a Kazinczy Ferencz levelezésében (I. II. IV. VII. kötet) gyakran találkozunk. (Meghalt 1801-ben.) Megemlítem még, hogy Vályi a hosszú *u* és *ö* hangokat leveleiben *ü* és *ö*-vel írja.

I.

Tekintetes Ur!

Idezártam a' leg-közelebb Graditskába küldött pénz felől való Recepissét, mely felől a' Tettes Ur még itt létemben parantolni méltóztatott. Az én dologom a' Miskoltziakkal nem igen jól jön ki; minden el-idegenítettett a' Papok által a' Normától: sőt nállunk azt hiszik, hogy a' Normával minden órán el-tűnünk mint a' Buborék. Az examenokat azonban mindenek kedvellik. Gömörbe mihelyt a' Tettes Ur parantsolatokat adni méltóztatik indulok. 'A kövesdiek eránt pedig instálom a' Tettes Ur tanácsát, mozogjak-e a' három Tanítók fel-állítása eránt, vagy tsak kettő legyen jobb fizetéssel.

Ajánlom magamat a' Tettes Ur Gratiájába 's álhatatossan vagyok Miskoltz 30dik Januar 1790.

'A Tekintetes Ur

alázatos hív szolgája
Vályi András mp.

II.

Tekintetes Ur!

Most kezdtem már a' Miskoltziakkal való Dologhoz. 'A Görögök magok állitnak fel, a' mint T. Szolga Bíró Urnál a' Bírójok Pataki jelentette oskolát két Tanítóval 200 Rf. fizetéssel. Be-vették volna a' Luthránosok is ha Radvánszky Ur nem ellenzette volna. 'A Város úgy fizeti a' 150 Rf. 's egyebet, ha a' Nemesség is fog magok részéről fizetni. Vasárnapra tett terminust T. Ragályi József Ur; dél után pedig Jolsvára és Rosnyóra, s Tornára indulok, onnan vissza jövet indulok mindjárt Kövesdre, ott jó végét várom a Dolognak. Győrbe újj oskolát reményelek, a' mint T. Parchetich Ur biztat.

Instálom a' Tettes Urat én hasznosnak látom ha Kövesdről Vitéz, zel Budára fel szaladhatnék, 's a Miskoltzi dolgon személy szerént is segíthetnék; én úgy tartom (Vitéz) Imrének is lessz jelenteni valója. Hólnap írok neki e' dolog felől, ha a' Tettes Urtól az elmenetelre engedelmet nyerhetnék, és neki módja 's ideje lessz a' jövetelre. Én ha pénzt teremthetek, magam is fel megyek. Ma egy hete éppen mióta szüntelen

Exament tartok, és az Examen mindenütt ditséretetet (így) érdemel, mindnyájan producálták a' Professorok, és pedig ditséretesen magokat. Tettszik a' Norma, tsak fizetni ne kellene. Ujj oskolának való helyet felette alkalmatost és óltsót találtam; kész iskola lesz, és sok Gyermekeknek tágas, 's a' tanítóknak is alkalmas lak helyek lessz. Holnap Postán meg írom. Most tsak hirtelenül írhatok, a' ki magamat a' Tettes Ur Gratiájába ajánlom 's vagyok

A' Tekintetes Ur

Miskoltz 5dik Febr.

1790.

alázatos szolgája

Wályi András mp.

III.

Tekintetes Ur!

Nem tûrtethetem magamat, minthogy semmiféle munkához állandó patientiám nints; ma dél után Györbe küldök a' fizetésem erant, 's ha fel adják Innepe után indulok Bétsbe, annyival inkább minthogy a' menetelre jó módom lessz. Tsudálkozom, hogy az Assignatio olly soká kimarad; Budáról úgy értettem, már régen ment föllőle Rendelés a' Kir. Kamarákra. Instálom a' Tettes Urat méltóztasson engemet hathatos leveleivel segélleni Bétsbe, 's Tanátsával is mi tévő legyek ottan. Nem azért megyek én fel hogy ott tsak leg-kissebbet is 'a' Visitorok vagy oskolák fölől tzirkálódjam, hanem tsak azt igyekeznék meg-tudni: Vallyon ád e' a' Magyaroknak mint a' Belgáknak ő felsége mindent? Ha meg. actum est de nobis. De akármint lessz, ha meg-marad is jól járok, jókori nyugodalmat szerezvén magamnak. 'A' többi Visitoroknak mind könnyebb, ki Prokátor, ki készült, ki practizált. én tsak az Erziehungs-fachba mozogtam, ha ez is bomlik, szükség hogy gondoskodjam. 'Ambár én el-mulását nem hiszem, mert interessál. Ha el-mulna is mihelyt idegen helyett, tûrhető Conditiot találók, vége szakadt a' búmnak. Kevéssel is meg-tudom érní. Az illy tûnődésekkel tsak unalmat szerzek a' Tettes Urnak, nem is alkalmatlankodom.

Örûlni fogok, ha (fel mehetvén az Angaria miatt) a' Tettes Ur Bétsbe velem valamit parantsolni méltóztatik. Ha hirtelen semmit sem hallhatok állapotunk, vagy tzéломra való várakozom; igen könnyű szerrel megyek, tsak magam, 's félre vonúlván Bétsbe kevéssel meg-fogom érní. Ha pedig bizonyost de szomorút hallhatok, azonnal sietek hogy magamát valahová applicálhassam, de tsak ugyan a' Diéta után. Az esetre kérek a' Gróftól egy Testimonialist, ha semmi szükség sem lessz reá, magam is ki nevetem magamat, 's örûlök. Sok Philosophia kell a' mi mostani állapotunkhoz, ...zok és félek, mint a' Katona.

Mihelyt a' fizetésemet 's kivált az úti költséget is fel-vehetem futva megyek. mind a' két esetben nyugott leszek utazásomon, kivált ha a' Tettes Ur támogató leveleit vehetem.

Én igaz szívvvel, 's háládatos indúlattal vagyok .

A' Tekintetes Ur

Miskoltz 30dik Mart.

1790.

alázatos szolgája

Wályi András mp.

IV.

Miskoltz 10dik April.
1790.

Tekintetes Ur!

Harmad napja már, hogy fel-vettem az ángáriát Győrbe; izent Perceptor Úr mint Jó akarom az Assignatio meg-érkezése felől, 's azonnal repültem érte — hét procentot fogtak hadi adót ki, míg egy kérdést tesz felölle; rá állottam.

Sajnálom, hogy semmi interessalo komedia Darabot nem kaphatok. Holbergból fordítom szabadon a' *Geschäftigét*, vigjáták 3 felvonásban. Garray keres, küldött volna is de alkalmatosság nintsen; én magam már az lettem volna ha engedelmet nyerni szerentsém lehetett volna. Most ismét írtam a' Grófnak,¹ nem kell Testimonium semmi, tsak engedelem, amazt tsak az utolsó esetre készítettem. Nyughatatlanul várakozom, 's 17dik psentis indulnék, tsak szabadságom volna. Vitéz is igen hív magához két levélben; meg-látogatom, tsak a' Battya feleletét vehetném már! a' mit sajnosan szenvedtem — úgy szeretnék szorossabban eggyé lenni.

Instálom a' Tettes Urat, Beretznél van a' Garrai Stambuchja, már esztendeje lesz (Jósef Urfi tud felölle) igen kéri 's egyszersmind a' Tettes Urat minden levelében hiven tiszteli, szeretném ha most meg vihetném neki, úgy sem írnak már fel semmit a' Postán. Kallós is küldi talám 3 Rfját ha kezéhez veheti.

Ováry Urat tiszteltem, 's kértem is az Idea Universi' meg-küldése felől; nem vehetni reá: írni fog rövid időn, és talám a' jövő Postán. Hozzánk holnap érkezik meg a' Fő Ispány, gyakort Vendégei vagnak. Felette hideg vérrel nézi a' változásokat. Schwärmereynek mondja. Boldog vagyok Társaságában, tisztelve tanúlok tőlle. Nem affectalva tanít mint Komját.

Kallosnak igen furtsa levelét vettem Ruszkáról. Tsókolódott — ! a' Jelenfi lyánkát szereti. Indul! Biztattam tsak szót fogadjon, reménylen jobban meg-tapogatja — —. Az én Kompaím betegségében is legény-völt; éppen ma hetedig hete, hogy meg — —. Jam salva res est —.

Kñét igen szeretném tudni, mint gondolkozik; el-szégyenlette magát, mint hogy — belöllem minden neheztes ki-gőzölgött, és — Katzagni fog a' Tettes Ur, ha mehetek! és élek, mint kell Bétset meg járni 65 Rftal és valami keveset vásárlók is. Ha maradunk! még is tsak kételkedem; bővebben fogok vásárolni. Hadd mehessek el Tekintetes Ur!

Én holtig hív maradok

'A Tekintetes Ur

alázatos szolgálja
Wályi András mp.

¹ Gróf Török Lajos »a Tudományok' és Iskolák' Királyi Fő-Igazgatója.«

V.

Tekintetes Ur!

Ki-fogytam az időből 's a Prothocollumot el-nem végezhettem. Engedelmet instálok. Méltóztassa ebben a' hibákat (mert illyet nem próbáltam) fel-fedezvén visszaküldeni, szebben el-készítve küldöm vissza. Én ritkán purizálok, tsak egyenessen tisztára; 's nem is tudom mindenkor mit hová írtam. Gondolkozással szedhettem így is össze. Tsak a' Numerust jegyzettem fel és kinek szollott az Írás magamnak. Ennek utánna mindent szorgosan felírok. Tsak soká írhatnak!

T. Ováry Ur választ vár, addig nem küld ujjabb darabot; felette sokat tanullok tőle. Nem biztat; sőt tsalhatatlanul állítja el-múlásunkat, mihelyt az Ország dolga régi állapotjára megy. Mit tsináljunk a' Gyermekekkel a' Felső iskola nem soká el múlik. Igen szedik a' Gyermekeket. Komjáty és Kis Urak örülnek, egyik a' maga hasznán, másik irigységből. 'A Tanítok velem együtt búsongnak. Nem győzöm vigasztalni. Most semmit sem tehetvén tartok hogy a' Dietáig is suspendálnak hivatalomtól.

Vigasztalást tanátsot instálok a'

Tekintetes Urtól

alázatos szolgálja

Wály András mp.

VI.

Tekintetes Királyi Inspector Ur!

Már egy héttel ez előtt meg-bántam, hogy olly hirtelen, és olly igen neki ereszkedtem a' búnak, noha nem minden ok nélkül vólt; most tellyes meg nyugvással várom a' dolog ki-menetelét. T. Pethő Ur igen nevette a' Miskoltziakat, 's nagy reménységet nyújt, hogy az Institutum bizonyosan meg-marad, vettek Bétsből már tudósítást, minthogy ott is el akarták törteni a' N. oskolát. Töllünk Ketskés Daniel Ur volt Budán, 's mindent el-beszéllet Tettes Pethő Urnál: ott meg-bizott reménységben vagynak. kivévén a tanítás' módja, könyvek, és a' Német nyelv váltó-zását, az Oskolák 's Tisztek meg-maradása felől. Már a' visitorok Assignatioja le-küldetett és több mint vélték, így vettem a' Tudósítást, erre tátott szájjal nézek. Meg-ijedtem hogy a Tettes Ur levelét már két Posta nap venni szerentsém nem volt; 's most nyugott és vig vagyok —. Nagyön nevettem a' kis Kompain; még most is foly, e' tudva inkább lettem volna az Aszalay kinja közt mint ülve — —. Majd ki-pótolom tsak a dolgunk váljon el, és fel-jöhessek.

Örömet fordítok, és minden órán fel küldök egy darabot. Az Idea Universit is ujra fogom kérni, mert a' minap azt felelte Ováry Ur, hogy elébb választ vár. Reménylem ide-adja.

Én most elébbi állapotomhoz képest igen nyugott, és boldog vagyok, noha eremitásban élek. Instálom a' Tettes Urat a' Prothocollumot méltóztassa visszaküldeni, nem próbáltam még ollyat, időm lévén majd jobban el-készítem. Félek, ha tetemesen hibáztam. Gróf Török Ur nállunk és

Korponai sokat beszéllették, nekem nem, mert én ben ülök, mások hozták a hírt. Nevetem 's nem hiszem az olyat. Nekem most is adnak Forspant, de nem igen van mivel fizetni. Igen meg-untam az édes ételt már, és a' decoctumokat; 's ma iszom a' Tettes Urnak egészségéért: és a' Krohernéért is.

Ajánlom magamat a' Tettes Ur Gratiajába, 's háládatos szívvel vagyok

'A Tekintetes

Királyi Inspector Ur

alázatos szolgálja

Wály András mp.

HARSÁNYI ISTVÁN.

ADATOK GYÖNGYÖSY ISTVÁN ÉLETÉHEZ.

(Harmadik közlemény.)

Őszi verőfény.

Zord és keserves időkben élt Gyöngyösy István. A nagy *Comenius* Ámos tanítványa Sárospatakon még hallgatta a mester bölcis oktatásait, a mikor felesége lett *Baranyay* Ilona, a vagyonos nemesleány, apja táblabírótársának Gáspárnak, *Radváncz* szomszédságában az ungi *Baranya* községben lakó előkelő nemes úrnak sárjadéka. Alig 23 éves korában házasodott meg, a mi különben nem volt szokatlan abban az időben. De bizonyos, hogy hosszas ismeretségből való szerelmi házasság volt ez, hiszen Radváncztól, Ungvárról egy ugrás Baranya, szerelmes embernek csak egy gondolat útját végigmérni. A számító apa, az öreg János is kedvteléssel nézhette ezt a házasságot... Hogy e kegyetlen időben a szerelem édes ajkú költőjévé vált Gyöngyösy, abban a maga természete és tehetsége mellett a szerető, szép asszonynak is nagy része volt.

Mert Magyarország kétségbeejtő állapota csak szivetrázó panaszokra indíthatta a költőt, a mint »*Murányi Venus*«-ában, *Kemény János*-ban olvashatjuk is fájdalmas gyötrődéseit. A zsitvatoroki béke óta a bécsi udvar csak azon fáradozott, hogy a szultánnal a békességet mindenáron fenntartsa. Hogy e célját elérje, Magyarország végső romlásával se törődött. A királyságban élő be nem hódolt magyarság semmi kíméletre nem talált a töröknél, a ki azt állította, hogy néki csak a »*bécsi császárral*« van békessége, a némethez húzó magyarral nincsen. A portyázások, beütések napirenden voltak. Az egykoruak becslése szerint a csekély királyi területről évenként tízezeret is meghaladó rabot hurczoltak el,

az égetéseket és rablásokat nem számítva. Az udvar semmit se törődött a magyarsággal, sőt önvédelmükben is akadályozta a magyarokat, hogy a töröknek a háborúra okot ne adjon. Az örökös tartományok békéjét a magyarság vérén és teljes vagyoni romlásán vásárolta meg. A végvárakhoz örökösen jöttek a parancsok, hogy a törököt ingerelni nem szabad, csakhogy a kemény magyart zabolázni nem lehetett. A végbéli vitézck a hol csak lehetett súlyos csapásokat mérték az ellenségre. A költő, a füleki seregbíró nem egyszer vett részt a mindennapi leshányásban, a mikor skarlát szín festette a zöld pázsitot, a hol buza-kévék helyett török testeket látott keresztekbe rakva. Imé ezt lováról veszik le, annak fejét veszik, ezt rabbá kötözik, amott meg téregetik őket össze, kinek kópját vernek a hátában, kinek pedig puskalövés esik mellébe.

A »vitézlő rend« vérell izzadó fáradtsággal és körömszakasztó küzködés után, hosszú rendre fűzött rabokkal érkezik be a végházába, a rabokat sereggel állatja, a test nélkül való fejeket zsákokkal hordotta, halmokat töltött a nyert portékából s a népnek hangos örvendezése között kótyavetyés vásárt tartott.

De ezek ünnepnapok voltak. A vasvári béke után még keservesebb napok jártak a végbéli katonákra, a kiknek fizetéséről addig is alig gondoskodtak, de mikor Magyarország érdekeinek valóságos elárulásával hosszú békét reméltek, épinséggel semmit se törődtek a »vitézlő renddel«. »Ruh' italanok, éhel vannak« írja rólok a krónikás. Maga a költő seregbíró is keservesen panaszkodik: »Immár arra jutottam, hogy egy cselédemet se sustentálhatom.« Éhel haló a hajdu, tarisznájába kér kenyeret háza népe táplálására, de nem kap...

E szomorú körülmények között is Ovidius, a szerelem édes szavú költője, mindég tarsolyában volt, olvasásában keres vigasztalást, benne találja igazi örömét. Murányi Venusát is a végvári élet alkalmatlan helyein, sok »értetlen csöcselék kiáltásával zajgó szállásokon« és úton írta, de ekkor is nem a hadi-élet jeleneteit, de a szerelem édes gyötrődéseit és tündéries bűbáját festegette. Ékesszólóbb és ragyogóbb dicsőítője a női szépségnek alig akad nála a magyar irodalomban, akkor van igazán elemében, mikor a szerelem évődéseit, édes bajait, igaz boldogságát éneкли meg. A kurucz király Thököli kardja Bécsig véres utat vág, ő csak azt látja meg legjobban életében, hogy lett a »nagyasszony« édes boldogsága, s ragyogó színes hasonlatokban ünnepli szépségét. »Kemény János« szomorú sorsában is a szerelem diadala ujjong. A »csalárd Cupidóban« vezekelni akar szerelmi botlásáért, de csak csábos gyönyörűségeit rajzolja benne is. A »Rózsakoszorú«-ban ifjú elme bolondságának

hirdeti ugyan a szerelmet, de késő vénségében is »Chariklea« szerelmét pengeti le lantján.

Érzékies, könnyen lángra lobbanó ember volt teljes életében. Mikor *Dósáné* az átkozott hírharang besúgja úrnőjének valamely asszonynyal való szerelmeskedését és úrnője Balogvárába küldi a murányi udvarból kapitánynak, tréfásan mentegetődzik, szent életét emlegeti, de alig mozgott volna a falevél, ha a szél nem fujta volna. Még balogvári vezeklésében is az »istenes szerzet«, a házasság gyönyörűségeiről énekel. Mert hát, ha a tél fergetege, a fagyhaló hideg éri, mindjárt felesége óhajtott tüzeiben melegszik meg, míg a nyár izzasztó hevében árnyékos öle nyugtatja, hús csókoknak harmatja frissíti fel. Kedvre deríti az embert »az asszonyi rend«, mert mint felkelő nap, olyan az ábrázatja, szemöldöke mint a szivárvány, gyenge homloka fejről lilíom, piros ajka mosolygó kláris, karcsu dereka egyenes cédrus, mosolygása hajnalhasadás.

Ezt a szép, jó feleséget, a kiről így álmódott, a 17 éves *Görgei* Judith személyében találta meg, a kit az öregedő költő feleségül is vesz. Termékeny és boldog házasságban él vele, de tizenhét évi boldogságának a halál végét szakasztja . . .

Árván, üresen marad a költő kettős eresztű csetneki kuriája, tágas udvara, nagy kertje, majorja. Gyermekai egymásután szárnyra kelnek, az ősz költő magánosságban éli »tántorgó öregsége« végső napjait. 1691-ben szomorúságában még alispáni állásáról is lemond, de a rendek kérve tartják, nem eresztik, csak 1693-ban szabadul meg e szép, de terhes állástól. Azontúl csak gondolatainak, ügyei rendezésének élt, s a költészet művelésében keresett vigasztalást.

Öreg kuriája belső berendezéséről is szólnak a gyér adatok, a nagy házban, öreg szőnyegek, ódon mobiliák, medvebőr, arany gyűrűk, arany szkófum, tizenkét ón tál, hat nagy tál, huszonnégyszázezer, ezüst kanalak, négy gyertyatartó, a konyhaberendezés dísz: a három vas pecsenyesütő rostély, a skatulában 20—30 arany és húsz ezüst tallér állandóan, a pinczében húsz hordó hegyaljai bor, a majorban tíz sertés, szarvasmarha, hat tehén . . . Egy jómódú köznemes magános háztartásának elegendő berendezés.

Itt él csendes nyugalomban a költő s Chariklea szerelméről zengedez, míg 1700-ik esztendőben a rendek akarata ellenére a betegségére hivatkozó költőt újra alispánnak választják, bár kérve-kéri felmentését, a rendek és Andrassy főispán nem tágitanak, Gyöngyösy csak egy évre vállalja a terhes hivatalt, de bár minden évben leköszön, marasztalják, unszolva kényszerítik állása megtartására . . . Alispán marad halála napjáig.

Ez években kerül házába nemes *Boronny* Katalin, s a magányos kuria csendje feléled, vidám női kaczagás, üdehangú beszéd, csevegés veri fel a szobákat, a nagy udvart...

A többi halála után évek múlva 1723-ban legidősebb gyermeke Borbála asszony, özvegy *Szent Imrey Zabó* Gáspárné mondja el nemes Ung megye közönsége (Universitas) előtt.

Az öreg matrona. törékeny testtel, reszkető ősz fejjel, de erős akarral jelenik meg a nemes vármegye színe előtt. Bevádolja saját testvérét *Gyöngyösy* Istvánt, a költő legidősebb fiát. Vádolja, hogy kezét vetett *Boronny* Katalinra, elcsukatta, sulyosan kínoztta, nemesi háza jogainak veszélyeztetésével Katalin gyermekeire is vadul kezét akart vetni, noha e fugyermekek rég idő óta házában nevelkedtek, ott is születtek és néki is vérszerinti rokonai, a mennyiben néhai *idősb Gyöngyösy* István gyermekei. Őket védelmébe veszi, nevelésökben háborítani, értékökben őket háborgatni nem engedi, e törekvésnek ünnepélyesen ellene mond és tiltakozik...

A nemes vármegye bölcsei helyet adtak a tiltakozásnak és hivatalos pecsétes írást állítottak róla...

Igy védelmezte meg az öreg nemes asszony az elhagyottakat, üldözötteket, a kik szeretett apjának vérei és kedveltjei voltak. Az öreg nagyasszony szívével ítél, a vármegye ráütötte pecsétjét, mit szólhatunk mi ellene?

Gyöngyösy Borbála Szentimrey Zabó Gáspár özvegyének tiltakozása.

Nos universitas Praelatorum Baronum Magnatum et Nobilium Comitatus de Ungh damus pro memoria: Quod cum nos die 18. Febr. Anni modo labentis infrascripti in Oppido *Nagy Kapos* Loco alias et Termino celebrationis Generalis congregationis nostrae et tractandis et concludendis nonullis rebus ac negotijs publicam salutem ac permansionem comitatus nostris tangentibus et concernentibus frequenti numero condissemus suis temporibusque constituti; eotum nobilis Domina Barbara *Gyöngyösy* Egregy condam Gasparis *Zabo* relicta vidua coram nobis comparens in forma solemnisi protestationis et contradictionis exhibuit et protestavit nobis scriptotenus concinnatam Protestationem: Nobilis Domina Barbara *Gyöngyösy* Egregy condam Casparis *Zabó* relicta vidua in forma solemnisi Protestationis et Contradictionis Inhibitionis Exhibitionis et Reclamationis, contradicat, inhibet, exhibet, reclamatur et contraagit hunc in modum: Qualiter frater ejus Carnalis Egregius Dominus Stephanus *Gyöngyösy* eo non contentus, quomodo circa finem anni proxime elapsi 1722 Catharinam *Boronny* manibus sibi violenter injectis arrestasset, arrestatamque certo sub tempore graviter mortificasset; imo in

dies amorem fraternitatis minime in consideratione non tenendo cum periclitatione Jurium Protestantis Filys ejusdem Catherinae *Boronny* illegitimae aetatis in Domo sua natos inibique ad hunc usque diem in praeteritorum annorum non ita pridem clapsorum annorum succursu sua educatos manus injicere ferocissime intenderet, velletque, cum tamen eorum Parentem quippe Egregium condam Dominum Stephanum *Gyöngyösy Seniozem* consangventer aquisitionemque ejusdemque participem Dmina Protestans (siquid praetendens nominatus scilicet Dominus Stephanus *Gyöngyösy* junior Praetensiones haberet) confiteretur neque ullis ex Literis Testamentariisque Dispositione constaret quomodo filij Nlis attactae Catharinae *Boronny* solum toties memoratum Dominum Stephanum *Gyöngyösy* juniorem concernerent: Ob id ne Protestans Domina Barbara *Gyöngyösy* jure suo, in memoratorumque Puerulorum educationem in succursuum beneficiis frustraret, contra nominatum D. Egregium Stephanum *Gyöngyösy* aliosque, si qui eos citra Litis superinde movendae Decisionem emere, sibiue appropriare intenderent protestatur, contradicit, exhibetque, reclamatur. Protocollumque Comitatus insertum sub sigillo ejusdem extradandi et conservat. Supraqua ejusmodi praefata Domina Protestantis Contradictione et inhibitione erga juris ejusdem petitionem praesentes litteras nostras Prothocolis Sigillo meo usitato et authentico roboratas futura juramenta ejusdem Protestantis pro cautela deserituras exmandandas esse dedimus et concedendas, communi suo svadente Justitia.

In Gremiali Comitatus de Ungh Congregatione die 17 Mensis Marty 1723 in Opido Nagy *Kapos* celebrata. (Pecsét helye.) Aláírás Adammus Orosz, de Csicszer Judlium Comitatus de Ungh notarius.

(Eredetije *Szentimrey* János ungmegyei, baranyai földbirtokos levelesládájában.)

A vagyonszerző költő.

A nemesi ősi telkek és a velők járó földek, kaszálók, szőlők erdők megszerzésének vágya dolgozott *Gyöngyösy Istvánban* a költőben is. De bármilyen híres ügyvéd volt is, bizony nagyobb költő, mint birtokszerző. Költő dicsősége megmaradt, de birtokainak legnagyobb része már életében kisiklott kezéből. Abban az időben nemesi birtokvásárlásról szó sem lehetett. Vagy donatio, adomány útján, a mit a király korlátlanul, a nádor 32 telek erejéig adott, vagy zálogos úton tehetett vagyonra szert tenni. Zálogos birtokot nem sokat szerzett, inkább ő adta zálogba messze eső részbirtokait, vagy mások jogtalanul használták a távollevő birtokos kárára. Fényes közéleti szereplése és nagy jövedelmei mellett is nem tartozott a nagybirtokosok közé. Könnyen költő, jószívú ember volt, apja takarékoságát nem örökölte. Élénk képzelődése, könnyűvérűsége anyai eredetre vall. A közéletben és költői munkálkodásában termékeny elme, de a szívós kitartás hiányzott belőle. Egyébképen zálogos birtokot kapni is nehéz volt abban az időben.

A mint a költő apjának végrendeletéből látjuk, a ki intette fiait, ha megszorultak pénz dolgában, egymásnak adják át zálogba birtokaikat és ne idegeneknek, ez általános felfogás volt abban az időben.

Gyöngyösynek főrangú ismerősei, pártfogói voltak, inkább ezeknek jóakarata folytán gyarapította a vagyonát. Már 1665-ben Wesselényi nádor, a ki az elmés költőt nagyon szerette, »Murányi Venusa« miatt is kedvelte, társaságában szívesen időzött, hive Nagy András mezei hadnagy halála után javait neki juttatja, bizonyosan az ő jóakaratából nyert *Sós-Hartyánban* is curiát.

Dósáné bevádolja az özvegy nádornénál, hogy valamelyik nő cselédjével szerelmeskedik. Széchi Mária épen ekkor árulta el Rottalnak az összeesküvőket, Pozsonyból intézkedett, hogy a murányi »udvarból« távozzon. *Baloghvár* kapitányának rendelte. Ez bizony száműzetés volt, de a nádorné ebben is asszonyinak mutatta magát, míg egyik kezével büntette, a másik kezével irat kent sebére. A kis *Babaluska* falut zálogba adta neki 400 tallérért. Olcsón jutott hozzá, de ezt az összeget is bajosan fizette ki.

Babaluska falu ahhoz a temérdek vagyonhoz tartozott, a mit *Koháry* István szolgálatai fejében a bécsi udvartól kapott. A költészetkedvelő és maga is verselgető főúr kedvelte Gyöngyösy verseit. Kéziratban levő verseit is elkéregette tőle. Gyöngyösy két munkáját is neki ajánlotta. A »*Csalárd Cupidót*« először, de ezzel nem nyerte meg a főúr tetszését, bizonyosan »*kaczér*« tartalma miatt. A vallásos főember kedvéért megszerkesztette a »*Rózsakoszoru*« című vallásos tankölményét, a melyet *Koháry* 1690-ben *Löcsén* kinyomatott, még pedig igen pompásan, úgy hogy ma is gyönyörködve veheti kezébe a könyvkedvelő.

Ez ajánlásnak egyéb oka is volt. Gyöngyösy lantjának zengésével Babaluska falut is meg akarta tartani, azért ajánlotta egymásután két munkáját is Kohárynak. De kevés haszonnal, mint Dugonics írja. Koháry juttatott az elismerésből a költőnek, de a falut már megtartotta magának. Gyöngyösynek tehát legalább az elismerésből jutott ki, sok költőnek még abban sem lehetett része. *Koháry* István, mint a királytól adományozott *derencsényi* jöszágához tartozó falut Babaluskát 1200 frton Gyöngyösytól visszaváltotta 1695-ik esztendőben.

A hű Gyöngyösy 1671-ben asszonyával *Széchi* Máriával Bécsbe vitték, ott fogva tartották őket egy fogadóban. Innen írta későbbi úrának *Andrássy* Péternek, hogy kívánna már szolgálatára lenni, de megvárja míg asszonyának dolga végbe megyen. Sóvárgott haza. »Csak már szabadulhatnék« — írja — »a bécsi lakástól«. De nem hagyta el asszo-

nyát, míg *Hoher* az udvari fő német kancellár tudára nem adta decz. 1-jén, hogy őrzése megszűnt, szabadon járhat. De csak a következő évben került vissza hazájába. A jászóvári convent előtt *Kerekes* Erzsébet, *Andrássy* Miklós férje és rokonai nevében Gyöngyösy teljhatalmú (plenipotentarius) ügyvédül vallja. A következő évben *Andrássy* udvarából veszi feleségül *Gergei* Juditot, a kinek a családhoz való hűségét *Andrássy* épen úgy magasztatja, mint a költőét. Még ez évben Gyöngyösynek és feleségének 1000 frton zálogba adja csetneki házat. 1684-ben *Krasznahorkán* levő házon kívül ezer magyar forinton odaadja *Henczkován*, *Markuskán*, *Rokfalván* való részbirtokait. 32 arany, öt grézi talléron, ötven magyar forinton *Krasznahorkán* levő három jobbágytelket adott át neki, a mikhez *Monokon Garai* és *Pille* nevű szőlők is járultak.

Ez időben a költő 1689-ig Csetneken lakott. Ura és pártfogója kedvéért költözött *Krasznahorka* Váraljára. A főispán alispánnak is meg akarta választatni, de a kurucz érzésű vármegyében királypárti érzelmeiről ismeretes lévén, a rendek ebbéli tervének ellentállottak. Gyöngyösy tehetsége iránt a megye rendei különben nagy elismeréssel voltak. Minden kényes ügyben őt küldték ki tárgyalni. Mindég ő alkudozott a mindenható, pusztító katonasággal, magával az eperjesi hóhérral *Caraffával* is. A megyét két ízben, az 1681-iki és a híres 1681-iki országgyűlésen is mint követ képviselte.

Az alispáni székbe 1686-ban Miklós fia *Andrássy* juttatta, a mikor a rendek érdemei elismerése mellett nagy többséggel választották meg.

1697-ben *Andrássy* Péter a *krasznahorkai* házat kiváltotta. A költő visszaengedte a hozzátartozó birtokokkal együtt, noha a határidő elmulasztása miatt erre nem lett volna köteles, de evvel is kívánta nevezett úrnak szolgálatjára való készségét contestálni. Csetneki házához jogát fentartotta és ez évben újra odaköltözött. A csetneki házat 1200 forinton 1716-ban a költő fia *Gábor* bocsátotta vissza.

Eszterházy Pál nádor is iparkodott a költő iránt érzett jóságát kimutatni. 1693-ban nádori adománylevelet adott neki *Kubinyi* és *Máriássy* javakra vonatkozólag. A Kubinyiakkal hamar kiegyezett. »Megtekinté az »eő kegyelmek sok rendbéli esedezéseket és kéréseket« kétszázhusz »magyari« forintokon, a mit költségtérítés czímén vett fel tőlök, lemondott minden jogáról.

A *Máriássy* javak adományozására vonatkozó okirat és eljárási jegyzőkönyv egész terjedelmében megvan a jászóvári convent levéltárában. Az oklevelet korfestő tartalmánál fogva alább egész terjedelmében közöl-

jük. Az adományozó eljárás a legnagyobb részletességgel és pontossággal le van itt írva.

A nádor összes czímeinek elsorolása után a jászói convent tisztelendő barátjainak üdvözlétét és készséges barátságát tisztelettel küldi. Elmondja okiratában, hogy némelyeknek kérésére és esedezésére megemlékezvén Gyöngyösy István gömöri alispán érdemeiről, a melylyel császári és királyi ura iránt viseltetett és a jövőben is viselkedni akar, magvaszakadt Nyireő Józsefnél levő zálogos javakat, ingóságokat, a melyek Máriássy Istvánt illetnék, nádori jogánál fogva, a mennyiben 32 teleknyi területet meg nem haladják, a mennyit tudniillik neki a király nevében adományozni lehet, a költőnek juttatja. Ez az úgynevezett donatio. Nyireő-nek magva szakadt, Máriássy István pedig a hűtlenség bűnébe esett (nota infidelitatis), mert ő felsége legszentségesebb személye ellen a Thököly-féle lázadáshoz csatlakozott és ebben halála napjáig állandóan megmaradt. Ezért Gömörben, *Berzethe, Rudna, Körös, Ujfalú, Felseő-Sajó, Ochtina* községekben és Csetnek, *Dobsina* városában levő összes ingó és ingatlan javait, nemkülönben a Torna megyében levő szőlőket Gyöngyösy Istvánnak és örököseinek adományozza. Nádori jogánál fogva megbízza és megrendeli, hogy a convent egy tagja a hiteles bizonyítvány kiállítása céljából s a nádori kiküldött jelenlétében Gyöngyösyt javaiba beiktassák. Kiküldöttekül többeket nevez meg; ezek: Szendreői *Teőreők* Ferencz, *Tornallyi* György, *Dobóczy* János, *Barna* Mihály, *Remenik* Miklós, *Török* Miklós és *Láng* Pál. Csak egy ment el ugyan a birtokátadásra, de többeket neveztek meg, hogy valamelyik mégis megjelenhessék, ha a többiek netalántán akadályozva volnának. E megbízásnak és parancsnak a convent eleget tenni akarván, elindulnak *Török* Miklós mint a főmagasságu nádor birtokátadója, az okirat megszerkesztőjeképen pedig *Berzseny* Demeter jászói plébános. Ezek a köteles eskü szentsége alatt írásban számolnak be a nádornak. Elmennek a kijelölt városba és községekbe, magokhoz vevén a megye részéről egy szolgabíró és két esküdtet (jurassor). A községi bíró és a megyés szomszédok jelenlétében szerbe-számba veszik a javakat és az adományt nyerőnek (donatariusnak) ünnepélyesen átadják. A birtokátadásnak azonban már a helyszínen ellene mondanak Nyireő József leányági leszármazottjai, egyúttal a Máriássyak megbízottja Máriássy Gábor és Miklós nevében. A birtokátadás után öt napig még másoknak is lehet ellenmondani. Máriássy Sándor saját és testvérei nevében a jászóvári convent színe előtt szintén ellene mond a birtokbavételnek. Ez iratokat aztán *Kajcsa* Miklós debrődi plébános conventi tag a nádori ítélőszékhez terjesztette. Ekkor következett

volna a peres eljárás, de Gyöngyösy István »sokrendbeli esedezésekre« költségei megtérítése után újra lemond szerzett jogairól.

Igy aztán még jóakaró főúri pártfogói se tudtak nagyobb birtokot juttatni a költőnek ...

Eszterházy Pál nádor adománylevele Gyöngyösy István részére. Eredetije a jászóvári levéltárban. 1693.

Celsissimo Dei Gratia Sacri Romani Imperii Principi ac Domino Domino Paulo *Eszterhazy* de Galantha Perpetuo Comiti in Frakno Regni Hungariae Palatino, Judici Cumanorum Aurei Velleris Equiti, Comitatum Soproniensis, Pest, Pilis et Solth Supremo Comiti, nec non Sacratissimi Principis, ac Domini Domini Leopoldi Dei Gratia electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque et cetera Intimo Consiliario, Camerario partium Regni Hungariae Transdanubianorum, Confiniumque Antemontanorum Supremo Generali et per dictum Regnum Hungariae Locumtenenti Domino Domino et Patrono ipsorum Gratosissimo Conventus Ecclesiae Beati Joannis Baptistae de *Jaszov* orationum in Domino Deo devotarum humillima suffragia cum demissa serviendi et obsequendi semper promptitudine Vestra nosse dignetur Celsitudo Nos Literas eiusdem Celsitudinis Vestrae Kismartoniensi die decima tertia mensis Julii Anni Currentis infrascripti clause confectas et emanatas, ac sigillo eiusdem Celsitudinis Vestrae authentico in superiori earundem margine impresse comunitas, Nobisque pro executione earundem praeceptorie sonantes et directas, honore, et reverentia, quibus decuit recepisse in hoc verborum forma: Paulus Dei Gratia Sacri Romani Imperii Princeps *Eszterhazy* de Galantha Perpetuus Comes in Frakno Regni Hungariae Palatinus, Judex Cumanorum Aurei Velleris Eques, Comitatum Soproniensis Pest, Pilis et Solth Supremus Comes, nec non Sacratissimi Principis, ac Domini Domini Leopoldi Dei Gratia electi Romanorum Imperatoris semper Augusti ac Germaniae, Hungariae Bohemiae, Dalmatiae Croatiae Sclavoniaeque etc. Regis Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae etc. Intimus Consiliarius Camerarius Partium Regni Hungariae Transdanubiorum Confiniorumque Antemontanorum Supremus Generalis et per dictum Regnum Hungariae Locumtenens, Amicis suis Honorabilibus Conventui Ecclesiae Sancti Joannis Baptistae de Jaszov salutem et amicitiam paratam cum honore Cum nos, tum ad Nonnularum instantem, supplicationem, apud Nos propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate fideliumque servitiorum meritis Egregii Stephani Gyöngyösy Comitatus Gömöriensis Vice Comititis, quae ipse Sacrae Caesaracae Regiaeque Maiestati Domino, Domino Nostro Clementissimo pro Locorum et temporum varietate juxta possibilitatis suae exigentiam fideliter et constanter exhibuit et impendit ac inposterum quoque pari fidelitatis et Constantiae fervore se Exhibiturum et impensurum pollicetur, Universa et quaelibet Egregiorum condam Josephi

Nyireo et *Stephani filii Georgii olim Mariassy* Bona mobilia et immobilia quaecunque Nomine appellanda signanter autem totales et integras portiones oppidanarum quidem in oppido *Csetnek* possessionarias, deinde in possessionibus *Berzeihe*, *Rudna*, *Körös*, *Ujfalú*, *Felseő Sajó* et *Ochtina* ac alibi quoque in Comitatu omnino *Gömöriensi* existentibus habitas et partim ad dictum *Josephum Nyireo* hypothecario, partim vero ad praefatum *Stephanum Mariassy* haereditario Iure spectantes, ac tum olim adhuc per Mentionatum *Georgium* condamnatum *Mariassy* aliis impignoratas, tum vero de facto post decessum praefati *Josephi Nyireo* in manus aliorum taliter qualiter exerentas, Vineas item Annotati *Josephi Nyireo* in Comitatu *Tornensi* situatas, ac pariter de facto ad aliorum manus exevolutas, quae numerum triginta duarum Sessionum Colonialium excederent, et alias praenotatorum *Josephi Nyireo*, et *Stephani Mariassy* praefuissent, sed per mortem et defectum seminis utriusque sexus attacti *Josephi Nyireo*, nec non per notam Infidelitatis antelati *Stephani Mariassy*, quam ex eo, quod sepositis Divinis et humanis legibus, posthabitaque fidelitate antetitulatae Suae Maiestatis sacratissimae Factioni *Tökölianae* adhesisset, in eadem quoque rebellionem usque ad mortem nefarie perseverasset, incurrisse dignosceretur, ad Sacram imprimis Regni Hungariae Coronam, consequenterque Collationem Regiam, aut Nostram Palatinalem iuxta antiquam et approbatam Regni Hungariae consuetudinem, ac legem rite ac legitime devoluta esse perhibentur et redacta, totum item et omne jus Regium, siquid praefata Sacra Caesarea Regiaque Maiestas in praefatis Universis Annotatorum Deficientis, et Notorii Bonis Mobilibus specificaeque superius appositis, portionibus ipsorum *Josephi Nyireo* hypothecariis *Stephani autem Mariassy* haereditariis in antelatis oppido, et possessionibus, Comitatu praescripto *Gömöriensi* adjacentibus habitis, prout et praescriptis Vineis in praefato *Tornensi* Comitatu situatis, etiam aliter, qualitercunque haberet aut eadem et eadem suam ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concernerent Maiestatem, simul cum cunctis suis Utilitatibus et pertinentiis quibuscunque Terris scilicet Arabilibus cultis et incultis agris, campis, pratis, pascuis, foenetis, foenilibus sylvis, Nemoribus, Montibus, Collibus, Vallibus, Vineis, Vinetis, Vinearumque Promontheriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausario, et aquarum decursibus, Molendinis et eorum locis generaliter vero quarumlibet Utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocitatis ad eadem de Jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentibus praemissis sicut praefertur stantibus, seque habentibus memorato *Stephano Gyöngyösy* ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, autoritate nostra palatinali et Locumtenentiali qua pleno jure fungimur si et in quantum ad aliquam Ecclesiam Dei aut Suae Maiestatis arcem non pertinerent omni eo jure, quo ad praefatos Deficientem et Notorium pertinebant, tenenda possidenda, pariter et habenda salvo tamen Iure alieno virtute aliarum Litterarum Donationalium Nostrarum superinde emanatarum dederimus, donaverimus, et contulerimus, velimusque eundem in Dominium prae-

fatorum Universorum Annotatorum Deficientis et Notorii Bonorum Mobilium et immobilium specificaeque superius appositarum Portionum ipsorum Josephi quidem *Nyireo* hypotheciarum Stephani autem *Mariássy* haereditarium in antelatis oppido et possessionibus Comitatu praescripto *Gömöriensi* adjacentibus habitarum, prout et praescriptarum Vinearum in praefato *Tornensi* Comitatu situatarum, dictique Juris Regii in iisdem habiti per Nostrum Palatinalem et Vestrum Conventualem homines legitime introduci, eademque easdem et idem eidem ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis statui facere Lege Regni admittente. Super quo Amicitiam Vestram harum serie hortamur et nihilominus Autoritate Nostra Palatinali et Locum tenentiali, qua pleno jure fungimur, vobis committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus vestrum mittatis hominem vestro pro Testimonio fide dignum, quo praesente Egregii et Nobiles Franciscus *Teőreők Szendrőiensis* sive Georgius *Tornallyi*, nisi Joannes *Doboczy* vel Michael *Barna*, aut Nicolaus *Remeník* sive alter Nicolaus *Török* et Paulus *Lang*, aliis absentibus Homo Noster Palatinalis per Nos ad id specialiter exmissus ad facies praenotatorum Bonorum Vicinis et Commetaneis inibi legitime convocatis et praesentibus accedentibus, introducat, memoratum Stephanum *Gyöngyössy* in Dominium praenotatorum Universorum et quorumlibet praesinsinuatorum condam Josephi *Nyireo* et Stephani *Mariássy* Bonorum Mobilium et immobilium, quocunque Nomine apelandorum, signanter autem praespecificatorum totalium et integrarum Portionum oppidanae quidem in oppido *Csetnek* possessionariorum deinde in Possessionibus supra nominatis *Berzète*, *Rudna*, *Körös*, *Ujfalú*, *Feőlső Sajó* et *Ochtina* ac alibi quoque in toties fato Comitatu *Gömöriensi* existentibus habitarum, et partim vero ad praefatum Stephanum *Mariássy* haereditario jure spectantium, ac tum olim adhuc per mentionatum Georgium Condam *Mariássy* aliis inignoratarum, tum vero de facto post decessum praefati Josephi *Nyireo* in manus aliorum taliter qualiter deventorum: Vinearum item Annotati Josephi *Nyireő* in Comitatu mentionato *Tornensi* situatarum, ac pariter de facto ad aliorum manus devolutarum, dictique Juris Regii in iisdem habiti, statuaturque eodem, easdem et idem eisdem, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis praefatae Donationis Nostrae, dictique Juris Regii titulis ipsis incumbantibus, omni eo jure, quo ad saepelatos Deficientem, et Notorium pertinebant possidenda, si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem dictum Testimonium Vestrum contra Annotatum Stephanum *Gyöngyössy* ad decimum quintum diem a die ejusmodi Contradictionis computando in curiam regiam Nostram scilicet in praesentiam Comparituros et rationem Contradictionis ipsorum reddituros efficacem. Et post haec hujusmodi Statutionis et Introductionis seriem simul cum Contradictorum, si qui fuerint, Vicinorumque et Commetaneorum, qui praemissae statutioni intererunt, Nominibus, Terminoque assignato, ut fuerit expedientes Nobis suo modo fideliter rescribatis, secus non facturi. Datum in arce Nostra *Kismartoniensi* die 13.-ma Mensis Julii Anno Domini Millesimo sexcentesimo

Nonagesimo tertio. Unde nos praemissis Comissionibus et Mandatis Celsitudinis Vestrae uti tenemur obsequi et satisfacere cupientes una cum praefato Egregio Nicolao *Teőreők* Homine videlicet Celsitudinis Vestrae Palatinalis in praescriptis Introductoris et Statutoris inter caeteros nominatim inserto, et ad id specialiter transmissio unum e medio, Nostri Reverendum videlicet Demetrium *Berzseny*, Plebanum Jaszoviensem, Fratrem et socium Nostrum Conventualem ad praemissas Introductiones et statutiones rite et legitime debiteque et suo modo peragendas, atque effectundas, ac tandem seriem nobis exinde fideliter referendam Nostro pro Testimonio fide dignum duxeramus exmittendum. Qui tandem exinde ad nos una reversi Nobis sub debito eorum Iuramento in Generali Decreto superinde expresso una animi voce retulerunt, hoc modo: Qualiter ipsi simul feria tertia proxima post Dominicam Vigessimam tertiam sanctissimae et Individuae Trinitatis Anni praescripti primo ad faciem dictae Possessionis *Berzété* Vicinis et Cometaneis ejusdem Universis, signanter vero egregiis et Nobilibus Matheo *Czékus* Judtium Daniele *Köszörös*, Stephano *Bariny* Ordinariis Jurassoribus Inclytii Comitatus Gömöriensis. Item Stephano Császár Jólesziensi, nec non Providis Blasio *Kollár* Judice subdito vero Egregii Andreae *Jelenik*, Gaspere *András* Egregii Gabrielis *Máriássy*, Stephano *Kollát* Egregii Michaelis *Modory* subditis incolis Berzétéiensibus, Georgio Thamás Domus Rakoczianae, Michaele *Paszko* Egregii Georgii *Tornallyay* Subditis Incolis Szalocziensibus, Martino Lőrincz Judice, Stephano *Kurik*, Georgio *Szendy*, Körösiensibus subditis nempe Generosae Dominae, Barbarae Bakos Relictae condam Egregii Emerici *Máriássy*, Laurentio *Takács*, Martino *Farkas* Incolis Nadabulaiensibus, subditis autem Celsissimi et Reverendissimi Principis Archi Episcopi Strigoniensis, Petro *Kozár* Egregii Francisci *Berthoty*, Mathia Kochan, Egregii Martini *Toth*, Subditis Incolis vero Ujfalusiensibus, Martino *Dávid* Egregii Joannis *Zabreczky*, Paulo *Tomko* Egregii Mathiae Pletrich subditis Incolis vero Sebestakiensibus nec non Agilibus Stephano *Bartók* et Martino *Ham* Jólesziensibus, libertinis supra nominati Domini Donatarii. Abinde vero feria 5 proxima post praefatam Dominicam Vigessimam Tertiam ad Oppidum *Csetnek*, Vicinis similiter et Cometaneis ejus, nempe: Egregiis et Nobilibus Stephano *Teorek* Seniore, Joanne *Doboczy* Seniore, Daniele *Köszörös*, Michaele *Barna* Jurassoribus saepfati Comitatus Gömöriensis. Item Providis et Circumspectis Joanne *Bentsak*, Judice Subdito *Adrássy* anae (Andrássy) familiae, Martino *Kostyál* Subdito Generosae Dominae Barbarae Bakos Relictae condam Egregii Emerici *Máriássy*, Matthia *Pap* Subdito Egregii Michaelis *Szecsény* Incolis et Inhabitoribus praefati Oppidi *Csetnekiensis*, Jacobo *Jastel* Judice subdito Familiae *Andrassianae* Inhabitoribus Oppidi Dobsinensis, Georgio *Latzo* subdito Egregii Ladislai *Zábreczky* Andrea *Szabo* Subdito Familiae *Andrassianae* Inhabitoribus Resteriensibus, Andrea *Emrig*, Michaele *Pelko* Incolis *Gecseloviensibus*, Subditis vero Domus *Rakoczianae*, Georgio Szemrek Egregii Casparis *Pécsy*, Georgio *Daniel* suprafati Domini Donatarii Subditis Incolis vero *Berdarkaensibus*, Petro *Verber* Judice *Felseo* *Sajóiensis* Subdito

Spectabilis ac Magnifici Domini Ladislai *Barkóczy*, Michaelae *Simko*, Generosae ac Magnificae Dominae Sophiae *Thököly* Subditis, Inhabitantibus *Gentziensibus*, Martino *Bodnár* Egregii Matthiae Czekus Subdito Incola *Taplocziensis*, Andrea *Benko* Egregii Francisci *Gyulay* subditis. Incolis vero *Roslisnaiensibus*, Item dehinc Sabbatho proxima ante Dominicam Vigessimam quartam dictae Sanctissimae et Individuae Trinitatis ad Faciem Possessionis *Körös* omnino in suprafato Comitatu Gömöriensi existentis habitae, Vicinis aequae Cometanies ejusdem puta Egregiis et Nobilibus Stephano *Bariny*, Jurassore Michaelae *Balogh* Capitaneo ejusdem Comitatus Gömöriensis, Venceslao *Rész*, Jacobo *Tolway*, Joanne *Csunyo*, Joanne *Szabó* Körösiensi, Provisore Egregii Gabrielis *Máriássy*, Providis item Paulo *Nagy* Incola Berzeteensi Subdito Generosae Dominae Barbarae *Bakos*, Relictae Condam Egregii Emerici *Máriássy*, Andrea *Gonosz*, Michaelae Kohan, Incolis Ujfaluensibus, Subdito vero Egregii Martini *Toth*, Davide *Petro* Egregii Stephani *Gánóczy*, Andrea *Pável* praedicti Martini *Toth* subditis, Incolis vero Sebespatakiensibus. Ab hinc vero die eadem ut pote ipso Sabbatho antedictam Dominicam Vigessimam quartam Sanctissimae et Individuae Trinitatis ad Faciem Possessionis *Rudna*, omnino in toties fato Comitatu Gömöriensi existentis et habitae, Vicinis et Cometaneis ejusdem praeter Egregium Venceslaum *Rész* omnibus iis, quibus in facie Possessionis *Körös*, Item Nobili Jacobo *Markus* et Providis Georgio *Batso* Judice, Gregorio *Anderman*, Joanne *Csapó*, altero Joanne *Ritz*, saepememorati Andreae *Jelenik*, Stephani *Jochman* et Joanne *Hentzel* totiesfatae Relictae Condam Egregii Emerici *Máriássy* Generosae Dominae Barbarae *Bakos* Subditis, Incolis Rudnensibus. Tandem exinde Feria secunda proxima post jam fatam Dominicam Vigessimam quartam Sanctissimae et Individuae Trinitatis in et ad faciem Vineae *Szoroskő* vocitatae, et in Promonthorio *Körtvélyesiensi*, dictoque Comitatu *Tornensi* adjacentis Vicinis pariter et Cometaneis anteaiae Possessionis *Körtvélyes* et nominanter Egregiis et Nobilibus Stephano *Serbots* Jurato Notario, Joanne *Lükő*, Francisco *Bako* Jurassore, Stephano *Szántay* Substituto Judlium ejusdem Comitatus *Tornensis*, nec non Providis Michaelae *Toth* Judice, Georgio *Szép*, Martino *Lükő*, Jacobo *Sebik*, Incolis *Körtvélesiensibus*, subditis vero Illustrissimi Domini Comititis a *Levenburg*, Georgio *Lükő*, Andrea *Pal Deák*, *Haskutiensibus*, Subditis vero *Andrassianae*, aliisque quam plurimis inibi legitime Convocatis et praesentibus accessissent. Cumque annotatus homo Celsitudinis Vestrae Palatinalis antelato Testimonio Nostro, sibi ubique adhaerente et ad omnia fideliter attendente suprafatum Dominum Stephanum *Gyöngyösy* Donatarium in Dominium praenotatorum Universum et quorumlibet suprafatorum condam Josephi *Nyireő* et Stephani *Mariassy* Bonorum signanter autem praespecificatarum totalium et integrarum Portionum, oppidanae quidem in Oppido *Csetnek*, possessionariarum vero in Possessionibus *Berzete*, *Rudna*, *Körös*, *Uffalu*, *Felseo-Sajó* et *Ochtina* ac alibi in saepe fato Comitatu Gömöriensi, notanter vero in Oppido *Dobsina*, nec non in Possessionibus *Berdarka* et *Getzel* existentium, habitarum et partim ad

dictum Josephum *Nyireo*, hypothecario, partim vero ad praefatum Stephanum *Mariassy* Jure haereditario spectantium, ac tum olim adhuc per mentionatum Georgium Condam *Mariassy* aliis impignoratorum, tum vero de facto post decessum praefati Josephi *Nyireo* in manus aliorum taliter qualiter deveniarum; Vinearum item modofati Josephi *Nyireo* et praesertim praementionatae *Soroskeo* nuncupatae in repetito Comitatu *Tornensi* situatarum ac pariter de facto ad aliorum manus devolutarum, dictique Juris Regii introducere ac eadem, easdem, et idem eidem, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis praefatae Dominationis Celsitudinis Vestrae dictique Juris Regii Titulis ipsis incumbentibus omni eo Jure, quo ad saepefatos Josephum *Nyireo* Deficientem et Stephanum *Mariassy* Notorium pertinebant, simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuscumque supra uberius specificatis, possidenda statuere valuisset, tunc Nominibus et in personis Nobilium Annae siquidem Egregii Michaelis *Kolperger* senioris, et Mariae Egregii Georgii *Toth*, alias *Szabados* nec non Judithae *Szontagh*, prius quidem Egregii Joannis *Modory*, nunc vero Egregii Martini *Toth*, alias itidem *Szabados* veluti nimirum naturalis et legitimae Tutricis et Curatricis Filiorum Joannis, Samuelis et Georgii, Filiaeque Rosinae suorum ex praementionato Domino et Marito suo susceptorum Conthoraliū, Filiarum vero et Filii Egregii olim Georgii *Modory*, alias *Keller* senioris ex Nobili condam Susanna Filia olim Balthasaris *Nyireo* suscepti progenitarum Egregius Michael *Kolperger* Junior legitimus Mandatarius earundem praespecificatorum Protestantium et contradicentium Principalium suarum praesenti statutiōi et Introductioni ea omni in parte, in qua videlicet Bona et Jura tam Mobilia, quam immobilia Egregii condam Josephi *Nyireo* quoquomodo tangeret, sicut et desuper intentatae impetrationi praetensae Domini Impetratoris ac denique ipsi quoque Collationi et Donationi quocumque tandem Iure et Titulo et quibuscumque sub conditionibus factae. Item Agilis Gregorius *Toth* Provisor Egregii Andreae *Jelenik* nomine et in persona dicti sui Domini quoad Bona praefati olim Josephi *Nyirő* ac Georgii *Mariassy* successorumque eiusdem et quidem Portiones Possessionarias in Possessionibus *Berzélé*, *Rudna*, *Körös*, *Getzel*, *Berdarka*, *Felseo Sajó* ac in Oppido *Csetnek* et *Dobsina* existentes et per eundem Andreā *Jelenik* iusto titulo acquisitas; in quantum videlicet ipsi praejudicaret, praeterea nominibus et in personis Egregiorum Dominorum Nicolai et Gabrielis *Mariassy*, Provisor eorundem Agilis Joannes *Szabó*, pariter in quantum Iuribus dictorum Dominorum et Principalium suorum quoquo modo praejudicaret aut praejudicare posset. Demum nominibus et in personis suprafatarum Dominarum Protestantium quoad Vineam in Promonthorio *Körtvelesiensi* situatam, alias *Szoroskeő* vocitatam Egregius Georgius *Hulik* praesenti inquam Introductioni et Statutiōi ibidem in facie Locorum coram dictis Celsitudinis Vestrae Palatinali, et Nostro Conventuali hominibus, Contradictionis velamine obviassent ob quas quidem Contradictiones Annotatum Testimonium Nostrum evocasset, mox ibidem prae recensitos Contradiutores medio praeonominatorum Mandatoriorum et Officialium suorum

contradictu Stephanum *Gyöngyössy* in Curiam Regiam Vestrae nimirum Celsitudinis in praesentiam ad terminum Competentem rationem Contradictionis eorum reddituos efficacem. Tandem quindecim diebus exactis Egregius Paulus *Mariassy de Markusfalva*, tam suo proprio, quam et Generosi Domini Alexandri *Máriassy* de dicta *Markusfalva*, Fratris ut pote nati majoris, et Directoris Familiae Mariassianae caeterorumque Fratrum ejusdem Familiae Nominibus et in personis prae notatae stationi, et Introductioni, quoad Bona et Iura possessionaria in Possessionibus *Berzété, Rudna, Körös, Getzel, Berdarka, Felő-Sajó*, ac in oppido *Csetnek* et *Dobsina* existentia, alias Egregii condam Georgii et Haeredum ac Successorum Condami Ladislai et Francisci *Mariassy* proprietaria, via vero successionis praefatum Dominum Directorem, caeterosque Fratres ejusdem Familiae Mariassianae indubitato, uti praetenderetur, jure concernentia hic Coram Nobis in Conventu Nostro contraxisset. Ob quid Nos eundem Paulum *Mariassy* de memorata *Markusfalva*, ac medio ipsius Antelatos, utpote Alexandrum *Mariassy* Fratrem ejusdem nati majorem et Directorem Familiae Mariassianae, caeterosque Fratres ejusdem Familiae contra saepe fatum Stephanum *Gyöngyössy* in dictam Curiam Regiam Vestrae Scilicet Celsitudinis in Praesentiam ad terminum competentem evocavimus rationem Contradictionis suae reddituos efficacem. Nullis exposit nec ibidem in faciebz locorum coram attactis Vestrae Celsitudinis Palatinalis et Nostro Hominibus, sed nec hic in Conventu Nostro Coram Nobis intra solitos quindecim dies Contradictionibus apparentibus Lecta et Correcta per me Nicolaum *Kajcsa* Parochum Debródiensem Conventualem Jaszoviensem. M. p.

Kié lett a költő ungvári háza?

A költő házának sorsáról a legutolsó okirati feljegyzés, a miről tudomásunk volt, mint az előbbiekből látható, 1732-ik év jan. 10-ikén kelt tiltakozása a költő fiának, Istvánnak, a mit ünnepélyesen az ungvári gyűlés elé terjesztett. Ebben elmondja, hogy a ház, a mely végrendeleti intézkedés szerint apjának, a költőnek jutott, egyenes leszármazás útján apjáról az ő jogos birtoka. De István *Gatályban* lakott, s így, mint írja, — nem tudni milyen joggon — nemes *Gyöngyösy* Péter, a költő *Ferencz* bátyja fiának, unokaöccsének birtokába jutott a curia, a ki az egyenes örökösök tudta nélkül a házat a családnak nem tartozóknak zálogba adta, sőt eladta.

A tiltakozás nem is említi, kik voltak azok, a kik a *Gyöngyösy*-curiába magokat befészkeltek. Hatalmas emberek, az akkori közélet és társadalom fő mozgatói és intézői: a jezsuiták szerzete. Ezek 1731-ben Pétert megkörnyékezték és márczius 11-ikén a birtokában levő nemesi curiát örök áron 200 magyar forintért megvették. Az eljárás jogtalan-

sága világos. A házhoz föld, szőlő, erdő, kaszáló, rét, legelő, vízjog, malom tartozott. A költő atyja, János már több mint száz évvel ezelőtt 600 forintot szerzte, s így is olcsó áron, mert birtokának biztosítása végett a hosszas és fáradságos, költséges királyi beleegyezésre volt szüksége, hogy a volt *Homonnay*-vagyon t e hatalmas családdal szemben megvédelmezze. Most nem is törvényes tulajdonosától, hanem ideiglenes birtokosától nyert örök adás-vevéssel kerítették hatalmukba. Ez meg épen teljes megsértése volt a törvénynek, hogy nemesi birtokot örök áron szereztek maguknak, mert ezt legfeljebb zálogba lehetett adni az ősiség jogelmélete szerint, s akkor is csak kivételes esetben adták más családbelieknek. A rokonnak mindig elsőbbsége volt rá.

De hát a jezsuitáknak szükségök volt a telekre, szomszédos volt iskoláikkal és rendházokkal. A czivakodó atyafiakkal szemben is könnyebb volt a helyzetök, s ezt fel is használták. Az országos levéltárban van az ungvári jezsuiták vagyonáról szóló kimutatás, a melynek idevágó feljegyzése így szól:

»1731. die 19. Martii. Venditionales Petri Gyöngyösy haereditariae curiae suae Unghvariensis medietatem Collegio Societati Jesu Unghvariensi pro 200 fl. ungh. reservatis pro cautela sua litteris de perpetuitate Juris ejusdem curia, radicalibus in paribus tamen collegio extradandis assumptas in se evictione coram Testibus perennaliter.«

De a törvényes birtokos, István se hagyta magát. Ünnepies tiltakozást adott be a vármegyéhez, s perrel kereste jogát. Nagy fába vágta fejszéjét. Az eredmény előre látható volt. A kis nemes huzta a kurtát. Öt év múlva kiegyezett velök. Erről szintén ott található a bejegyzés.

»De anno 1736 die 4-ta Aprilis cessionaliter Stephanus Gyöngyösy omne jus suum in eadem curia Unghvariensi pro 35 Rhen. assumpta quoque in se evictione perennaliter cedentis.«

Vesztett fejszének nyele fordult. 35 rénes forint volt ősi örökségének minden bére a különben is perlekedő és czivakodó Istvánnak.

De így legalább megállapítható, hol volt hát az ungvári Gyöngyösy-curia. 1624-iki feljegyzésből tudjuk, hogy szomszédai voltak nyugatról *Csille* Lőrincz polgár, keletről pedig áruszín volt, a hol »különféle árukat szoktak eladni«. Ez azonban a helymeghatározásra nézve semmi támasztékot nem nyújt. Azt azonban tudjuk, hogy a mai görögkatholikus püspöki residentia és templom hátulso részén volt 1785-ig a jezsuiták lakása és collegiuma. Tehát délre volt tőlök a

Gyöngyös-curia és telek, a melynek egy részét a templom építése folytán szükséges utczagörbülésre helyül fel kellett használni. A tör-
ténelmi nevezetességű hely tehát legalább nagyjából meghatározható.

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

CASSAI ANDRÁS.

(Magyar unikum 1644-ből.)

1644-ben Bártfán Klósz Jakab nyomdájában egy magyar köny-
vecske látott napvilágot, melynek főreszt egy az özvegység sanyarú
állapotáról szóló prédikáció képezi. Ugy látszik nem sok példányban
jelent meg, mert most már unikum, s egyetlen fennmaradt példánya a
soproni ág. hitv. evang. liceum könyvtárában van.

Olyan könyv ez, melynek már története még pedig nagy története
van, mert olyan névhez is fűződik, mint a milyen Lethenyei Istváné.
Ugyanis az a példány, a mely most a liceum könyvtárában van, azelőtt
Lethenyei István, a nagynevű csepregi prédikátor és esperes könyvei
között foglalt helyet, hová úgy látszik magának a szerzőnek ajándékából
került. Lethenyeinél nem pihent sokáig a könyvecske, mert 1648-ban
már Révai Zsófia grófnőnek, az akkor már elhunyt gróf Erdődi Bálint
özvegyének ajándékozta. A könyvecske történetének ezt az adatát a
könyv első lapja őrizte meg számunkra, hol Lethenyei kezeirásával
találjuk a következő sorokat:

»Az Nemzetes, Tekéntetes és Nágos
Groff Revai Sophia Aszszonnak,
a nehai Groff Erdődi Balint-
nenak, meghagyot Özvegyének
mint Kegyes Patrona Aszszonyá-
nak; Ezt az Özvegységnek sa-
nyarú állapattjárul írot köny-
vecskét adta és ajándékozta
Lethenyei ISTVAN Kúszóghy
Magyar Praedicator és Señior,
szywbéli jó akarattal és Isteni
áldással die 20 Septembris
Anno Christi 1648.*

Lethenyei István a hazai protestáns irodalom egyik legnagyobb
alakja. Csepregi evang. lelkész volt, de 1643-ban Nádasdi Ferencz átté-
résekor elhagyta Csepreget és engedett a kőszegiek hívásának. Halála
évét eddig 1647-re tették, de ez az adat, a mit sajátkezűleg írt a köny-
vecskebe, mutatja, hogy 1648 szeptember havában még élt mint kőszegi
predikátor. — Révai Zsófia tulajdonában 1652-ig maradt a könyvecske,
ekkor átadta olyannak, kinek úgy látszik inkább volt szüksége vigasz-
talásra, mint neki már akkor. Átadja a könyvet Horváth Katalinnak a
következő ajánlás kíséretében, a mit sajátkezűleg írt a könyvecske
ugyancsak első lapjára:

»En Revai Sophia attam
a Nemes Horvath Kata
Aszonnak szűbeli akaratal
15 Juli 1652.«

Hogy azután Horváth Katalin tulajdonából mily úton és miféle kezeken át került a soproni ev. liceum könyvtárába, azt már nem tudjuk. Azonban most ott van és az Le szekrényben 495. szám alatt foglal helyet.

Meglehetősen rossz állapotban megmaradt könyv, melynek fedőlapját és a kötést molyok rágták keresztül-kasul. Fedele kutyabőről készült s valami régi írás nyoma látszik rajta, de ez a fedőlap annyira kopott, hogy még az sem állapítható meg, hogy milyen nyelven volt írva az a szöveg, a mi egyszer volt rajta, mert most már egymással összefüggő 2 betűt is alig találni a fedőlap régi írásából. A mi azonban magát a tulajdonképeni könyvet illeti, az teljesen hiánytalanul maradt ránk és betűiben még az XVI. századbeli magyar nyomdatermékeket követi. Kötése nem valami erős, mert csak két bőrszelet tartotta össze a fedőlapot a tulajdonképeni könyvvel, de most a fedőlap már levált és látni engedi azon részeit, a melyekből a bekötés alkalmával készítették, hogy bizonyos keménységet kapjon. Ezek íráspróbák magyar, latin és német nyelven, és egy Lethenyei, névszerint Paulus Lethenyei próbálgatásainak eredményei. És ebből következik az, hogy Lethenyei István köttette, vagy kötötte kutyabőrbe a könyvet és pedig valószínűleg akkor, mikor Révai Zsófiának ajándékozta.

A könyv szerzője Cassai András ujfalu reform. prédikátor. Cassai 2 művel szerepel a magyar irodalom történetében. Egyik műve, mely ma ma- zintén unikum, a »Centuria Questionum duabus minus, de gratiosa servatoris nostri passione«, mely kettő-hán száz kérdést és feleletet foglal magában Krisztusnak kinszenvedéséről, mely ugyancsak 1644-ben jelent meg, de csak 1644 szeptember elsején írta, míg a másik könyvet, a melyet részletesebben akarok ismertetni s a mely ugyancsak 1644-ben jelent meg, 1643-ban írta. Ebből az volna következtethető, hogy az özvegyiségnek sanyarú állapotáról szóló prédikáció előbb jelent volna meg, mint Cassai előbb említett másik műve.

Van a soproni ev. liceum könyvtárában egy kézirat, mely Hrabovszky György kézíratai között foglal helyet. A kézirat címe a következő:

»Auctorum et Scriptorum Hungariae praecipuorum Catalogus Alphabeticus diareisis sumtuosis iisque periculosissimis itinerebus ab anno MDCCXXVI—MDCCXLV collectus studio indefesso M. R. G. H.« Ez Rotarides Mihály egy kéziratának másolata, melynek eredetijét Rotarides kezdte meg, halálától pedig 1756-ig úgy látszik az folytatta munkáját, a kit a kézirat G. H. kezdőbetűkkel jelöl. Ezt a kéziratot, mely a cím szerint a magyar irodalom legnevezetesebb íróit, valójában pedig csaknem minden akkor ismert magyar író felsorol, kik 1517—1756-ig éltek és működtek, egy ismeretlen valaki 1787-ben Wittenbergben másolta le az eredetiről. Cassai Andrásról a következőket találjuk benne:

»Cassai András ed. Centuria Questionum de Passione. Bartfel. 1626. Hungariae, idem Pastor Ujfalv. ed. Vigasztalással tellyes prédikáció az özvegyiségnek sanyarú állapotjáról ib. 1644. 8.« Tehát e szerint nem 1644-ben jelent volna meg Cassai első műve, hanem 1626-ban. Ez azonban nem áll.

Az özvegyiség sanyarú állapotáról szóló prédikációt, a melyről most részletesebben akarok szólni, ajánló levelének tanúsága szerint 1643-ban írta Cassai, ott mondja: »Irtam Uy-faluban Simon Iudas Innepe Napján, úgy mint Octobernek huszon nyolczadikabá. 1643.« Ekkor írta és az erre következő 1644-iki évben jelent meg a következő címlappal:

Vigasztalással Tellyes Praedicatio Az Özvegyiségnek sanyaru állapattjáról, melyben Meg-Tanulhatták Az Özvegyek; kivel és miben biztathatták magokat: Es mit cselekedet az Ur Isten gyakorta azokban, és ma is mit akar cselekedni, végére mehetnek. Irattatott Cassai Andras Ujfaluy Ecclesiának Praedicátora által. Anno M. DC. XLIIII. Nyomtatottot Bártphan Klósz Jakab által.

Ez a címlap csak épen arról szól, a mi a könyv főrészét foglalja el, pedig a prédikáczió kivül egyéb is foglaltatik benne. De legfontosabb része természetesen a prédikáció, melyet elsősorban általa ismert prédikátorok özvegyeinek ajánlt, másodsorban pedig az özvegyeknek általában. A prédikációt ugyanis egy ajánló levél előzi meg, mely a könyvet öt tisztelendő özvegynek ajánlja, u. m. Nagy-Rosaly Kun Annának, Tárkány István özvegyének, Monaki Zsófiának, Tatai György özvegyének, Mutnoky Annának¹ az öregbik Alvinczi Péter özvegyének, Koriát Katának, Fuló Miklós özvegyének és Konczsik Annának Cassai György özvegyének.

Nekik mondja el az ajánló levélben, hogy hogyan támadt benne az a gondolat, hogy az özvegyiségről prédikációt írjon. Láttá, hogy az embereket különféle baj és nyomorúság éri s arra jutott, hogy ilyen nagy baj, sőt a legnagyobbak közül való, ha egy asszony özvegyi sorsra jut. Mert az asszony feje a férj, az özvegy pedig fő nélkül való test. Ezen állapot tarthatatlanságát egy versikével illusztrálja:

»Ha az fő el esik,
hova lesznek a' tagok?
Az fő-nélkül semmik:
mind el-hervadnak azok:
Hát én szegény fejem medgyek?
nagy Ur Isten ki Fejem-nélkül élek.«

De nem elégszik meg avval, hogy egyszerűen kimondja, hogy az özvegy sorsa szomorú, hanem részletezi okait és állításainak bizonyítására szentírásbeli helyeket idéz, különben rendes módszere az, hogy állításainak bizonyítására a lapok szélén pontosan megjelöli az illető szentírásbeli helyet, hol állításának magyarázata található. Célját is

¹ V. ö. a 369. lappal.

tisztázza ugyancsak az ajánló levélben, mikor azt mondja: »Tudgyák pedig. Kegyelmetek magokat mivel vigasztalni és idejében avagy csak ez Kegyelmetek kedvéért s nevek alatt írot rövid Praedikatiócskával,« Tehát azért írta, hogy legyen, a mivel vigasztalhatassák magukat, a mikor baj éri őket, de figyelmezteti őket, hogy gyakran forduljanak az Istenhez, ki nekik különösen kedves atyjuk, a mit bizonyít a könyvecske jellegéje, mely Syrach 35. V. fejezetéből van véve s a címlap belső felén foglal helyet. Ugyanezen gondolatot fejezi ki, csak hogy részletesen fejti ki a Szép-vigasztalással Tellyes Predikatio, mely a könyvnek címét adja s ennél fogva is főrészét képezi, habár terjedelemben alig haladja meg a könyv többi részeit együttvéve.

A prédikáció alapját a Psalm. LXVIII. képezi, mely következőképen hangzik: »Enekellyetek az Istennek és örvendgyetek ő előtt, ki az Arvának Attya és az özvegyeknek őrizője.« Ezen textuson építi fel prédikációját, melyet önkényesen 3 részre tagol: »Az elsőben szölk: Micsoda az Özvegy? Az Másodikban megmutatom: Mely erős szemmel vigyázot az Isten mindenkoron az Özvegyekre, és keményen fenyegetőzöt, az őket háborgatók ellen. Az Harmadikban illetem: Minemű csudákat cselekedet Isten a' Kegyes Özvegyek által.« Ha e három részt csak egy kissé akarjuk részletezni, a következőket mondhatjuk:

Az első részben 20 soros meghatározásban állapítja meg az özvegy fogalmát és Pál apostolnak Timotheushoz írt levele alapján ő is két-féle m. p. vén és ifju özvegyasszonyt különböztet meg. A kettő között igen nagy különbség van, de kötelességük egyforma: Gyakran forduljanak imádsággal Istenhez. A második részben 15, a szentatyáktól és az apostoloktól vett idézetben mutatja be, hogy milyen nagy tiszteletben állottak az özvegyek Isten és az emberek előtt. A harmadik részben pedig, hogy az özvegyek öntudatát emelje, azon csodákat tárgyalja, melyeket Isten özvegyek által cselekedett. Példáit természetesen itt is a bib. ból veszi, de merít egyéb szent iratokból is. Érdekes, hogy ez a prote. ns prédikátor a biblia és a szent iratok özvegyasszonyai közé egy magyar özvegyasszonyt, egy magyar szentet is felvesz. Így került a csodatevő özvegyek sorába magyarországi Szent Erzsébet. Ez a jelen-ség olyan érdekes, hogy érdemes szórul-szóra idézni azt, a mit Cassai említésre méltónak tart Szent Erzsébetről: »Szent Erzsébet minemű jószágos cselekedeteivel tündöklő Özvegy Asszony volt, mert noha ő méltóságos Magyar király nemzetségből — való vala, mind-azáltal edes férjének Doringiai és Hessei Groff Ludvignek halála után, Jerusalemi uttyában Apuliának Ortrand nevű városában, kegyesen lelkét Istennek adván meghala, sok szerencsétlenségeket és nyomorúságokat szenvedvén.« Ezzel végzi prédikációja harmadik részének tárgyalását, melyet azon ígérettel fejez be az 58-ik oldalon, hogy az Ur igazságos bírájuk lesz és földi nyomorúságukban megsegíti őket, ha figyelmeztetéseit eszükbe veszik. Az 58-ik oldaltól kezdve két imádság követi a prédikációt: »Elhagyattatott Özvegynek imádságai« czímen, melyek szintén a könyvecske főgondolatához alkalmazkodnak.

De úgy a prédikációnál, mint imádságainál fontosabbak Cassai

András költeményes szerzeményei,¹ melyek Poetika Elaboratio Authoris cím alatt ugyancsak e könyvecskében maradtak ránk és a 61-ik oldal-tól a könyv végéig, azaz a 72-ik oldalig terjednek. Ez a néhány, szám-szerint 6 költemény teszi Cassai munkásságának legértékesebb alkotásait. Költeménynyé alakítja át az 54-ik Zsoltárt, hogy az özvegyeknek és egyéb nyomorgóknak buzgó foháskodást nyújtson. Két himnust ír a szent háromságra, melyek közül az első a szent háromság első szemé-lyéhez intézi, a második pedig boldog házasságért könyörög. Versben ír meg egy reggeli hálaadó éneket és könyörgést, továbbá egy estéli hálaadó éneket és könyörgést. Legkölteibb közülök a gyűjteményben az utolsó, a 148-ik zsoltár költői magyarázatának versebe való öntése.

Cassai ügyes lírikus és valóban költői lélek volt. Nem lehet tagadni, hogy költeményeiben gyakran emelkedik a hang az óda magas szárnyalásáig, de mégis összehasonlíthatatlanul a többiek fölé emelkedik: »A száz Negyven-nyolczadik Soltárnak Magyarazattya«, mely a magyar protestáns vallásos líra egyik legügyesebb alkotása. Ugyanazon gondo-latot fejezi ki, a mit másfél század múlva Berzsenyi Dániel a »Fohászko-dás«-ban természetesen sokkal nagyobb erővel és költőiséssel fejezett ki.

Megérdemlik ezek a költemények, hogy a kétszázados mellőzés után újból napvilágot lássanak.

Az ötven negyedik Soltárból, buzgó foháskodására az Özvegyeknek és egyéb nyomorgóknak.

Az te nagy nevedért tarcs meg én Istenem,
Győzhetetlen erőddel ály boszszút érettem
Hallgasd meg már sok imádságomat Uram énnékem,
Ne felekezzeél tellyességgel így-el én felőlem,
Bizonyios reménységem, segély most ideje, légy jelen nékem.
Én réam mert most nagy sokan fel-támadtak,
Olyanok kik veled semmit nem gondolnak,
(S kergetik) lelkemet, mert szörnyű halálomra járnak
Én pengig segítségül csak téged egyedül várlak
Im máydán) el-fogyatnak ha el-hac és torkokban vécz azoknak.
(De élfemet Uram te támogatod
Búval bővült lelkemet meg vigasztalod,
Ellenségemnek az kölcsönt te bővön meg meg-adod,
Igazságoddal az álnok sziveket-is meg-rontod,
S nyilván meg-bizonyítod hogy segélli az hű embert job karod.
Tenéked aektor hálát adok örömmel,
Áldozom szívem szerint szép dicsírettel,
A' te felséges nagy nevedet áldván tisztelettel
Te előttd ügyemben jární akarok bátor szívvel,
Dicsírlék énekekel) irigým veszteket megh-látom meg két szememmel.
Amen.

Hymnus Ad S. Sanctam Trinitatem.

Az Szent Háromságnak első személye
Mindez széles világnak teremptője,
Atya Isten dücsüsséges felsége;
Tekincs réam ály el-veszett szegényre.

¹ Az 1., 2., 3. és 6. ének Balassáé. Nagyobb változtatás csak a 3. ének 11. 12. során történt. Szerk.

Állas és vehes ki Uram a' sok vészből,
 Viselj gondot Uram te Árvád felől,
 Ne szakadgyak el tőled Istenemtől,
 Segély, hozzád kiáltok csak egyedül.
 Veszet fejemnek mert oly állapattya,
 Mint hajónak kit elveszt tenger habja,
 Nincs senki vezére kormány-tartója,
 A' sok vész között csak az Isten őja.
 Remélvén mindeniknél életem,
 Látván veszttem örül sok ellenségem,
Csudálván fejeckel csufolnak engem.
 Barátim is mind idegenek tülem
 Gondod nincs réám, mert minden azt tudgya
 Hogy eddig-is éltem ki ki csudállya,
 Mondván, ennek mint vagyon dölga,
Lehetetlen, hogy senki ki-szabadítsa.
 De mindennyi sok háborúságokban-is,
 Érzi Ielkem, hogy reménség kívül-is
 Csudaképpen meg ki mentesz végre-is,
 Noha nem látom most egy csöp módgyát-is.
 Azért a' Ielkem érzette sok jódat,
Ne hallogasd meg-szabadulásomat,
 Mert ha-el-veszek-is Uram mi hasznod,
 Azzal ugyan nem öregbül hatalmad.
 De ha meg-mentesz ez jók következnek,
 Edgyik ez, hogy mind holtomig dicsirlek,
 Másik meg az, hogy azok is meg-térnek,
 Kik segedelmedről kétségben esnek.
 Terjeszd hát fényes orczadnak világát,
 Szárazd azzal szemeim nedves vóltát
 Mert csak te fényed siralmat szárazthat,
 Búbúl mindent mentesz s-jóra fordítasz.
 Nabugodonozort hét esztendejére,
 Vévéd ismét királyi fölségre,
 Meg-szántván szemedet vetéd szegényre,
 Azért tekincs réám-is ily veszetre.
 Kiért velem edgyüt földi kerektség,
 Dicsirjen téged oh mennyei nagy fölség,
 Veszendőknek ki vagy igazi segítség,
 Dicsüsségeddel rakva mind föld s-mind Egh.

Ugyanazon tellyes Szent Háromsághoz az boldog házassulásért.

Az Szent Háromságnak harmadik személye,
 Szerelem Istene szerént gerjesztője,
 Az jó házasságnak ki vagy bölcs szerzője
 Szívek szentelője.
 Szent Lélek Ur Isten ki jókat ontasz,
 Meg-keserédteket örömmel látogatsz,
 Félelmes szíveket bátorsággal áldasz,
 Siralmast vigasztalsz.
 Régi Szentek házasságát te szerzőtted,
 Az én szívemet-is csak te ébrezgedd,
 Hordozzad kedvedből és meg-is szentellyed,
 Tüzedben égessed.
 Könyörgök néked, hogy szentely-meg engem
 Tulaydon templomod hogy lehessen Ielkem,
 Förtellem nélkül tiszta legyen életem,
 Lakozzál én bennem.

S-ad meg azt-is társul énnékem boldogul,
Az kit tölled kérek, mint én Uramtúl,
Hadd vehessek búcsút már bűneimtől,
Legyek vig ezentúl.

Aldgy-meg mindeninküket igaz szerelemmel
Eörök egésséggel Isteni félelemmel
Kétség és versengés közzülünk veszszén el,
Éllyünk csendes szível.

Te Reguláid szerint hogy éllyen jól élvén,
Hozzánk tartozókkal imádgjuk dicsírvén,
Téged vigasztaló Szent Lélek Istennel,
Mind öröcké, Amen.

Reggeli Hála-adás és Könyörgés.

Hálát adok Uram a-te jó-voltodért,
S ez elmúlt éyjel-is réám viselt gondodért,
Kiben szent óltalmad minden felől úgy ért,
Hogy semmi ártatlan személyemhez nem tért.

Éép egészségemre hoztad fel a' Napot,
Rajtam martalékot ördög nem kaphatot,
Noha veszélyemre sokat ólálkodot,
Gondviselésedben de ő meg-akadot.

Terjezd-ki lelkemre Lelkednek világát,
Hallhassák füleim szent Igédnek hangját,
Szívemről ircsák-le tévelygések gazzát,
Igéd értelmének vegye az igazát.

Józan mértékletes testi táplálást adgy,
Lelki kenyérből-is éhezővé ne hadgy,
Ellenségem ellen ügyemben ki-támadgy,
Vehessék eszekben hogy óltalmam te vagy.

Adgy az elégségben elégséget vennem,
És az elégséget adgyad-is ismérnem,
Ki élvén ne-is hadgy telhetetlenkednem,
Szorgalmatoskodó kapdozóvá lennem.

Gyarló és halandó életmet gyámolicsd,
S-meg-rettent lelkemet kedvedből bátoricsd,
Minden jóra penig rest elmémet ébricsd,
S-balra tért vóltomat job-kéz felé téricsd.

Igy vártassad velem a' Nap nyugodalmát,
Ki végezze raytam áldással forgását,
Én könyörgésemnek hald-meg kívánságát,
És azoknak velem éresztessed hasznát.

Kiért dicsírettel hogy áldgyam nevedet,
Igyekezetemhez add segedelmedet,
Viseld felettem-is vezérlő kezedet,
Zárhassam jó véggel bé az jó kezdetet.

Amen.

Estvéli Hála-adás és Könyörgés.

Mi kegyelmes Atyánk tégedet dicsérünk,
Hogy nap Estvéjét engetted megérnünk,
Bocsásd-megh kegyesen vétkeinket nékünk,
Tudva, tudatlanul kiket cselekedtünk.

Mint a' Napnak fenyét Éy el-enyészttette,
Világát föld-alá nyugovással vitte,
Bűnünket előttd úgy emészte élte.
Büntetést, vádolást ne vegyünk érette.

Adgyon kegyelemre az csak néked okot,
A' ki mi képünkben szennyvedett kénokat,
És meg-engesztelte a' te haragodat,
Mind bé-pecsételvén az áldozatokat.

Ugy lelki mind testi nyugalommal áldgy,
A' te itileted ellenünk legyen lágy,
Hiszszük, hogy világod setétségben nem hágy,
S-nem vét párnát alánk, pokolbéli tűz ágy.

Maradgy Uram velünk mert el-setétedet,
Szükségünk vagy on rád, terjezd ki fényedet.
Zárd áklódban azt-is, az ki el-tévedet,
Csak te jártadhatod velünk ösvényedet.

Fedez-bé bennünket, szárnyad árnyékával,
Ne telhessék ördög töllünk mint praedával,
Vallyon gyalázatot sok praktikálásával,
Födöztessed Tóbiás-úti Angyalával.

Szabadics minket meg minden ellenségtől,
Eyjeli szörnyü rettenetességétől,
Ne sebesítse-k lelkünk-is kétségűtől,
S-testünk se bántassék sullyos betegsűgtől.

Szent akarodnak terjedgyen ránk árja,
Virratát hogy szívünk vig örömmel várja,
Ki már álomra szemét hűnnyá, zárja,
S reggel szent nevedet szánk dicsírje, áldgya. Amen.

A száz Negyven-nyólczadik Sóltárnak Magyarázattya.

Mennyei seregek bóldog tiszta lelkek,
Emberi nemzetre kik az Egből néztek,
Az Urat öröckön ti mind dicsírtétek.

Angyalok az Urnak követi kik vadtok,
Szent széki elót mind környül álljátok,
Eöröckön az Urat felmagasztalljátok.

Fényes nap-világa e' világ fáklájá,
Szép Hóld ő lámpása, Egnek sok csillaga
Az Urnak szent nevét mind öröckön áldgya.

Tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek,
S-avagy tengereckel edgyüt minden vizek,
Eörök dicsérettel őtet tisztellyétek.

Mert csak ő egyedül minden teremptője,
Mindent bir valamit magában rendele,
Megmarad mindenek ellen szerzése.

Földnek keregségén minden állatockal,
Vizben uszó halak tengeri csudáckal,
Az Urat öröckön áldgyátok szótockal.

Tenger mély ösvénye, menydörgés, villámlás
Kő-esső, hó, szél-vész és háboru csattagás,
Télben nyárban-is felyhő sok havas.

Szép halmok, szöld aggal ékesült fák, dombok,
Kik külömb-külobbféle sok gyümölcsöt hoztok,
S füvek kik gyönyörű szaggal illatoztok,

Sok színben öltöző tündöklő virágok,
Erdők, berkecskében, vadak ti kik laktok,
Eöröckön-az-Urnak nevét kiácsátok.

Gyikok, kigyók földön lakó sok állattal,
Sőt az madarak is külömb külömb szóckal,
Eöröckön az Urat dicsírvén hangasággal.

Világ Fejedelmi, Urak és fő népek,
 Kik kösséggel birtok néki törvényt tészték,
 Eöröckön az Urat áldgyátok s-fellyétek.
 Együgyü gyermekek, kegyesek szép szüzek,
 Kesergő sok özvegyek, böcsületes vének,
 Dicsiretet tegyenek az Ur szent nevének.
 Mert ő az a' kinek hatalmában az Ég,
 Néki enged Tenger, meny-s föld kerektség,
 Segelli mint Óvét mennyei ő felség.
 Ezt azért ti hívek Urak szent serege,
 Kik leg-inkáb vadtok az ő szerelmébe,
 Eöröckön szent nevét dicsirjétek Menybe
 Amen.

BOTHÁR DANIEL.

CASSAI ANDRÁS ÉLETEHEZ.

1634.

Amplissime, consultissime Domine nec non musarum piarum Maecenas, summa reverentia praeveniunde salute et servitiorum meorum humilium commendatione praemissa.

Isten minden jókkal, jó egészséggel áldja meg Uraságotat minden Uraságodhoz tartozókkal egyetemben boldogságosan.

Nemzetes és kegyes Patronus Uram. Die ipso divi Georgii proxime praeterlapsi kijöven Graeczből az Hagymási ifjakkal, András János uram ő Kegyelme Sopronban megadá énnekem az Uraságod böcsületes levelét, melyben miről certioráljon Kegyelmed engem, bőségesen megérttettem. Nemzetes Uram az többi között mind az én nyomorult hazám állapotjáról értett Uraságod, mostan mi karban leszen s mind egyebekről is kegyesen tudósít, hogy tudniillik, ha nagyobb káromat nem akarom vallani, egyszer immár vagy magam alá mennék, vagy rendes véggel idején felőle disponáljak. Nem kicsiny gondviseletlenség ugyan tőlem ez Nemzetes Uram Patronusom, hogy miattam így haladott az dolog, mások szolgálatjára ekkoráig figyelmeztvén, de megyek, ha ez említett ifjak mellett való kötelességem is, nekem tisztességemre ez mai napiglan volt és szolgált kedvem szerint. De mivel immár Istennek hírével haza hoztam őket az graeci collegiumból, kitelvén esztendejek ebben, nem reménylem, hogy tovább immár mellettek töltsem időmet! hála Istennek őket szárnnyokra, okosságokra eresztettem és az ott benn való sárból is ferezés nélkül kihoztam mind ennyi háborus fellegekben is. Jóllehet azért, ha az mostani ujabban fellobbant s zűrzavarban egyveledett idő engedte volna, még talán két esztendeig is édes szülei tovább benne tanulni szenvedték volna. Így immár az én szerencsémre az idő úgy hozta magával, Nemzetes Uram, én is a következő pünkösöd után Isten egészségemet adván és jó szerencsét, haza felé eredek s Uraságtok közzé mentől hamarabb lehet sietvén sietek. Adja az magasságbeli Isten Uraságtokat kedves jó egészségben láthassam, szívem szerint kívánom. Az nemes

városnak és *Alvinczi Péter* uramnak mint nekem kegyes patronus uraiméknak magam tiszta szüüből írtam volna, de ez alkalmatossággal, minthogy az követ siető félben volt, érkezem csak az Uraságodnak szóló levelem készületére az tájban. Mindazonáltal alázatosan kérem Uraságodat, hogy Uraságod az nemes tanács előtt mentsen ebből, hogy nem írhattam, háládatlanságnak jelének ne magyarázzák ő Uraságok. Ha Isten alá viszen Uraságoddal meg tudok én alkudni ez én hitvány házam részéről, az mellett én is reménylem, hogy Uraságod is hozzám minden kegyes patrocíniumjával leszen és nagy bizodalommal folyamodom mindenkör az Uraságod hűség kegyességéhez és árvákon szíve eshető könyörületességéhez. His et de coetero amplissimam dominationem vestram in annos quam plurimos rectissime valere cupio. Praescriptae in arce Zent-Grot die 5 Maii Anno ultimae numinis patientiae 1634.

Amplissimae Dominationis Vestrae
humillimus cliens
Andreas Cassoviensis Metropolitanus
Pannonius.

Kivül: Amplissimo, consultissimo domino Matthia Köszögy liberae regiaeque civitatis Cassoviensis iudici prudentissimo domino necnon musarum piarum Maecenati summe colendissimo.

Alatta más kézzel: Exhibitae die 2 Juni anno 1634.

(Eredetije papiroson, zárlatán piros gyűrűpecséttel, Kassa város lvt. 6538/97. sz. a.)

KEMÉNY LAJOS.

ALVINCZI PÉTER ÉLETEHEZ.¹

1612.

S.(alutem) P.(lurimam). Bizodalmas uraim, az elmúlt 1611 esztendei salariumomat kész pénzül mind felvettem. Erre ez 1612 esztendőre, ha lehetséges, kérem kegyelmeteket, megadjon fl. 100, egy ideig ismét nem fogok kérni. In reliquo valeant Dominationes Vestrae.

Ecclesiae Ungaricae Capellanus
P.(etrus) A.(lvinczi)

(Eredetije Kassa v. lvt., papirszeleten.)

1614.

Reverende domine, Amice nobis honorandissime. Salutem et nostri commendationem.

Praepositus Agriensis reverendus Nicolaus Dallos non desistit apud nos vehementer in eo instare, ut nos domum cassoviensem capituli Agriensis vigore constitutionum publicarum, instar aliorum bonorum, quorum

¹ Lásd XIV. 112 s. köv. XX. évf. 102 l.

inscriptiones super fundamento Bochkaianarum inscriptionum sunt super-aedificatae, eidem capitulo tanquam dominis legitimis gratis restituamus. Et licet iam nos superinde resolverimus nihilominus verendum est, ne hoc negotium capituli apud Sacratissimam Imperatorem et Regiam Maiestatem, quae feliciter Viennam appulit idem praepositus ita assidue sollicitet, ut tam praefatae Suae Maiestati, quam nobis molestiam pariat, ab illa mandatum impetret et a nobis executionem mandati importune efflagitet. Proinde Reverendam Dominationem Vestram favorabiliter praemonere et adhortari placuit, ut diligenter perpendat quot annis et quantos fructus atque emolumenta portionis Zeplak¹ non solum post depositam summam florenos mille, verum etiam autem gratis perceperit domumque Cassoviensem sine censu incoluerit, quidque leges patriae de statu pignorum statuerint et quod Dei benignitate iam eiusdem facultates auctae sint commoditatemque habitationis praeter hanc Cassoviae habent opportunam. Quibus omnibus atque etiam suo statu accurate considerato, transactionem aliquam tolerabilem cum capitulo, a qua minime alienum fore animadvertimus, suaderemus esse ineundam, ut hac ratione laudi, honori virtutisque Vestrae Rever. Dom., cum hac ratione se palam reddat alineae rei non esse appetentem, nostrae tranquillitati ac suis pariter expensis securitatisque futurorum eventuum consulatur. In reliquo Eandem bene valere optamus. Datum Thyrnaviae 21. mensis Octobris, anno Domini 1614.

Reverendae Dom. Vestrae
amicus benevolus
Comes Georgius Thurzó.

Czím: Reverendo domino *Petro Alvinczy*, liberae ac regiae civitatis Cassoviensis hungarico concionatori etc. amico honorandissimo.

Eredetije Kassa város levéltárában 5587/18. szám alatt.

1620.

Generosi, egregii, prudentes ac circumspecti domini, fautores nobis honorandi. Salutem et servitiorum expeditissima commendatione praemissa.

Az mindenható Istentől ez új esztendőben kívánunk kegyelmednek egészséges és békességes állapotot megadatni kedves házanépével egyetemben.

Vettük az kegyelmetek levelét 6 die Januarii becsülettel, az melyre hogy ilyen későre resolválhattuk magunkat, kegyelmetek nem másra, hanem az kegyelmetek felé menő meghitt embernek nem léténck magyarázza lenni, mely kegyelmetek leveléből elsőben is hogy kegyelmeteket értettük, tűrhető állapotban lenni, annak felette igen örültünk, ennek utána is az Uristen azon jó egészséges állapotot adjon Isten kegyelmeteknek; másodszor Doci András felől való instructióját kegyelmednek megértvén, abban mi noha ezelőtt is fáradoztunk, de most is semmit abban hátra nem hagyván, felette igen voltunk azon, hogy kegyelmetek

¹ Széplak-Apáti, Abauj vármegyében.

votumja szerint legyen az ő állapotja. *Alvinczi Péter* urammal ő kegyelmével is communicálván azt az ő dolgát, ő kegyelme is szorgalmasan fáradozott abban fejedelmünknel ő felségénél, az mint nekem azután mondotta, de mi egyebet semmit nem obtineálhattunk az országnál, hanem hogy ő felsége praemissa certificatione in futura diaeta iure revideáltassa az ő dolgát. Az gyűlésnek pedig állapotja miben volt legyen, az nemes ország követinek itt való sok ideig létele és költsége után kegyelmelek azt az előbbi kegyelmednek küldött levelemből megértette, hogy immár csak az ő felsége fejedelmünknek az beadott conditio szerint királyságra való választása és koronázása volt hátra, de az *Ferdinand* császár commissariusi elérkezvén és ő felségével, az országgal akarván tractálni de modo pacis, annyira ment az dolog, hogy mind az coronázás és electio, mind pedig az békességről való tracta véghez nem mehetvén, most differáltatott, ő felsége az nemes országgal együtt condescendált az induciának tractálására és ezt az *Ferdinánd* császár commissariusival, hogy szent Mihály napig legyen véghez vivén, az mely induciát *Ferdinánd* császárnak is diplomájával kell confirmálni, melyet minden órákon várunk Bécsből. Ez az inducia pedig extendáltatik az confederata provinciákra is ilyen conditioval, hogy azok is bizonyos emberi által requirálják *Ferdinánd* császárt ő felségét.

Fejedelmünknek pedig ő felségének sub nomine principis absoluta potentiája legyen mindazokon, az kik most ő felsége kezénél vannak és ő felsége gyűlést is hirdessen ad ultimum diem Mai Besztercebányára és ott *Ferdinánd* császárnak is commissáriusi levén, de publica permansione regni tractáljanak és concludáljanak az nemes országgal együtt. Immár ezért az diplomát Bécsből meghozván, re.néljük, hogy innét Isten segítségével által eloszlunk és fejedelmünk ő felsége is halljuk, hogy ez jöendő hétfőn bizonyosan megindul, Cassára kegyelmelekhez megyen. In reliquo generosas egregias dominationes vestras Deo altissimo commendantes.

Datum Posonii anno 1620. 16 die Januarii.

Generosarum egregiarum Dominationum vestrarum
servitores paratissimi

Tánczos Pál,

Bodnár Gergely.

Czim: Generosis, egregiis, prudentibus ac circumspectis N. N. domino iudici caeterisque dominis senatoribus regiae liberaeque civitatis Cassoviensis etc. dominis fautoribus nobis observandissimis.

Eredetije Kassa város levéltárában 5902/6. sz. a.

1627.

Kegyelmednek, mint kedves atyámfiának szolgálván, kívánom, hogy Isten minden jóval megáldja kegyelmeleket fejenként.

Kegyelmed levelét vevén, busulását látom, minthogy nagyon is méltó oka a busulásának. Ő felségére, az mi kegyelmes urunkra nem differálhatjuk az dolgot semmi uton, hanem ha valaki, de legkiváltképpen *Alvinczi* uram alájöhetne, kívántatnék igen Mind az által bennem soha

kegyelmek meg nem fogatkozik sem az religióban, sem egyéb dolgai-ban. Ma immár derekasan elkezdjük az dolgot. Az alájövetellel ne kés-sék kegyelmek, egy credentiát hozván város pecséte alatt; én meg-mondom, mint szóljon az credentia mellett velünk az mi kegyelmes urunk commissariusinak. Én kegyelmekkel levén, kívánom, hogy Isten jó egészségben adja látnom kegyelmeket. Tokajini 5 Aprilis Anno 1627.

Kegyelmed atyafia, barátja
B(ornemissza) János.

Czim: Prudenti, amplissimo ac circumspecto domino Stephano Almásy liberae regiaeque civitatis Cassoviensis iudici primario etc. domino et fratri mihi observandissimo.

A levél eredetije Kassa város levéltárában 6196/33. szám alatt; pecsétjén a körirat: Johannes Bornemissa.

1657.

Keviezky János kassai főbírónak az 1657-ik évben összeírt könyvei között Alvinczinek egy ismeretlen műve említettik: Alvinczi Péter, *Az római Babylonnak kőfalai*.

Alvinczyné az 1644-ik évben húnyt el.

KEMÉNY LAJOS.

SUKÁN JÁNOS ÉLETÉHEZ.¹

1562. *Swkan Jánosnak*, a kinek Kassay János 456 forintjával tartozik, Kassay a Forgács-utcán levő házat, mely a város fürdőháza és Kalmár Kristóf háza közt van, zálogba vetette két év előtt. Most a városi tanács határozatából *Sukan* a házat birtokába vette.

1563. Joannes *Sukan* Strigoniensis, ius civitatis ab inclyto senatu est consecutus feria sexta ante Nicolai episcopi.

1564. Franciscus *Swkan* nomine et in persona egregii domini *Joannis Swkan* nunc arcis Agriensis provisoris fratris videlicet sui, veniens in conspectum senatus arestavit omnes haereditates Joannis Cassay in territorio huius civitatis Cassoviensis existentes et habitas, videlicet vineas, agros, prata, terras arabiles et alias quocunque nomine vocitatos ratione certae summae pecuniarum, quibus idem Joannes Cassay praefato *Joanni Swkan* tenetur usque ad iuris revisionem. Actum feria sexta proxima post ferias domini Andreae apostoli.

1566. Joannes *Sukan* prohibet quendam rusticum de Tehan² ab aedificio domunculae, quam construere cepit iuxta allodium suum in superiori suburbio, usque ad revisionem iuris. Actum feria secunda ante Philippi et Jacobi cum scitu totius senatus.

¹ V. ö. XVIII. évf. 492. l.

² Falu Kassától éjszakra, ma Abauj-Tihany.

Az 1573-ik évi »Actum die 3. Aprilis« a városi tanács *Sukánnak* most említett felsőkülvárosi majorja ügyében határozatot hoz.

1566. *Ego Joannes Swkan* recognosco per praesens chirographum meum inclitum d. senatum civitatis Cassoviensis pro duodecim vaxis vinorum meorum medio domini Leonarti Cromeri eiusdem civitatis notarii plene et integre numerasse mihi florenos ducentos et septuaginta sex. Super quibus eundem senatum quietum facio et expeditum testimonio praesentium sigillo meo et subscriptione manus propria subsignatarum literarum. Actum die tertia octobris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto.

Idem qui supra.

(Eredetije Kassa város levéltárában, Iajstromozatlan.)

1566. Salutem et servitutum. Ne queso moleste ferat dominatio vestra egregia, quod ad requisitionem dominationis vestrae egregiae et dominorum Cassoviensium pro quarta Chyermele minus voto earundem responderim. Anno superiori fateor quidem me eam dominationem Laurentio iudici Cassoviensi pro florenis duodecim dedisse, cui si illam etiam gratis obtulissem, forte dignus fuisset ac non sequitur, ut singulis quoque annis sic eam in arendam collocarem, profecto sunt certi viri, qui michi etiam viginti sex florenos pro ea obtrudunt, at magis placere cupio dominis Cassoviensibus, quam alicui alteri, propterea si placet, viginti florenis singulis annis eam ipsis dabo, ut et ipsi sciant quantum singulis annis pro illa sint soluturi. Si vero non placet, sciant me uti iure meo, protestor autem coram vobis ne dicant domini Cassovienses postea, quod non dixerim illis. Nam profecto si etiam in specie erit mihi colligenda, nemini unquam illam secus quam florenis viginti dabo. Relationem expecto, perscribam autem et respondebo idem ad literas dominorum Cassoviensium, quia etiam ego vento non possum viucere.

Prepositus Orodienis.

Kivül: Domino *Joanni Swkan*. 1566.

Sukan János 1567-ben Erdőbányán szőlőt vett 137 forinton Mydvischer Mártontól, a ki a pénzt már 1564-ben felvette érte.

1568. Nobilis domina Anna, relicta olim egregii Mathiae Literati Pathok concivis istius civitatis, nunc autem egregii Joannis *Swkan* de Strigonio concivis itidem huius civitatis consors pereskedik Daubman Kristóffal.

1570-ben *Sukan* egy kassai rétet vesz meg; 1571-ben szőlőt a Vereshegyen 75 frton, a Gátszögön földet 20 frton, ismét szőlőt a Vereshegyen 60 frton.

Anno Domini 1570. Thomas Resko per suam uxorem tuth auf den Weingarthen, den *Sukan János* gekauft hatt von Miclos, des Lucas Zappanos sohn, auf sein, des Rosko sohn, Nicolaum. Actum am 3 Tag Januarii.

1579. Actum die 24 Martii, a városi tanács végzést hoz, hogy

azt a szőlőt, melyet nyolcz év előtt *Sukánnak* Keöwesdy Albert zálogba vetett, a zálogbavevő tovább használhatja.

1579. Én Kewesdy Albert Kassai, valom ez én jelenvaló levelemnek rendibe és adom mindeneknek tudtára, kiknek illik, hogy én az mostani feleségemnek, gyermekimnek és egyéb atyámfiainak, kiket ez alatt való megírt dolog illethetne (?), terhüket reám vevén, az én szőlőmet, mely vagyon az kassai határban Thérharaszthon napkelet felől Pánczéljártó Jánosné szőlője mellett, napnyugat felől Kotta György szőlője között, vetettem zálogba az *vitézlő Swkan János* uramnak azaz másfél száz forintba, melybe ennek előtte nyolcz esztendővel az én elébbeni feleségemmel Kowach Margit asszonynyal egyetemben vetettem volt zálogba az Wyntertné szőlőknnek ezen szőlő felől valónak felét, ugyan ő Kegyelmének Swkan Jánosnak. Mostan azt megeresztvén, ezt vetettük ilyen ok alatt, hogy ez esztendőbe vegye el hasznát és én tartozzam ez esztendő vizkereszt napjára minden okvetetlen az másfél száz forintot az elébbeni kötéslevelé szerint olyan pénzül, mineműt azkoron adott, megfizetnem vagy örökösím megfizetni. Ha peng az megmondott napra meg nem fizethetném vagy meg nem akarnám fizetni, vagy örökösím meg nem fizetnék az megnevezett másfél száz forintot olyan pénzzel, mineműt adott, az szőlő örökbe Swkan János uramé és az ő maradékié legyen és annak utánna se én, se maradékaim ki ne válthassák. Tartozom peniglen én, az én maradékím is mindenek ellen az szőlő békeséges uraságába megoltalmazni mind Swkan János uramat, mind örökösit. Sőt vettem zálogba az nevezett módon és okkal ez tiszteletes személyek előtt, Kotta György, Tholnay István deák, Lakatgyártó István uraim előtt, kinek bizonyosságára adtam ez levelemet pecséttemmel és ez uraim pecsétivel megerősítetett. Kassán kelt ez levél Szent György havának ötöd napján ezeröt százhetvenkilenc esztendőbe.

Kotta György, Lakatgyártó István, Tholnay István, Kewesdy Albert.

(Eredetije papiroson, rányomott négy gyűrűpecséttel. Kassa v. lvt. 3484. sz. a.)

*

1588. Keökeemezei Jánosné, Bogathi Dorko: *Sukan* Orsolya ein verlassene Wittib des Emerici Bano: Keökeömezey Sófi asszony des Merki János hinderlassene wittib sambt iren pruedern Keökeömezey Pál und Keökeömezey Christopf, diese alle und jede haben vor den herrn Richter Hansen Öler offentlich einbekhendt, das sie den Weingarten der Ihnen von den herrn *Sukan Pal* verblieben und nach Stattgerechtigkeit zuegeteilt worden, laut eines aufgerichteten Contracts, der edlen und tugendtsamen Frauen *Sukan Janoschin* Kiszil Anna umb hundertfünffzig fl. iure perpetuo volkhomlich verkauft haben, dorfür sie auch das gelt par emphangen und destwegen ganz und gar sindt zuefrieden gestellt worden, also das sie einfüren nimmer keinen zuespruch noch anforderung zue benennten Weingarten haben wollen noch sollen. Actum 26. Julii. Anno 1588.

(Kassa város jegyzőkönyve.)

Anno 1606. 7 die Junii. Attestationes ad instantiam nobilis viri domini Stephani Herczegh concivis Cassoviensis. Primus: ¹ Materna András uram hiti után vallja, hogy ez az testamentom, az melyet *Sukán Jánosné*, Kizil Anna asszony utolsó akaratjához bizonyos személyek előtt tett. Sőt ő kegyelmének pecsété, kezeírása raita vagyon, mely ő kegyelme kezeírását ő maga Materna András uram megismert, mely testamentomot 1597. 28 die Martii exhibeáltanak az becsületes tanácsnak Sebal-dus Artnerus nótáriusságának idejében. Secundus: Erszéngyártó János deák hite után azt vallja, hogy az *Sukánné* Kizil Anna asszony testamentomának levelén ismeri, hogy az ő édes atyja pecsété vagyon egyik.

Tertius: Trucz Mihály hite után azt vallja, hogy az *Sukánné* asszonyom testamentum levelén ismeri bizonyosan az ő Istenben elnyugodt atyjának pecsétét és kezeírását, hogy az legyen.

Quartus: Gedeon János hite után azt vallja, hogy ez Sukánné testamentomlevelén az Istenben elnyugodt Gedeon Adámé, az ő atyja pecsété és kezeírása vagyon.

(Jegyzőkönyvtöredék, a mely 1557—1596-ik évre szóló királyi rendeletek összeírt másolatának fedele.)

KEMÉNY LAJOS.

¹ T. i. testis.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

Gálszécsi István Énekes könyvének első íve. (Krakko. Victoris. 1536.)

Gálszécsi Énekes könyve első ívének címlaptalan felét Erdélyi Pál a Magyar Könyvszemle 1887. évfolyamában tette közzé Ágoston József gyűjteményéből. Azonkívül, a mit akkor Erdélyi mondott róla, nem sok szó esett felőle. Erdélyi is inkább Gálszécsi akademizálásáról, mint a töredék tartalmáról beszél, pedig két éneknek ebben is olvasható kezdete egyenesen rávall a forrásra, a honnan ezek magyar területre cseregdedeztek.

A M. Könyvszemle 1911. évi első füzetében dr. Divéky Adorján az Énekeskönyvnek ezt az első ívét egészen közli hasonmásban, melyet Chmiel Ádám krakkói városi levéltárnok az 1547. évi városi számadások táblájából áztatott ki. Itt már az A. 4. levélen előtűnik az Énekeskönyv első énekének hangjegyes kezdete is s megállapítható, hogy az első ív három hangjegyes éneket tartalmazott s csak a harmadik ének vége terjedt át a második ívre.

Ez énekek verselése a leggyarlóbb. A szerző maga mondja az olvasóknak írt köszönetében, hogy »az énekekben néhol több ígék vannak, hogynemmint az első versnek nótái volnának, azért ilyen módot tartsatok, hogy az hol ez történendik, tehát egy nótán teljesítsétek azokat be, ezt pedig hogy inkább eszetekbe vehessétek, könnyebbbsígnék okáírt minden íneket megvirguláltam. Továbbá, hogyha az ígéknek írásában vitkeztem volna valahol, ezért senki meg ne háborodjék, oka ez, mert nincsen semmi könyv erül nálunk.«

Az énekek eredetiei rímes versek. Ennek a magyarban nyoma sincs. A hangjegyek bizonyosan az eredetiek hangjegyei, melyek azok régi kiadásaiban fel lesznek találhatók. Mindhárom ének Luther Mártoné s lehet, hogy még ma is ezekre a dallamokra éneklík ott, a hol használatban vannak.

Az első ének kezdete (két szak) híven követi az eredetit. A 3. vszaktól kezdve inkább eltér. Az 5. és következők a magyarban oly hiányosan maradtak meg, hogy össze sem vethetők. Ím a két első vszak szövege :

*Tíz parancsolatnak magyarázása,
mely a bűnösöknek esmer . . . adattat-
tak, am üdvösségnek nyeresíért.
Róma III.*

Hallgasd meg hív ember íté
Istennek tíz parancsolatját,
Melyeket Moysesnek általa
Ada nekünk Sinai hegyen.

Én vagyok az te urad istened,
Azért egyéb istened én nálamnál
Ne légyen az te (?) szüedben,
Engem filj és csak bennem mindenha
bízzál

*Die zehen Gebot Gottes lange
D. Martin Luther.*

Dis sind die heiligen zehen Gebot,
Die uns gab unser Herr Gott
Durch Mosses seinen diener treu
Hoch auf dem Berg Sinai Kyrioleis.

Ich bin allein dein Gott der Herr,
Kein Götter soltu haben mehr
Du solt mir ganz vertrauen dich,
Von herzengrund lieben mich
Kyrioleis.

A 11. és 12. vsz. az egyedül hit által való üdvözülhetés tanának
beilleszthetéseért — mi a czímben is jelezve van — az eredeti 11.
vsz.-át bővíti ki ilyformán:

Ez parancsolatok nem azírt,
Adattattak hogy ezeknek,
Megtartásából üdvözülnék,
Mert szent pálnak mondása szerint
lehetetlenek.

Die gebot all uns gegeben sind,
Das du dein sund, o menschen Kind,
Erkennen solt und lernen wol,
Wie man für Gott leben sol.
Kyrioleis.

De hogy ezekből magunkot,
Megesmerjük bűnösöknek lenni,
Mikor látjuk hogy bé nem
Teljesíthetjük az ő parancsolatit.

A következő négy vsz. töredékéből annyi vehető ki, hogy tovább
dogmatizál az énekszerző s érinti a Luther befejező strophájában emlí-
tett krisztusi közbejárást.

A második ének Luther »Das deutsche patrem«-ének fordítása:

Mű hiszünk az egy istenben,
Mennek földnek és az benne valóknak
teremteiben,
Ki fiaivá münket választott,
Ő testünkről és lelkünkről mindenkoron
gondot visel,
Mint ídes atya fiairul,
Semmi azírt nekünk nem árthat
akarátja nélkül
Mert mindenek vadnak az mű
istenünknek nagy hatalmában.

Wir glauben all an einen Gott,
Schöpfer himels und der erden,
Der sich zum vater geben hat
Das wir seine kinder werden,
Er wil uns allzeit ernehen,
Leib und seel auch wol bewaren,
Allem unfal wil er wehren,
Kein leid sol uns widerfaren,
Er sorget für uns, hut und wacht,
Es steht alles in seiner macht.

Mű hiszünk Jézus Christusban,
Az ő szent fiában és mű urunkban
Ki az atya istenvel egy isten,
És ki öröktől fogva volt
Szűz Máriától születék,
A keresztfán írettünk áldozék,
Pokolra szálla szabadulásunkért
És halottaiból feltámadá üdvösségünkért,
Kít mű várunk az ítéltre.

Wir glauben auch an Jhesum Christ,
Seinen Son und unsern Herren,
Der ewig bei dem vater ist,
Gleicher Gott von macht und ehren,
Von Maria der Jungfrauen
Ist ein warer mensch geboren
Durch den heiligen Geist im Glauben,
Für uns, die wir warn verloren,
Am creuz gestorben und vom tod
Wider auferstanden durch Gott.

Mi hiszünk szentilek istenben,
 Ki az atya és fiú istenvel egy isten,
 Nyomorultaknak vigasztalója
 Ő minket vissel, igazgat, biztat és
 megszentel
 Vivin Christusnak szent gyülekezetibe
 Hol nekünk megbocsáttanak minden
 bűneink Christusról,
 Kivel ez mostani testnek feltámadása
 után örökké élünk.

Wir glauben an den heiligen Geist,
Gott mit Vater und dem Sohne,
Der aller blöden tröster heist
Und mit Gaben zieret schöne,
Die ganz Christenheit auf Erden
Helt in einem Sinn gar eben,
Hir all sund vergeben werden,
Das Fleisch sol auch wider leben,
Nach diesem Elend ist bereit
Uns ein Leben in Ewigkeit. Amen.

A Credo-nak ez az énekbe foglalt alakja, egy másikkal együtt, megvan a Szegedi Gergely 1569. 157?, 1579. 1590. évi, valamint Bornemisza 1582. évi énekeskönyvében s a bártfai 1593. évi é. k.-ben, Szegedinél azzal a bővítéssel olvasható, hogy a 3. vszakban az »Ő minket visel, igazgat, biztat és megszentel« sor »biztat, *szeret* és megszentel«-nek hangzik. Megvan a Gönczi-féle énekesben is, de az még megállapítandó, hogy melyik kiadásig?

A harmadik a »Christusnak vocsorájáról való ének.« Ez az ének Luthernek »S. Johannes Hussen lied gebessert« című s »Jhesus Christus unser Heiland« kezdetű éneke után készült. Luther javítása abból állott, hogy Hussnak »Jesus Christus, nostra salus« kezdetű »De coena Domini« című énekét a maga hitvallásához alkalmazta. A mit ő tett Huss énekével, ugyanazt cselekedte Gálszécsi a Lutherével, a mikor szövegébe a »sola fides«-ről való tant belevagyította. Ezzel több versszakot töldött közbe, mint alább azok sorszámából kitűnik, de hogy Luther szövege után dolgozott, mutatja a következő egybeállítás:

1. Jézus Christus mü üdvösségünk,
Ki mi rülünk istennek haragját elvötte,
Az ő keserűsüges halálával,
És megszabadított pokolnak kínjátúl.

1. Jhesus Christus unser Heiland,
Der von uns des Gottes zorn wand,
Durch das bitter leiden sein
Half er uns aus der hellen pein.

2. Ez Christusnak jótéteményiről,
Mű hogy el ne felejtkeznánk,
Adá nekünk az ő testit ételre mely ke...
És az ő virit italra mely borba...

2. Das wir nimmer des vergessen,
Gab er uns sein leib zu essen,
Verborgen in brod so klein,
Und zu trinken sein blut in wein.

8. Adj halálot az atya istennek
Hogy tizedet ely nagy n éltet,
És hogy az te go(noszság)idírt,
Az ő szerető fiát adá hal(álra).

4. Du solt Gott den Vater preisen,
Das er dich so wol wolt speisen
Und für deine missethat
In den tod sein Son geben hat.

9. Higyed bizonynyal, hogy ez étek
bűnösöké,
Kik az ő szántalan bűnöknek,
És az örök halál szabadolásáru,
Bizonyossá akarnak ez jegy. ől lennie.

5. Du sollt glauben und nicht wanken,
Das ein speise sei den kranken,
Den ir herz von sunden schwer,
Und für angst ist betrübet seer.

13. Önön maga ezt mondá bűnösöknek,
Jövetek
(Vége az ívnek.)

7. Er spricht selber, Komt ir armen,
Lasst mich über euch erbarmen,
Kein arzt ist dem starken not,
Sein kunst wird an im gar ein spot.

A Perényi Péterhez intézett ajánlásban az olvasóknak szóló köszöneten kívül ezt a három éneket foglalja magában Gálszécsi énekeskönyvének első íve. Mindhárom éneket minden gyarlóságaival együtt saját szerzeményének vallja. Nem tudjuk, hogy a többi elveszett, vagy még előkerülhető ívek tartalmára is vonatkozik-e e vallomás? de abból a körülményből, hogy régi énekeskönyveinkben a »Mi hiszünk« kezdetű éneken kívül több ily kezdő korra mutató, névtelen szerzőjű éneket is találunk, önként következik az a sejtelmünk, hogy ha valamikor Gálszécsi énekeskönyvének több-kevesebb része megkerül, azoknak a névtelen szerzőjű énekeknek egyike-másika szintén Gálszécsiének fog bizonyulni. Tisztes koruknál fogva darabosságuk mellett is jó ideig megbecsülésben részesültek.

Sz. Á.

II.

A legújabb Petőfi-fordítás.

Sirola Ferencz irodalmi, különösen műfordítói működése ahhoz a határhoz ért, a hol az irodalomtörténet komoly figyelemmel tartozik számot vetni eddigi munkásságával, hogy a hátralevő — reméljük: még gazdagabbat — kellően értékelni, a fejlődésben ellenőrizni és a maga számára tanulmányi anyagképpen felhasználni képes legyen. A fiumei olasz és különböző olaszországi lapokban megjelent kisebb értekezéseinek és kritikai dolgozatainak kívül Gárdonyi, Herczeg, Bródy, Mikszáth, Bárszony, Krúdy, Petelei, Ambrus stb. novelláiból való fordítások (Nuova Rassegna, Firenze, — La Rassegna internazionale, Firenze, — Burchiello, Firenze, — Fiumei Szemle), magyar költőkről és írókról (Petőfi, Kiss, Herczeg) készített értekezések, két tanulmány (Poesie ungheresi moderne, Gazzetta letteraria, Milano, — Influenza della letteratura italiana sull' ungherese, Fiume, Értesítő 1904—5.) és különféle műfordítások (Saggio di versioni poetiche dall ungherese. I. Petőfi, Tompa, Szász. 1903. — Arany: Toldi. 1904. — L'assedio di Sziget, poema del conte Nicolo Zrinyi. 1907.) szereztek neki már eddig is szép nevet a magyar irodalom idegen nyelvű ismertetői közt.

Legújabb kötete (Alessandro Petőfi: Poesie tradotte da Fr. Sirola. II. Fiume. Tipografia. P. Battara. 1911.) ismét elismerésre méltó rátermettségről, sőt nem mindennapi műfordítói készségének gyarapodásáról tesz tanúságot. Különös irodalmi viszonyainkban rejlik az oka, hogy az ilyen munkákat nálunk többnyire későn vesszük észre. Azt a kifejezhetetlen hasznót, melyet jeleseink átültetésével hajtának egyesek, mintha nem méltányolnánk eléggé. Talán meg se gondoljuk, hogy révükön mennyi új barátot, mennyi félrevezetett ellenséget, mennyi közömbös idegent vonunk a magyar szellem légkörébe. Bizony nem is tudjuk, hogy mit jelent az egy nemzetiségi vidéken, ha a nem magyar ajku állampolgárok a hazai uralkodó faj szellemi kincseit megérteni és élvezni tudják. Sirola legújabb műfordításairól is csak e helyeken emlékeztek meg idáig: Magyarország XVIII. 100. (Hendel Ödön), a Petőfi-Társaság május 14-i gyűlése (Erődi Béla), Magyar Figyelő (május 16. U. S.) és

Orsz. Középisk. Tan. Közl. (május 18. e sorok írója.) Ezek legtöbbjében is inkább az olasz Petőfi-fordítások történetét kaptuk Szinnyi »Magyar Írók«-ja nyomán, mint Sirola művének elemzését.

Az előttünk fekvő költemények alaki tekintetben jórészt megfelelnek annak a czélnek, hogy a fordított művek külső hatása is ugyanolyan legyen, mint az eredetié. Forma-hűségről itt természetesen szó se lehet, de nincs is rá szükség, mikor Sirolának nagyszerűen sikerül az olasz versformák közül éppen azokat kiválogatni, a melyek a Petőfi versalakjaiéhoz teljesen hasonló aesthetikai alapot teremtenek az olasz olvasó lelkében a költemény igazi művészi élvezéséhez. S ez éppen egy kelléke a művészi fordításnak. A sorok változatosságában nem igen gyönyörködhetünk, mert a 15 darab között az eredetiben is csak ezzel a négyfélével találkozunk: alexandrin, iambusi vagy trocheusi lejtésű és 6, 8, 10, 11 szótagú hangsúlyos. A fordításban szintén csak négy sor fordul elő: settenario, ottonario, endecasillabo és martelliano. A mi a versszakokat illeti, itt már sokkal több az alkalom a műfordító ügyességének kimutatására, mert 2, 3, 4, 6, 8 soros strófák fél, páros és ölelkező rímekkel nagyon különféle beosztásban fordulnak elő, de Sirola mesterien követi eredetijét úgy a teljesen hasonló sor-beosztásban, mint a majdnem mindenütt egyenlő rim-elhelyezésben.

A magyar alexandrinoknak megfelelően nagyon helyesen a martellianót alkalmazza. A két sor komolysága és könnyedsége művészi és népiesebb előadásra egyaránt alkalmas. S valóban pl. »A csárda romjai« romjai (Le rovine della csárda) pathetikus fellendülését:

»O pusztá, tu sè 'l simbolo di libertà tu dia
libertà, l' alto nume sei dell' anima mia.
O libertà, divino nume, tra i vivi io sono
sol per offrirti un giorno questa mia vita in dono;«

egyszerű tréfáját:

»E la soave ostessa, fiore di giovinezza?
Uno studente, birba, l' abbraccia e l' accarezza.«

és befejezésének gyöngéd merengését:

»Sovra l' augello intento alto fiampeggia il sole;
Amor acceso ha il core a la celeste prole;
presa di lui, languente, lo mira dalla piana
la fata delle puszte, la splendida Morgana,«

egyformán kiérezzük a fordításban is. Kedvelt alakja az endecasillabo, melyet a rövidebb iambusi soroknak:

»Perchè ti crucci o madre mia diletta,
se il nostro pane è nero pan, perchè?«

a trocheusoknak:

»Fammi un sorriso, o moglie mia diletta!
Non v' è fior sulla terra, nè lassù
nel cielo stella,«

és a hangsúlyos verseknek:

»Quest' è il suol dove nacqui, qui fra i campi
del grande bassopian floridi ed ampi;«

megfelelően használ. Helyettesíti a rövid iambusi sorokat settenarioval is, de sohasem önállóan:

»Io t' amo tanto, amo te solo, o piccolo
angelo mio diletto.«

Ottonariót egyszer találunk a »Tűz« (Fuoco) kifogástalanul hangsúlyozott nehéz versszakában. Kitűnők a »Karácsonykor« (Di Natale) kombinált sorai:

»Ha dato una capata pure da me il Natale
per vedere anco un volto, forse, da funerale,
e sul volto due lagrime tremanti.«

Annál kevésbé érthető, hogy miért kellett eltérni az eredeti rím-elhelyezéstől a »Mosolyogj rám« (a, a, b, x) és a »Volt egy szegény fiú« (C' era una volta . . .) (a, b, x, b) cz. költeményeknél, annál a semmivel sem könnyebb a, b, b, x beosztást, ennél pedig csaknem szakonként változó alakokat alkalmazva. Teljes elismeréssel kell azonban megemlékezni a »Bolond Istók« (Il giramondo) szeszélyes verselésének az endecasillabok és settenariok csapongó váltakozásával elért utánzásáról és a »Salgó« pattogó versí sciolti-éről.

Tartalmi tekintetben szintén szép sikerrel adta vissza fordítónk a magyar szellemóriás érzelmeit és gondolatait. A műfordítók gyakori betoldásait és ezzel az eredeti tartalom meg bővítését nála is elég gyakran megtaláljuk, de többnyire csak jelentéktelen szók és kifejezések alakjában¹ (4:4 che fa?, 4:5 un brano, 5:1 di questo gioco, 6:6 nè n' ho la cera, 7:1 nol celo, 8:3 al campesanto, 9:5 in cucina, 9:6 alla megera, 11:1 fioca, 12:1 a mezza via, 13:5 sospirato, 14:2 scusate se son schietto, 15:6 miscro, 17:6 pianto, 18:5 ombra, 19:1 lo scorta, 21:4 commosso, 23:6 più amari, 24:5 di contento, 25:2 sulla testa grama, 28:1 messe or le pene in bando, 34. l. e chi l'ignora?, 35. l. adocchio, a crocchio, 38:3 invano, 39:1 breve, 45:1 meschino, 49:2 sciocchi, 54:3 ond'è vergato, 56:1 solo, 56:3 de'labbrui tuoi, di more, 56:4 amabili, 57:1 o bella, 62. l. un alto, 64. l. ingollando, 65. l. entrando, 66. l. albergar, 70. l. oh gioia, 76. l. misfatto, orrendo). Már több kifogás tehető az olyan toldások ellen, melyeknél a rövid és határozottabb magyar kifejezést rontja el (3:3 se le piace), szót szaporít teljesen feleslegesen (7:6 la logica ci vuole), az indulat árnyalatát erősíti (17:1 in odio), a bájosabb magyar jelzőt keménynyé teszi (22:6 cheti scende al cuore), a gyöngéd képet erővel ruházza fel (24:6

¹ Az itt következő részben az első szám a lapot, a második a rajta levő versszakot jelenti.

furibonde), Petőfinél nem levő új képzetet visz be (62. l. alle vendette), a lelki állapot festésére használt rövid szót egész mondattal nyújtja el (73. l. io sono giusto).

Olyan esetre is van példa, hogy egyet-mást kihagy a fordításban. Így kimaradt: tagadhatatlan (3:1), jámbor, utólér (4:3), körte (8:3), sir (11:3), vendégoldal, uram bocsá' (13:3), tisztelt úr (14:2), borozó (35. l.), talált (45:2), a halál szolgálja, rést lel, őibe vesz (67. l.)

Elég gyakran megtörténik, hogy nem ugyanazt fordítja, a mi az eredetiben van. Azonban itt is ritka az igazán kifogásolható hiba, mint: 5:6 (trattener più non soppe il suo rovello, S. szerint úgy tűnik fel, mintha most kezdene esni), 8:2 (Hendel is kifogásolta, valóban nehézkes), 9:3 (a tatárjárásra nem történik határozott célzás, a mi pedig a magyar népies gondolkozásra igen jellemző), 10:4 (ha el nem esteledem = or' io non fossi certo di trovar ricetta), 12:4 (austero = kevélyen), 12:5 (túlságosan szabad), 13:4 (régén nem tevő már = non avea riso così di cuore), 14:1 (hosszadalmas az eleje), 14:4 (stanza mortuaria nem siralomház, hanem Tomaseo-Ballini szerint: ove portansi i morti), 16:1 (a kinszenvedések függtek rajta = li ha curvi dei tormenti il pondo), 21:6 (mondok valamit = senti quel che mi frulla in testa), 25:1 (és e tenger őt örök elnyeléssel fenyegette = e il gorgo violento gli s'addensava sopra il capo oscuro), 26:4 (örkődik az igazság felett (il buono e il giusto vuole), 31:3 (a leány meg kezéből a botot kiveszi = la ragazza pone la mano sul bordone), 45:2 (édes angyalom = donna), 46:3 (huszonöt év = cinque lustri), 50:1 (e szak második fele egészen más), 51:3 (ballag a hegy mögé = s'avvicina piano al monte), 51:5 viszonylag talán leggyengébb), 59:7 (föld és hold körében = che muova la terra con la luna, magányos pályán búsan bujdosom = io compio mesto il solitario corso), 63. l. (lelkemet körözték = il mio spirito beava), 69. l. (völgyi forrás = fonte montana), 71. l. (a melyen olyan drága vér aludt meg = che si nobile sangue avea macchiato). A többi eltérések vagy inkább a két nyelv szellemében lelik magyarázatukat, vagy észre sem vehető kicsiségek, mint: 3:2 (a »lóhalálában« visszaadhatatlan, Hendel se jót ajánl), 5:3 (mos = m' han lavato), 6:2, 6:6, 9:1 (»giogo« nem járomszög, de Boccardo: Encicl. X. is csak így adja: due pezzi di legno), 9:4, 13:6, 16:6, 21:5, 27:2, 27:3, 30:3 (nagyon jól változtatott szak), 43:2 (a pásztornéra titkon foga fájt az úrfinak: faceva la pecorara venire l' acquolina in bocca al giovinotto), 57:1, 70. l. (s azóta véled nem találkozáim = nè ti rivedi più sul mio sentiero, tavasz = aprile), 77. l. (a falról = dall' arpione), 78.) mi a tatár! = un canchero ti pigli).

Szeret általános kifejezést konkrétá tenni és viszont: 5:5, 6:1, 35. l. misero suol diletto), 36:1, 55:2, 58:6, 72. l. (omicida).

Mind e szépséghibákért azonban fényesen kárpótol bennünket Sirola nyelvének zengzetessége, technikájának könnyedsége és hely-helyt bravúros művészete. Sokszor sorról-sorra adja az egyes versszakokat s nem egyszer még szóról-szóra is. Ilyen a »Bolond Istók«-ban (29:1):

«Tutto era netto tutto lustro al pari
dei botton delle assise militari;
non più ruggine antica, non lordure
antiche più, non più l' antiche cure.»

A »Gólyá«-ban (39:2):

»In sul finir del verno quando la terra sveste
il candido giubbone
e in quella vece adosso un verdognolo manto
di fiori ornato pone,
anche l' anima mia vestià panni di gala,
ed allor pian piano
me n' andavo, in attesa de le cicogne, lungi
fino al borgo vicino.«

Ugyanott a puszta örök-szép dicsőítését ihletett költői lélek lelkesedésével kapjuk (40:2):

»Non dite che la puszta non sia bella, o profani!
Vanta bellezze anch' esse,
ma le nasconde come donna pudica il viso
sotto una garza spessa;
sol dinanzi ugli amici, dinanzi ai conoscenti
si svela; ammalata
si figge allor la vista in lei, poichè contempla
il volto d' una fata.«

Kifogástalan pontosságot találunk a »Mosolyogj rám« cz.-ben (53:2):

»Se una nube è discesa sul tuo volto
e non un soffio viene a dissiparla,
rendila lieve, cerca d' indorarla
del sorriso — ten prego — con l' aurora.«

Az elkeseredés nem kisebb mélysége ráz meg a fordításban, mint az eredetiben a »Karácsonykor« cz.-nél (58:2):

»Deh, vattene, o Natale, di qui vattene in fretta!
Tu sei delle famiglie la festa prediletta,
mentr' io son solo, solo con me stesso.«

Mesterien festi »Salgó«-ban Perenna kétségbesett fájdalomát (71. l.):

«L' anima in petto le piangea, gemeva,
s' arrovellava e singhiozzava come
un ruscelletto sotto al gel sepolto»

és a szerelem mindenható erejét (75. l.):

»O passion perrenemente ambigua,
amor, fiume regal, che via con l' onde
ora il pattume ed or le rose traggi,
tutte da un fonte, dall' umano cuore;
amore, amore, oceano infinito,

Tu sei la forza onnipotente, amore,
la qual tramuta facilmente l'uomo
in un angelo e l'angelo in demonio
ed il demonio in uom novellamente.»

Meg kell végül említeni, hogy a »Bolond Istók« első szavát: »perdinei« feleslegesen kifogásolta Hendel, mert az teljesen fedi a Petőfi »biz'« szócskáját (Tommaseo-Bellini: perd. escl. d' eufem. per non nominare Dio).

Az egész kötet általában gondos és tehetséges író munkája, a mely arra enged következtetni, hogy ha valóban igaz, hogy költőt csak költő fordíthat le, akkor Sirolában az olaszoknak egy új költője támadt.

DR. KOVÁCS GÉZA.

REPERTORIUM.

- Antal Gábor dr.* Váli Ferencz emlékezete. Pápai ref. főisk. 1910/11. értes. 3—6. l.
- Antal Géza dr.* Emlékezés Váli Ferenczre. Pápai ref. főisk. 1910/11. értes. 29—32. l.
- Arany János egyénisége. Selmeczbányai Hírl. 38. sz.
- Arany János* két német levele. Akad. Értes. 393. l.
- Bányai Elemér dr.* Szegedi Róza emlékkönyve. Kolozsv. Hírl. 132. sz.
- Barcsi József.* Váli Ferencz életrajza. Pápai ref. főisk. 1910/11. értes. 6—29. l.
- Barabás Ábel.* Petőfi Hamlet-monológja. Az Ujság 207. sz.
- Baros Gyula.* Arany János és Tisza Domokos. Uránia 274—281. l.
- Beőthy Zsolt.* Az Ember Tragédiája. Budap. Szemle 146. köt. 373—388. l.
- Biás István dr.* Aranka György halála és gyászjelentése. Marosvásárhely 1. sz.
- Bolyai Farkas és János kihantolási jegyzőkönyve. Marosvásárhely 5. sz.
- Börzsönyi Arnold.* Römer Flóris Ferencz. Győri főgimn. 1910/11. értes. 1—40. l.
- Császár Elemér.* Bessenyei György emlékezete. Budap. Szemle 147. köt. 142—151. l.
- Czobor Alfréd dr.* Barakonyi Ferencz. Tört. Közlem. Abauj-Torna vm. multjából. 1—8. l. — Gálócsy Zoltán. Barakonyi Ferencz életéhez. U. o. 57. l.
- Dániel Viktor.* Az eszményítésről és Arany János »Vojtina Ars Poetikájá«-ról. Sepsiszentgyörgyi ref. Mikó-kollég. 1910/11. értes. 9—10. l.
- Dánielné Lengyel Laura.* Máb királyné. 1911. Ism. P. L. Magy. Nemzet 123. sz.
- Déri Gyula.* Petőfi Zoltán. Ism. Szücsi József. Budap. Szemle. 147. köt. 156—159. l.
- Ézsi László.* Tinódi. Bajai Függel. Ujs. 82—83. sz.
- Fögel Sándor.* Adatok az idegenszerűségek történetéhez. (Báróczi meg Kazinczy.) Miskolczi kath. főgimn. 1910/11. értes. 3—45. l.
- Földessy Gyula dr.* Petőfi. Bdp. V. ker. főreálisk. 1910/11. értes. 3—51. l.
- Frick József dr.* Az ezeregyéjszaka és a Pancsatantra hatása népmeséinkre. Nagykároly és vid. 15. 16. sz.
- Gagyhy Dénes.* Reviczky Gyula. Pesti Hírl. 90. sz.
- Geleniczey Mihály dr. János.* Emlékezés Vadnay Károlyra. Korponai Közl. 22. és köv. sz.
- Gross, Josef dr.* Szilágyi und Hajmási. Segesvári Teutsch-gymn. 1910/11. értes. 3—3. ol. (Közli Gyulai Pál, a szendrői névtelen hasonló című költeményének és a székely balladának fordítását.)
- Hajnik Miklós.* Különös történetek. 1911. Ism. Palágyi Lajos. Magy. Nemzet 147. sz.

- Halvany Lajos.* Mit hagyott ránk Csokonay? Magy. Hirl. 26. sz.
Hauer Ferencz. Katona István emlékezete. Kalocsai érs. főgimn. 1910/11. értes. 3—79 1. (Önállóan is megjelent.)
Hódás Ágost. Nemzeti lantos költészetünk jelleme 1825—1867. Fehér-templom és vid. 11. sz.
Hörl Gyula. »Az ember tragédiájának« filozófiája és theológiája. Hittud. folyóir. 163—197. 1.
 Irodalomtörténeti adatok. 1. A magyar rituale történetéhez. 2. A két Pesti Gáspár. 3. Rosnyai Dávid. 4. Cserey Mihály. 5. Gyalogi János. 6. A könyvnyomtatás történetéhez. 7. A papirgyártás történetéhez. 8. Adatok a hazai régi könyvtárak történetéhez. Korvinák Brassóban. Batthyaneum 124—137. 1.
Iván Ede. Rousseau magyar intímusa. Pesti Hirl. jan. 8.
Jakab Ödön. Petőfi. Budapest. Szemle 146. köt. 408—416. 1.
Jánosi Gusztáv (1841—1911.) Budapest. Hirl. 194. sz. — Egyházi Közl. 33—34. sz.
Juhász Vincze. Desericzky Incze élete és művei. Magyaróvári főgimn. 1910/11. értes. 1—31. 1.
Junius. A Madáchok. Az Ujság 58. sz.
Junius. Bolyai és Gauss. Az Ujság 164. sz.
K. E. dr. Petőfi utolsó éjszakája és reggele. Budapest. Hirl. 179. sz.
Kanizsay Ferencz. Cserebogár. 1911. Ism. Palágyi Lajos. Magy. Nemzet 147. sz.
Kiss Ernő dr. Kriza János. Budapest. Hirl. 172. sz.
Kiss Samu. Népköltészetünk hangulata a szabadságharc alatt. Pesti Hirl. 63. sz.
Kossuth Lajos iratai. XIII. 1911. Ism. Zuboly. Magy. Nemzet 164. sz.
Kovács Hermin. A Bárd-leányok. Ism. Anka János Alkotmány 12. sz.
Kovács Antal. Listius László gróf a színlelés költője. Nagykanizsai főgimn. 1910/11. értes. 15—39. 1.
Madarász Flóris dr. Petőfi. Eger 27. 28. sz.
Makkai Ernő. Kemény Zsigmond sírjánál. Kolozsv. ref. kolleg. 1910/11. értes. 49. 1.
Mikszáth Kálmán. A fekete város. Regény 1911. — Ism. Sebestyén Károly. Magy. Figyelő 158—162. 1.
Nagy János (Sarkadi) Régi egyházi énekeink hatása Ráday Pál költészetében. Debrecz. főisk. Lapok. 53. évf. 11—14. sz.
Noszlopy Tivadar. Bárány Boldizsár. Budapest. Hirl. 191. sz.
Nyiredy Géza. Kriza János. Kolozsv. Hirl. 145. sz.
Paulovics István dr. Gáspár Imre. (1854—1909.) Selmeczbányai Hirl. 36. sz.
Pázmány Péter levelei. Kiadta Hanuy Ferencz. — Ism. Pethő Sándor. Budapest. Hirl. 192. sz.
Peszky Ferencz. Gróf Szécheny Ferencz vallásossága. Tiszántúl 146. sz.
Pintér Jenő dr. Nagyköpcsényi gróf Listius László (1618—1661.) Bdp. VI. ker. főreál. 1910/11. értes. 3—20. 1.
Pogány József. Petőfi és a szocializmus. Szocializmus 6. sz. 249—255. 1.
Pogány József. Arany János: a forradalmár. Világ 131. sz.
Rákosi Viktor munkái. Ism. Sebestyén Károly. Magy. Figyelő 162—164. 1.
Ránzai H. Péter. Érdekes véletlenek Petőfiről. Breznóbányai polg. isk. 1910/11. értes. 10—17. 1.
Schumacher Alex. Moderne ungarske Skuespiel. Vor Frembid 9. sz. 473—481. 1.
Seress László. A publicista Kossuth. Pesti Napló 169. sz.
Szegedi. Gárdonyi Gézaról. Pesti Hirl. 167. sz.
Szemnecz Emil. II. József tanítója. (Bajtay Antal.) Budapest. Hirl. 195. sz.
Sztrakoniczky Károly. Két költő. (Komjáthy-Babits.) Magyar Figyelő 243—250. 1.

Tormay Cécile. Emberek a kövek közt. 1911. Ism. Sebestyén Károly. Magyar Figyelő 165—166. l.

Trozner Lajos. A székely nép és költészete. Marosvásárhely 1—3. sz.

Vér Mátvás. A sárga ház titka. 1911. Ism. *án.* Az Ujság 66. sz.

Veres Samu dr. Mikszáth Kálmán a rimaszombati iskolában 1857—1863. Rimaszombati prot. főgimn. 1910/11. értes. 3—16. l.

Versényi György. Kriza János emlékezete. Budapest. Szemle 147. köt. 75—111. l.

Veszprémi Dezső. Szabadságharcunk költészete. Nyitra megye. Szemle 24—27. sz.

Viszota Gyula. Az Akadémiai Értesítő 70 éves jubileuma. Akad. Értes. 370—375. l.

Összeállította : HELLEBRANT ÁRPÁD.